

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון
 חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין
 מנהל-המערכת: משה טשרנוביץ

שנה י"ט (כרך ל"ז) כסלו, תשי"ח חוברת כ' (198)

ה ת ו כ ן :

- ד"ר פנחס חורגין ז"ל 47 המערכת
- הכחינה הציונית כ"תדעה היהודית-הישראלית" אפרים שמואלי 49
- שני שירים 58 אפרים ליסיצקי
- אצל גדליה הנחתום (סיפור) 59 יהושע ברי-יוסף
- הליפת מכתבים בין רב צעיר וש. א. הורודצקי
- הובאו לדפוס ע"י 68 ח. לייף
- שיחות על הסיפור הישראלי הצעיר 73 שלום קרמר
- בכעזת-החול (שיר) 77 א. אינדלמן
- "המגיד" וראשית התנועה הלאומית 78 יצחק ברזילי
- באספקלריה זעירה
- (תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל) 89 ב. י. מ-י
- ספרים שנתקבלו במערכת 92
- הערכות ודברי בקרת
- "נגוהות מערפל" — ספר פואימות לאפרים ליסיצקי —
- שלמה דמשק 93
- ירושלים בשירה העברית 98 י. נדבה
- תיקון טעות 99 א. ר. מ.
- רשימות וסקירות
- "תחיתה" של תרבות יהודית כברית-המועצות יהושע גלבוע 100
- ידיעות 102

"בצרון"
 1141 ברודוויי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (Rav Tzair)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor), HARRY A. WOLFSON
SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Eighteenth Year of Publication

Vol. XXXVII KISLEV, 5717 (November-December, 1957) No. 2 (198)

CONTENTS :

Pinkhos Churgin—In Memoriam	47
The Zionist Aspect in the Jewish-Israeli Ideology	<i>E. Shmueli</i> 49
Two Poems	<i>Ephraim E. Lisitzky</i> 58
At Gedaliah's Bakery (Story)	<i>J. Bar Yosef</i> 59
Correspondence Between Rav Tzair and S. A. Horodetzky	68
Discussions on the Contemporary Israeli Short Story	<i>Shalom Kramer</i> 73
The Sand-Hills (Poem)	<i>E. Indelman</i> 77
"Hammagid" and the Beginning of the National Movement	<i>Isaac Barzilai</i> 78
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M.—i.</i> 89
Books Received	92
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS	
Ephraim Lisitzky's Latest Book of Poetry	<i>S. Damesek</i> 93
Jerusalem in Hebrew Poetry	<i>J. Nedeva</i> 98
Errata	<i>A. R. M.</i> 99
NOTES AND COMMENTS	
"Revival" of Jewish Culture in Soviet	<i>J. Gilboa</i> 100
.....	102

XXVI

1 Year (\$8.00 Outside of U.S.)

Copyright 1957, by Bitzaron, Inc.

BITZARON
1141 Broadway
New York
MU 6-7680

בַּצְרוּן

נוסד עלידי חיים משרנובוין (רב צעיר) ז"ל

שנה י"ט (כרך ל"ז) כסלו, תשי"ח חוברת ב' (198)

ד"ר פִּנְחָס חוֹרְגִין ז"ל

עם מותו של ד"ר פנחס חורגין מתמעט והולך דור המחנכים, החוקרים והסופרים העברים באמריקה ששרשיהם בבתי המדרשות של שם ועבר במזרח אירופה ונופם בארצות-הברית. דמותו של ד"ר פנחס חורגין עוצבה בבית אביו עמוס התורה והמסורת, בשיבת וואלוז'ין ובאוניברסיטת ייל. את יעדו בחיים ראה בדבקותו ברעיון הלאומי בלבושו הדתי. החינוך העברי שימש לו רקע הפעולה העיקרי להגשמת אידיאלי התחיה. במשך כ-13 שנה עמד בראש בית-המדרש למורים של ישיבת ר' יצחק אלחנן (ישיבה-אוניברסיטה) שהעמיד מאות תלמידים. הוא השתדל לנטוע בלבם את המסירות לקניני התורה והעם והמריצם לעשות למען הרחבת החינוך העברי בארצות-הברית והעמקתו. במידה רבה הצליח להאציל עליהם מרוחו. חינו האישי, אצילות נפשו ופקחותו עמדו לו להגדיל ולהאדיר את השפעתו בין כתלי המוסד שכהן בו ועל מוסדות החינוך במדינה בכלל. הוא דגל בחינוך העברי השלם וקשר מלחמה בחותרים תחת יסודותיו. ד"ר חורגין לא גרס צמצום בתפיסה החינוכית. הלשון העברית, ספרות הדורות והיצירה העברית החדשה תפסו את החלק הארי של תכנית הלימודים במוסד שעמד בראשו. הוא תלה תקוות רבות במסיימיו, שיהיו גורם חשוב בהרמת קרן החינוך במדינה. ואם לא כל תקוותיו אלה נתקיימו, הרי אין ספק שתרמו חניכי בית-המדרש את חלקם לתקנתו של בית-הספר העברי באמריקה. ואם החינוך היה שדה-הפעולה העיקרי של ד"ר פ. חורגין, משכה אותו גם העסקנות הציבורית והלאומית. הוא לקח חלק פעיל בכל עבודה עברית במדינה ונטה שכם בעול מפעלים עבריים ספרותיים וצבוריים. התעסקויותיו

המרובות גזלו ממנו רוב זמנו וכוחותיו, אף-על-פי-כן הספיק לקבוע עתים לעבודת-מחקר ראויה לשמה. ספריו „תרגום כתובים“ ו„מחקרים בתקופת בית שני“ הם פרי מחקר מדוקדק וידיעות בלשניות והיסטוריות מקיפות ועמוקות. בספרותנו המחקרית לא עמדו כראוי על ערכם הפרשני של התרגומים. כבר בספרו האנגלי „תרגום יונתן לנביאים“, הצביע ד"ר חורגין על החומר הפרשני הכלול בתוכו. ב„תרגום כתובים“ הראה חוש בלשני והיסטורי מובהק בכירור האגדות והפירושים השקועים בתרגומים. מן הרמזים ההיסטוריים בתרגומים מסיק הוא מסקנות בנוגע לזמן חיבורם ותגובת החכמים שעסקו בתרגום למאורעות הזמן. ב„מחקרים בתקופת בית שני“ מתגלה ד"ר חורגין כהיסטוריון, שאינו הולך אחרי המקובל, אלא שמפיץ אור חדש, ולעתים מקורי למדי, על תקופה, שאמנם נוקקו לה כמה וכמה חוקרים, אלא שמקורותיה מעטים ביותר. יסוד להשקפתו על תקופה זו הניח ד"ר חורגין במאמרו הראשון בספר „שרטוטי גלות בתקופת בית שני“. הוא מראה, שהרגשת הגלות הוא הקו המציין את התקופה הזאת, מכיוון שחלקים רבים מן העם נשארו בפיזורם. חיוק להנחה זו מוצא ד"ר חורגין במחקריו-מסותיו על כמה מן הספרים החיצונים.

ד"ר חורגין לא היה חוקר עתיקות. במחקריו מצויים גרעינים רעיוניים של הוגה-דעות המגשר בין העבר וההווה. גם בעבודתו המחקרית ואף בפעולתו הלאומית שאף להרחבת תחומים ואפקים. במשך כמה שנים קיים את הבמה „חורב“ „לתולדות ישראל וספרותו“. בו פירסם את מחקריו ועורר את חבריו ותלמידיו להשתתף בו. הוא לקח גם חלק פעיל בעריכת „בצרון“ ומדי פעם בפעם תרם את דבריו לו. בשנים האחרונות גברה עסקנותו הלאומית. חושו הציבורי, שהיה ער בו כל הימים, נתחדד בימי המאבק על עצמאות ישראל. הוא נעשה לראש המדברים ב„מזרחי“ ובמשך מספר שנים שימש נשיא תנועת הציונות הדתית באמריקה. באחרית ימיו לא דללו מעינות בטחונו ואמונתו ב„נצח ישראל“. הוא ראה עתה את יעודו בהקמת מרכז לרוח ישראל בארץ-אבותיו. במשנה-מרץ התחיל בהגשמת השאיפה הגדולה שמילאה את כל נפשו — הקמת המכללה „בר-אילן“ ברמת-גן. השאיפה הכללית נתמוגה עם שאיפתו הפרטית להתיישב בארץ חלומותיו ולהשתתף בפועל בבנינה. הוא זכה לראות מפעל חייו הגדול לובש צורה נאותה. הרבה כוחות נפש ויגיעת בשר השקיע בהקמתו. כנראה שהעול היה כבד יותר מדי והוא כרע תחתיו כשעמד בעצם תכנון הרחבת המפעל. הקץ מיהר לבוא ויחד עם כל בית ישראל אנו מבכים את האבידה הגדולה שאבדה לנו במותו של איש הספר והמעשה, האדם הנלבב, החוקר והמתנד המצוין — ד"ר פנחס חורגין ז"ל.

המערכת

הַבְּחִינָה הַצִּיּוֹנִית בַּתּוֹדָעָה הַיְהוּדִית-הַיִּשְׂרָאֵלִית

מאת ד"ר אמרים שמואלי

זיזוקה של ה"תודעה היהודית" בקרב הציבור בארץ, ובעיקר בקרב הנוער הלומד, הוא עכשיו ניסוחה הכולל של בעיה מרכזית בחיי הרוח של מדינת ישראל, ביחסה לעם היהודי בתפוצות ולמסורת עברו, הדתי בעיקרו. ניסוח כולל זה נעשה סיסמה רווחת בציבורנו, ורבים דשים בה. מן הגישה הפשטנית לבעיה נשקפות כמה סכנות, מהן טעויות והטעויות, ויש צורך גדול לברר את טיבה של הבעיה ואת כל הכרוך בה.

המדובר במערכת בתי הספר שאינם דתיים, בחינוך בני הנוער, שאין הוריהם מגדלים אותם ביראת שמים, על כל פנים לא בנוסח המסורת, ובציבור המבוגרים שפרק מעליו את עול המצוות או שלא הטילו על עצמו מבתחילה והוא עומד ותוהה על "התודעה היהודית" מבקש להקנותה לעצמו ואינו יודע מה טיבה ומה מידותיה.

שני פנים לבעיה "התודעה היהודית" והם מכוונים זה לזה. שניהם כאחד מודגשים ב"קוי היסוד" של הממשלה הזאת. בסעיף "חינוך ותרבות" נאמר בהם: "בחינוך היסודי, התיכוני והגבוה תדאג הממשלה להעמקת התודעה היהודית בקרב הנוער הישראלי, להשרשתו בעבר העם היהודי ובמורשתו ההיסטורית ולהגברת זיקתו המוסרית ליהדות העולמית מתוך הכרת שותפות הגורל והרציפות ההיסטורית, המאחדת את יהודי כל העולם לדורותיהם ולארצותיהם". הפן האחד הוא איפוא "עבר העם היהודי ומורשתו ההיסטורית" והפן השני הוא יהדות העולם, שותפות הגורל והרציפות ההיסטורית, המאחדת את העם היהודי כולו.

אין צורך לומר, שהבעיה אינה חדשה עמנו. החינוך העברי בארץ התלבט בה כל הימים, בעיקר בבחינתה הראשונה, זו של היחס למורשת העבר. השקפת עולמה של הספרות העברית החדשה פירנסה את בית הספר, וספרות זו, בת לויתה הנאמנה של תנועת ההתעוררות שבעם היהודי, ביקשה ליצור תרבות חיל יהודית. בכל לבטיה ונפתוליה היתה בעיקרה ספרות חול. אין זו ספרות אפיקורסית. כל עצמה באה להוסיף מן החול על הקודש. משורריה הגדולים, זבראשם ביאליק, נלחמו לשירת חול, שאינה נעקרת מן הקודש ואינה תולשת

עצמה מכל הנישא והמורם, אלא מוסיפה והולכת. מלחמות אלוהים לחמו הללו לתרמת קרנה של שירת החול בישראל, גם של זו שבעבר. הוגיה של ספרות זו, ובעיקר מנסחי תורת חייה, כגון נ. ה. וייזל, נחמן קרוכמל, פריץ סמולנסקין ואחד העם, כל אחד ואחד בדורו, בארבעת הדורות הראשונים של הספרות העברית החדשה, ביקשו להפקיע את תרבות ישראל ממיצריה של הדת ומוסדותיה שבדפוסים האחרונים ולקרב אדם מישראל אל מעיינות הרוח, שנשתמו בתרבותנו ברכות הדורות. הספרות העברית החדשה, שממנה ניזונו מחנכי דורותינו, פתחה את שערי הלבבות למרחבי עולם היצירה. נאמנים אלה בכל בית היוצר של נפש העם התנצחו זה עם זה ועם יריביהם על טיבה ודרכיה של היהדות, קירבו ודחו וקיבלו מה שראוי היה לקבל ברוח ישראל סבא. על פי דעתם. אפילו ברעותם בשדות זרים לא השתפקו בילדי נכרים, וכל זמורת זר שהביאו עמיהם נהפכה לנטע נעמן עברי. את ספרות הקודש פירשו כצורה מצורית חיי היצירה העברית, כתשובה אחת לאותם הצרכים המרובים, שגם ספרות החול מבקשת לספקם, אבל לא בצמצום אלא בהרחבה. מפעל אינטר-פרטציה זה של דת ישראל, ראייתה כמערכת סמלים בתחומי ההיסטוריה, ששערי פירושה לא נגעלו, כסימני תחבורה רוחנית לעם וכאיתות רמזים הקורא אדם מישראל לבקש את כוונת חייו בהשתתפות עם חבריו, באהבה וברצון, מפעל ריאנטרפרטציה זה היה מפעל משחרר, שתוצאותיו היו מרובות בחינוך הדורות האחרונים ובעיצוב דמותם. אחד העם הסביר כמה וכמה חזיונות בדת ישראל כביטוי לחפץ הקיום היהודי, כמעט רצון ביולוגי קיבוצי, הפועל שלא מדעת. מבחינה מדעית (ולא רק על שום מתנת לבו של המאמין) היה הסברו מוטעה, אבל מבחינת כוונת הדעת היה אמת: אין דת ישראל אלא אחד הדרכים של בקשת האדם מישראל את עצמו בתוך עמו, בתוך העולם הזה ומעבר לו. בתקופת צמצומם של כוחות היצירה הישראלית בנכר, גלתה השכינה עמנו, ובמחשכים שהושיבונו בהם היתה אור לנו. אבל בהם מיעטה את עצמה, את עצמנו, את תורתנו ואת מעשינו. כן הורתה לנו הפובליציסטיקה העברית בראשית דרכה של הציונות (אחד העם וחבורתו) וכן הורתה באמצע דרכה של הציונות, בדור "ההגשמה", שבו נתמעט והלך הדיון בטיבה ודרכיה של היהדות (יעקב קלצקין, יחזקאל קויפמן ואחרים, על אף כל חילוקי הדעות שביניהם). על בחינה זו של ההלכה עוד ידובר להלן הרבה.

מבחינת ההלכה למעשה, בשדה החינוך, היו חלוצי התוראה העברית בארץ ישראל, מחיי הלשון העברית ונוטעיה בפינו, שקודים על מעשה פלא זה של תחית הלשון העברית כשפת הוראה ושפת הדיבור, פלא שאין דומה לו לשגב אלא הקמת מדינת ישראל, ועל טיפוח תודעה ארצישראלית של בני הדור החדש, שיהיו הללו מעורים באדמה זו, מורדים בנכר ובשיעבוד ומתאווים לחדש את פני האומה. בדין וחשבון של התנהלה הציונית לקונגרס הציוני השלשה עשר נוסחו מטרות החינוך בבית הספר היסודי העברי בלשון זו: "להחזיר בלב

התלמידים רוח עברית צרופה. מטרה זו תושג על ידי הפגשת התלמידים עם הלשון העברית, עם התנ"ך הספרות העברית, בלימוד הגיאוגרפיה תינתן תשומת-לב מיוחדת לכך שיכירו התלמידים את מולדתם. חשיבות מיוחדת תודע גם להכרת הארצות השכנות, שיש בהן משום ענין מיוחד לתושבי ארץ ישראל. המדובר איפוא ברצון לזרות ולהבר, ברוח עברית "צרופה", שתתפרנס מחווית הפגישה עם הלשון, עם התנ"ך ועם הספרות, בעיקר עם הספרות העברית החדשה.

התנועה הציונית אחרי מלחמת העולם הראשונה עמדה במערכה כבדה מבית ומחוץ. עוד יותר מבעשור הראשון של המאה הזאת הורגש, שיש בידי העם היהודי לבנות את מולדתו, אבל לא היתה אחדות דעות ואחדות מגמה ומעשה. אשליות האמנציפציה הגמורה והאוטונומיה הלאומית בגלויות והפתרון הקומוניסטי הסירו את הלבבות מדרך בנין הארץ ולא קם רצון לאומי עז בקרב המוני ישראל לעמוד ולעשות בשקידה ובוריזות לאלתר. "ברור היה לנו מראש" — אמר וייצמן באותן השנים הראשונות אחרי המלחמה — "כי בין ההכרזה על הזכויות ובין רכישתן תהיה התקופה הקשה ביותר בציונות, אשר בה יעמדו כל תכונותיו וכל כוחותיו במבחן הגדול של חבלי הגאולה". אילו נענה העם היהודי בשנים האלה לפי כל יכולתו, בכל נפשו ובכל מאדו, היה המאבק עם ממשלת המנדאט ועם התנועה הערבית שונה לחלוטין. תולדות כל הדור הזה היו לובשות צורה אחרת, ואפשר היינו ניצלים משואת היטלר, לפני מדינתנו היו אחרות היום. הבוחן את דרכה של התנועה הלאומית בדור הזה אינו יכול למלט את עצמו מהרהורים על סיכוי וסבר שנתבזבוזו על חוסר "תבונה היסטורית", או אם תרצה לומר — על חוסר "אנוכיות" נאורה של רוב עמנו.

הנוער בארץ ישראל גודל בבית הספר על המתרחשות שבין תכלית התנועה הציונית, זו תנועת האקטיביזם היהודי, שחש בסכנה לצורות קיומו של עם ישראל בגלויות ולעצם קיומו והאמין שבידו פתרון הישועה, ובין המוני בית ישראל על שאר תנועותיהן פתרונותיהן, מאמציהן, הישגיהן, כשלונותיהן ואזלת ידן, כית הספר העברי גידל את חניכיו לקומה זקופה של אורחות עברית במדינה לעתיד לבוא, כלומר — למרכז הגמוני, וכשם שבתחומי שלטון המנדאט חויב להתנגשות עם המציאות הפוליטית, כן ניטעה בו הכרת חשיבות ביחס ליהודי הגולה. לעתים קרובות יצאה הכרה זו ליהירות והתנשאות. כל הימים התפרנסה מהרגשת "שליחות", "יעוד", "חלוציות" במשמעו הרחב של המושג. תיאור משכנות ישראל ואורחות חייו בגלויות העילה מן הספרות העברית החדשה, הוסיף בלא ספק אף הוא להכרת ערכו של חידוש חיי העם בארץ ישראל. בשירה ובפרוזה חשפה את המראה הפנימי של נפש העם, את פגמיה ונגעיה, וגילתה אפוללויות רוח וגוף, שאפילו ספרות ההשכלה הקנתרנית לא הצליחה לגלותו,

מצוקות-לב וצרות-גלות רבות מספור. כמה סופרים, אמנם מעטים מאד, ערמו צללים על גבי צללים על הווית העם והראו על פי רוב חסרונות ושיפולים בלבד, וכמעט שנתעלם מהם לתלוטין כל המאור והתום שביהדות הישנה.

ב.

הצורך בחינוך להרגשת שותפות הגורל של העם היהודי בכל ארצות מושבותיו, להגברת "זיקתו המוסרית" של הנוער העברי בארץ "ליהדות העולמית מתוך הכרת שותפות הגורל והרציפות ההיסטורית" גדל בעיקר לאחר ייסוד המדינה. המעמד החדש עצמו גרם. נתעוררו חששות, שבד בבד עם קיבוץ הגלויות בארץ ישראל תגדל ותלך גם התרחקות הגלויות ממדינת ישראל: ככל שמדינת ישראל תיהפך למדינה לכל דבר, ילך ויגדל הפירוד שבינה ובין תפוז צות הגולה. שכן שורת הטבע וההגיון נותנת. אינו דומה עם היושב על אדמתו והמדבר בלשונו, עם רוב, החי חיים מדיניים עצמאיים והעוסק בכל דבר עשייה מדינית וכלכלית לפי צרכיו, לקיבוצי עם היושבים על אדמת זרים, עדות מיעוט המדברות בלשון בני מדינתן. בין שנסכים לתביעה ולמשא-הנפש של "ככל הגויים בית ישראל" במדינתו, ובין שנראה בהם רתיעה ומשא-שוא. עובדת הנורמאליזציה היא מחוץ לגדרה של משאלת הלב. יש מתייראים מפני מלכות כוהנים בארץ ישראל ויש מתייראים מפני מלכות הכנענים בה. ורבים החוששים, שמא תיווצר כאן בריה ציבורית-רוחנית חדשה, שאינה דומה למה שהיה העם בגלויות ולמה שמתקם בהן עד היום. מטבע ברייתה, שונה מדינת ישראל מכל גולה, ורבה החרדה שהפירוד יגדל וילך.

אבל עובדה אחת צריכה הבלטה יתירה. רבים מן הדוגלים ב"הגברת הזיקה המוסרית" לתפוצות ישראל עדיין רואים אותן באור פני הדור הקודם בלא הבחנה בתמורה הגדולה שנתחוללה בינתיים בקרבן. גולה זו, שאליה נדרשים בני הנוער העברי להיזקק זיקת רגש ודעת שונה מאד מזו שלפני 30-40 שנה. ולא כל שכן מזו שבתחילת המאה הזאת. נחרב המרכז הביולוגי העיקרי של העם היהודי בין הדניפר והדון מזה ובין הוויסלה והניימאן מזה, מצבר כוחו הרוחני, הלאומי והדתי. עם אירופי נעשה ברובו עם אמריקני. ותמורה גיאוגרפית זו, שעליה כבר דובר הרבה, הטילה שינוי מכריע בכל אורחות חייו ודעותיו של העם. קיבוצי היהודים באירופה ישבו בקרב עמים עוסקים בעבודת האדמה ובעלי תרבות נחשלת, שכוח הטמעתה היה מועט. כעת יושב רוב העם היהודי שבגלויות אירופה המערבית והמדינות שמעבר לים בקרב עמים תעשייתיים, בעלי תרבות גבוהה שכוח הטמעתה מרובה. קודם לכן הצטופפו קיבוצי היהודים בתחומים, בעיירות ובשכונות נבדלים לעצמם, שבהם היה אפשר לקיים דפוסי חיים לאומיים מיוחדים והוי חיים עממי. עכשיו רובם יושבי כרכים גדולים, שבכל רובע ורובע שלהם, ואפילו רובו ככולו יהודים, כגון ברוקלין, רוחת תרבות הרוב השליט בכרך כולו. העיירה היהודית שתיארו המספרים העברים

בפני הנוער בארץ, עברה מן העולם, והכרכים המודרניים אינם יפים לקיומה של תרבות מיעוט לאומי.

גולה חדשה זו הסתגלה במהרה לאורחות חייהם, לדעותיהם ואמונותיהם של העמים התושבים. בה נתפוררו "החישוקים" הישנים של אחדות העם היהודי, כוחות ליכודו מדורי דורות: תש כוחה של הדת והמסורת; הלשון האידית נדחתה מפני לשונות עמי הרוב, וגם ידיעת הלשון העברית נתמעטה מאד. תחומי המגע עם הסביבה גדלו והכות להתבדל ממנה ולהתקיים כגוש לאומי בפני עצמו נתמעט, אף כי התנועה הציונית ומאורעות התקופה חיזקו לא מעט את ההכרה הלאומית. צרת הדור הזה היתה, שיציבות האומה נהרערה ותש כוחה מלידת לבניה ביטחת חיים. על כל פנים בתפוצות ישראל גדלה הסתירה בין ההכרה הלאומית, אפילו כשזו הלכה והתרחבה ודוקא בשעה שעשתה כן, ובין המציאות הלאומית, שהלכה והצטמצמה בכל מקום. רגשות הלאומיים הועמקו ותקומת מדינת ישראל עוד הוסיפה וחיזקה את הרגשת הגאון הלאומי בלב ההמונים, ועם זה גדל כוחה של הטמיעה. הפוסי החיים של העם היהודי וצורותיהם המקודשות מדורות נסחפו במערבולת. שבתות וימים טובים, מנהגים ודרכי מסורת, הוי ישן וצורות אירגון שלפני כמה דורות ניטשטשו ונימחו. החידושים האלה הם גופה של הבעיה. יסודותיה העיקריים הם אלה: (1) רוב העם היהודי יושב בארצות אנגלוסכסיות. הקיבוץ היהודי הגדול ביותר במדינה אחת הוא זה שבארצות הברית. קיבוץ זה הוא בעל סגולות מיוחדות לו בלבד. מבחינת טיבו ומבנהו הוא מיזוג של יהודי מזרח אירופה ומערבה על דרך החידוש. (2) רובו זה של העם היהודי זכה לאמנציפציה גמורה והוא עולה במעלות האמידות והעושר והבטחון המדיני. האנטישמיות בארצות הברית היתה כל הימים חלשה הרבה יותר מבאירופה ומעולם לא זכתה שם למעמד של כבוד ושליטה בציבור. (3) אף על פי כן עדיין רבה המובדלות היהודית. רוב היהודים אינם יכולים להתבולל בקרב שכניהם. החברה האמריקנית מקיימת מירוחים (דיסטאנסים) בין קיבוצי אורחיה השונים זה מזה, בעיקר בין בני העדות הדתיות. (4) בקרב היהודים רבה הרגשת "ההשתייכות" לציבור מיוחד, בעל עבר היסטורי מיוחד וגבר רצונם בדור האחרון להתקיים כחטיבה לעצמם שאמנם אין ניסוחה ומידותיה ברור כל צרכם. כללו של דבר: יהדות אמריקה, והיא רוב עמנו בדור זה, היא נסיון חדש בתולדותינו שלא היה עדיין כמוהו. על שום מנינו הגדול, תוקפו ונאמנותו של הקיבוץ היהודי באמריקה מקוים שם רבים, שבתנאים החדשים יתכן בנין חיים של יהדות קיימים ועומדים ורבי תוכן, באוירה של חירות, חיים שאמנם אחד מסימניהם תהיה התקרבות מרובה לאומה האמריקנית. קיומה של מדינת ישראל גרם לא מעט להתעוררות הרצון "להשתייכות" יהודית זו, והזיקה למדינה אמיצה.

בית הספר העברי בארץ ישראל חייב לעמוד על בעיה זו של קיום

רוב העם היהודי בתפוצות בדורנו על פי צורתו החדשה. והנה אנו עדים לכך שלא רק יראי שמים מן הטיפוס הישן אלא בעלי תשובה, שוחרי אלוהים מודרניים, ששבו לרעות משדות זרים, מארנסט סימון במאמרו הפרובוקאטיבי "לוח הארץ", שבו הטיל ספק, אם יהודי א"י עדיין הם יהודים ועד יצחק שלו במאמרו ב"הארץ" על "התודעה היהודית בקרב הנוער", חוזרים ומדגישים דגש חזק, שהזיקה היחידה בין היהודים בעולם כולו אינה אלא על דרך השיבה אל הדת בלבד. "ומה אומרים בעלי הסוציולוגיה" — שואל שלו, והוא משיב בשמם ומשיג עליהם: "הבה נלמד את בנינו על מצבן של הגלויות השונות. קיבוצי היהודים הקטנים והגדולים, ומתוך כך תגבר חיבתם לעמם ותועמק התודעה היהודית בתוכם. שוב אותה הנחה מוטעית שאפשר לעמוד על מצבם של יהודים בלי לעמוד על עובדת אמונתם! והרי הדת היהודית היא המכנה המשותף הסוציולוגי הגדול והמובהק ביותר לכל אותן עדות אנוש פזורות ברחבי העולם. מי שמלמד על יהודי ואינו מלמד דתם, עוסק בסטאטיסטיקה ולא בסוציולוגיה!"

הצרה היא, שהדברים אינם פשוטים כל כך. אפשר להסכים לתיוה של שלו, כי "בלי האהבה לדת היהודית הופכת ההיסטוריה היהודית לשגעון ממש" ואפשר לחלוק עליה, ואפשר גם להבחין כמה הבחנות ולדייק דיוקים מרובים יותר ולפרש טיבה של האהבה הנדרשת. אבל כשמדובר לא על "ההיסטוריה" אלא על העם היהודי בתפוצות כמות שהוא היום, אין לפסוק ולומר, ש"התודעה היהודית" של הנוער בארץ אנוסה לשוב אל הוי המסורת ולקבל על עצמה את סל סמליו ומצוותיו, כשהיא מבקשת להיזקק לבני הגולה שבימינו זיקה מוסרית של הרגשת שותפות גורל. ונהפוך הוא: אין לך טעות גדולה מזו. אילו התעוררו כל יהודי ארץ ישראל ועשו תשובה גדולה ואחזו מעשי אבותיהם ואבות אבותיהם בידיהם, היו מרבים פירוד ביניהם ובין קיבוצי היהודים בגלויות. במקום לשכון יחד על "הרי בשמים" היו מגביהים ביניהם, "הרי בתר" (בלשון המליצה). רוב יהודי ארצות הברית היו נרתעים מפני "מלכות כוהנים" (תיאור קראטיה בלע"ז) זו ו"התשובה הגדולה" היתה גורמת לחילוקי דעות ולפירודי לבבות, כאמור. רוב היהודים בעולם שבימינו אינם סבורים, שאפשר לשוב ולדבוק בדת ישראל על פי ניסוח חייה הישן. הם מאמינים, שתורת היהדות לא פסקה מלהתפתח לפי צרכי הדורות וגידול הרגש המוסרי ודעת אלוהים, ושינויים רבים חלו בהליכות חייהם של היהודים, בחגיגהם ובתפילותיהם, ומסורת אמת ענינה התפתחות ושינוי, ולא על שום דעות חיצוניות אלא על שום גידולה מבפנים על פי חוקי הויתה. והדברים ארוכים.

ג.

טענה דומה לזו ניתן לטעון על הזרזים מדי, המקדימים את המציאות בהרבה והסבורים, למשל, שהספרות הציונית "הקלאסית", היא ספרות של

מציאות שחלפה ועברה מן העולם. ס. ש. יריב במאמרו "שמות ותכנים" בתחילת שנת תשי"ז ב"דבר" וד. בן-גוריון במאמרו ונאומיו במשך השנה הזאת, מבקש להסביר, שחיבורי הס. פינסקר והרצל אין להם אלא ערך היסטורי בלבד: "ההוכחות שהתבוללות לא תיכון; שאין היהודים עצם מעצמם של העמים אשר בתוכם הם חיים; שעל היהודי לעזוב את הגלות ולשוב לארצו ההיסטורית ולהיות עם עצמאי — רעיונות אלה שחוללו בשעתם מיפנה במחשבתם ובחוויה תיהם הנפשיות של טובי היהדות באירופה הם אנכרוניזם אידיאולוגי בשביל הדור הישראלי, כי התנדפה כל האקטואליות של רעיונות אלה, ואין בהם כל צורך, ענין וממש וחיות. הם עומדים לגמרי מעבר למציאות החיה של אורחי ישראל". האמת היא, שבדברים אלה שבני הארץ מתעניינים בעיקר בשאלה כיצד לבנות את המדינה, לקיימה ולחזקה ולעצב את פניה, והויכוח על התיות שנוכרו לעיל אינו מעסיק את לבם ומוחם. אף על פי כן כשהם באים לדון בבעיה כיצד למשוך לארץ עולים מארצות המערב, כשהם נפגשים עם יהודי ארצות הברית בין סאן ובין שם, לא התנדף ולא חזון הגאולה האנושי והיהודי משמשים להם מפתח לבניה בעתים ובחזיונותיהן המורכבים אלא דוקא דעות אלה של הספרות הציונית "הקלאסית". מענינות אותם בדיק שאלות אלה שבהן התלבטו אבות התורה הציונית: התיכון ההתבוללות בתפוצות של ימינו? האפשר להם ליהודים שיהיו עצם מעצמם של העמים שבתוכם הם יושבים? מה יניע את היהודים לשוב אל ארצם ההיסטורית לדבוק בעם העצמאי המתרקם בה? הבעיה העיקרית היא אם התשובות של אבות הציונות עדיין כוחה יפה בימינו בגולה ששינתה את פניה, בעולם של ארגעה בקרב מדינות המערב, שבו נחלשה מאד האנטישמיות לאחר השואה. אבות הציונות במערב אירופה ביססו את תורתם על עובדות ותהליכים שבתחומי האמנציפציה. האנטישמיות עדיין לא הגיעה לשיאה בימיהם. אבל השיא אינו אלא "מאיר" את מישור החיים. ההיסטוריה כחלקאות מתפרנסת מן המישורים והעמקים ולא מן השיאים. במה נבדלת האמנציפציה בארצות הברית מזו שבצרפת וגרמניה לפני השואה? היפים גם בימינו דברי ז'בוטינסקי (בספרו "חזית המלחמה של העם היהודי", 1940) שמטעמים רבים מייחדת את שאלת קיומנו בגלויות "חיוניות בלתי פוסקות, הסגולה לצבור מסביבה את כל הארסים החברתיים", וסגולה זו היא "מעין התקררות קשה של הראש, שאינה מחלה כשלעצמה, אבל פותחת תמיד פתח לכל ימינו חלאים"? אין להימנע מויכוח דוקא עם האידיאולוגיה של האמנציפציה וחזיונותיה, שממנה נולדה תורת הציונות "הקלאסית".

וכאן אנו מגיעים לעיקרה של הבחינה הציונית שב"תודעה היהודית-הישראלית". קוטב הבעיה שבתודעה זו הוא שעל בני מדינת ישראל לדבוק בפתרון הציוני של שאלת קיום האומה היהודית ועם זה עליהם להודות עם בני העם היהודי היושבים בתפוצות. ורבה המתחות בין הדבקות ובין ההזדהות.

אילולא לא דבקו תושבי המדינה בפתרון הציוני והיו מסתפקים במה שיצרו ועתידים ליצור לעצמם בלבד, בדמות קיבוץ יהודי שהגיע אל הנחלה, אף כי לא אל המנוחה, היו מנתקים את עצמם מן העם שבתפוצות ומתכחשים למגמה העיקרית שבתולדותיו. אבל מצד אחר אי אפשר להם לבני המדינה שיזדהו עם העם היהודי כמות שהיא, במרכזיו ובאגפיו, על הכניעה לגורל של מיעוט הנסחף באיתני ההתבוללות, עם הליקויים שבפיזור ובחולשה, עם חוסר הרצון לשוב ולבנות את בית מולדתו בארץ ישראל. קוטב הבעיה הוא איפוא כיצד לקיים זיקה מוסרית — מצות „התודעה היהודית” — לעם שאינו חי על פי התביעה לפתרון הציוני של שאלת קיומו והתפתחותו. אי אפשר להם לנוער העברי ולבני המדינה כולם, הדבקים בפתרון הציוני, שלא יטפחו בלבם את ההכרה, שמדינת ישראל היא מרכזה ודרך התגשמותה של תנועת התחיה היהודית, ומצד אחר אי אפשר להם שיוותרו על השתתפותם של בני העם שבתפוצות. קוטב הבעיה הוא איפוא שורש המתיחות שב„תודעה היהודית” — הבחינה הציונית.

בעבר השני, בזה של יהודי התפוצות, ניכרת המתיחות בשאלה שאינה פוסקת: כיצד אפשר לקיים חיים של בני עם אחד, בעל היסטוריה משותפת והרגשת שותפות וקורבה בתוהו ותקוה משותפת לעתיד לבוא, חיי עם יוצר בנכר בלא עלית ההמונים לארץ בעתיד הקרוב מאד, ועם זה להזדהות עם בני מדינת ישראל ולהכיר בפתרון הציוני. כיצד יכול רובו של העם, שהוא מיעוט במדינות הנכר להכיר בעליונותו של מרכז-היצירה והחיות, שהקים מיעוטו של העם, שהוא הרוב במדינת ישראל, לסייע לו, לגדלו ולרוממו מבלי לישוב בתוכו? הבחינה הציונית היא איפוא קוטב הבעיה גם הכא וגם התם. ואיסור לטשטש בגישות פשטניות. היא יוצרת את השניות, את הקרע שבהויה היהודית ושבתודעה היהודית ומגדלת את המצוקה — את הבעיה. הדבקים בפתרון הציוני מאמינים, שהוא עצמו עתיד להרוויח לנו מן המצוקה והבחינה הציונית שבתודעה „יהודית” מוליכה אותם בהכרח לבחינת הציונות שבימינו כדרך להרווחה.

והערה אחת על בחינת רציפות הדורות שב„תודעה היהודית”:

עדיין אין סוכת שלום פרושה על מדינת ישראל לא מחוץ ולא מבית. שבטי ישראל, פלגיו וקרעיו, פזורי עמים ומקובצים מגלויות שונות זו מזו, עדיין לא יצרו במדינת ישראל סגנון חיים אחיד, המעלה את הניצוצות של תרבות עממית טובה מכל העדות והגלויות ועושה אותם נחלת תרבות משותפת לכל האומה. אבל אף ענין נכבד זה של סגנון חיי אומה בימות החול, בשבתות ובמועדים, שהוא סגנון תרבותו, יש לראות בפרספקטיבה הנכונה, ואין להיתפס ליאוש. הציבור העברי, שהשכיל והפוך אפילו את אכזבתו בשנות המדינה הראשונות למנוף אדיר במאבק על תיקון פני הכלכלה והחברה, ישקוד גם על גיבוש דפוסי תרבותו במוסר ציבורי, שרישמו יהיה ניכר בכל אורחות חיי

של העם, ומוסר ציבורי זה, שאינו שוכן מרומים בענני נסתרות, ילבש דמות של נוהגי חיים, סגנון חיים יום יום, שיחד אדם מישראל ויקנה לו בארצו הרגשת בית-מולדת.

אמנם שאלה זו של הוי יהודי בארץ ישראל בשבתות, במועדים ובימות החול אינה שאלה של צורה חיצונית בלבד. היא נושאה הרוחני הגדול של דורו-תינו. בסגנון חייו של עם משתקף רוחו כולו על מידותיו ועל שאיפותיו, על דמותו ועל צביונו. בו ניכר מה בעיניו עיקר ומה טפל. סגנון חיים תובע את רציפות מאמציהם של דורות יוצרי ערכים, המגבשים והמקיימים אותם הלכה למעשה. והנה דוקא רציפות מסורת תרבות של דורות היא בעיה חמורה בתולדותינו האחרונות. המעבר מחיי תרבות דתית בכולה אל חיי תרבות חילונית ברובה היא עיקרו של הקרע הגדול בין העבר וההווה, בין חיי קיבוצי היהודים בגולה לשעבר ובין חיי הציבור העברי בארץ, בין אבות ובנים, בין יהדות וישראליות, ורבים המתלבטים בשאלה, מה מעבירים מן היהדות לתוך הישראליות, מה הם נכסי צאן-ברזל ומה הוא בגדר קליפה. פעמים רבות ניסח ביאליק בכתב ובעל פה את בעיה יחסנו למסורת הדת. הוא דיבר על הצורך ב"כינוס" כל המשובח והמעולה שבמסורת התרבות היהודית, על "תחית המתים" כלומר — "תחית רוחות היוצרים של כל דורות העבר שלנו למען ישתתפו בני עמנו כולם בבנין הגדול שאנו בונים". ניסוחו הברור הוא אולי זה על החיפוש הצורך, החיפוש הבעיה עצמה: "צורך היסטורי הוא עוד פעם לעשות סך-הכל של העבר שלנו, צורך היסטורי הוא לכנס ולגבש לשם קביעת יסוד ויצירת קרקע בשביל העתיד; צורך גמור, צורך פסיכולוגי, להכניס את יצירת האומה שלנו לתחום התרבותי של העולם כולו, וגם צורך נפשי פנימי הוא, בשביל צרכנו אנו, כדי ליצור את האחדות ואת הרגשת האחדות של היצירה החדשה והישנה שלנו. צריכים אנו לגאול את כל הנכסים שלנו מתוך האויר הספיציפי של כל הדורות. צורך גמור הוא זה לשם השפעת ארץ ישראל וקשירת קשרים תרבותיים עם כל העולם כולו, צורך דיאלי לשם הרגשת הטבעיות של הגידול התרבותי שלנו" ("דברים שבעל פה", כרך א', עמ' רי"ג).

חכמי ישראל בדורות האחרונים חשפו מכמני עבר רבים, חקרו ובדקו, ניתחו ופירשו, אבל עדיין גדול הצורך לנקות את צינורות היניקה מן העבר, כדי שיתחבר אליו הדור. ביותר רבה החרדה לדמותם הרוחנית של בני הנוער, אשר לא גדלו בגולה ולא ידעו מעולם את ערכי הדת בגבורתם על פי אורחות חייהם של עדות ישראל. אמנם מעטים מאד במדינת ישראל האפיקורסים להכעיס, ונהפוך הוא: רבים הכיסופים בדור הזה לבדוק בערכים שביהדות המסורת ככל האפשר. אבל כיצד מספקים צורך זה, שביאליק חזר והדגישו פעמים רבות כל כך בפסוק שלעיל, דבר זה צריך עיון מיוחד, והוא הבחינה העיקרית השניה של בעיה "התודעה היהודית".

שְׁנֵי שִׁירִים

מאת אמרים ליסוצקי

א

אד עָטָה אֶת חַיִּי, כָּאֵד זְהוּבִי, אָפֵר, עִם סִתּוֹ מְשֻׁכִּים, יֵשׁ יַעֲט,
 שְׁלֹאֲנָן בּוֹ יִתְעַר וְנוֹגֵה בּוֹ יִצְהִיר שְׁרִיד גְּבֻעוֹל, פְּלִיט נֶצֶן וְנֶצֶן,
 יִגְוִי בּוֹ זָכְרוּ, מְכֹאֲבִי בּוֹ שְׁכֹכוֹ, מֵאֲוִי - מִצְנִי לְהֵט -
 אד עָטָה אֶת חַיִּי, כָּאֵד זְהוּבִי, אָפֵר עִם סִתּוֹ מְשֻׁכִּים, יֵשׁ יַעֲט,
 בּוֹ שְׁכַת עֲבָרִי, בּוֹ גִשָּׁה עֲתִידִי, וְשִׁלּוֹה אֵל וְרִיד וְרַהֵט
 בְּגוֹי וּבְנַפְשִׁי כְּצָרִי רְפֹאוֹת יְמִסֶּךְ - זֶה שְׁלֹת כְּלוֹת־הַכֹּל - מִקֶּץ !
 אד עָטָה אֶת חַיִּי, כָּאֵד זְהוּבִי, אָפֵר, עִם סִתּוֹ מְשֻׁכִּים, יֵשׁ יַעֲט.
 שְׁלֹאֲנָן בּוֹ יִתְעַר וְנוֹגֵה בּוֹ יִצְהִיר שְׁרִיד גְּבֻעוֹל, פְּלִיט נֶצֶן וְנֶצֶן.

ב

שָׂמַח לְבִי בְּחֻלְקִי, וְאִם כִּי הוּא מִצְעָר: לְקוֹט, לְקַט חֶסֶד, פְּרוּרֵית־פְּאָרָה,
 לֹא יִקְלוּ בְּעֵינַי, לֹא אֶלְכָּה חֶפֶז פְּלִיאֵי גְּוִי יִקָּר, סְגוּלַת הַדָּר וְהוֹד -
 נִטְף טַל עַל טְרֶף עֵשֶׁב, קוֹ פֶּה עַד צִיץ בָּר, שְׁמֶשֶׁה נוֹצָצָה עִם עָרֵב תְּכָלִיל־זֶהָרָה -
 שָׂמַח לְבִי בְּחֻלְקִי, וְאִם כִּי הוּא מִצְעָר: לְקוֹט, לְקַט חֶסֶד, פְּרוּרֵית־פְּאָרָה:
 רָשַׁת הוֹרִים עַל סִבָּה, צִפְעֵי־פֶאֶר עַל גֶּף פֶּרֶפֶר, צַד אֲבָה בְּבִרְכָה שְׁאֲנֵה וּבְרָה,
 קָרַע אֵד עַל שִׂיא הָר, עֵבִיב־שֶׁבּוּ בְּכַחֲדִירוֹם־זְכָאֵל, לְקַט דָּל - אֵף לִי יִקָּר לְמָאֵד!
 שָׂמַח לְבִי בְּחֻלְקִי, וְאִם כִּי הוּא מִצְעָר: לְקוֹט לְקַט חֶסֶד, פְּרוּרֵית־פְּאָרָה,
 לֹא יִקְלוּ בְּעֵינַי, לֹא אֶלְכָּה חֶפֶז פְּלִיאֵי גְּוִי יִקָּר, סְגוּלַת הַדָּר וְהוֹד.

אָפּוּ גַדְלִיָּה הַנְּחָתוּם

(סיפור)

מאת יהושע בר-יוסף

בפתח הסימטה שהובילה אל בית-מלאכתו של רודריגו גלנטי עמד תנורו של גדליה הנחתום. תנורים כשל תנורו של גדליה היו פזורים לעשרות על פני סמטאותיה של צפת. עקרות הבית היו לשות פעמיים שלש בשבוע את העיסה לצרכי הבית, ונער-שליח של הנחתום היה הולך מבית לבית ולוקח את העיסה בתבניות של פח ונחושת ומחזיר את דברי-המאפה. במשך היום היה הנחתום מבעיר עשרה תנורים, וכל עקרת-בית כבר ידעה את יומה ותנורה הקבועים. זריזות שבהן היו נמנות על התנורים הראשונים שאשם לזהטת והככרות יוצאות מהן שחומות ואפויית כל-כולן; עצלניות שבהן היו מסתפקות בתנורים המאוחרים יותר. עקרות-הבית היו שולחות אל הנחתום כל דבר היפה לתנור מפיתות קטנות עד עוגיות פריכות ומחמין לשבת עד דגים לאפיה. על פי רוב לא הספיק נער-שליח אחד למלא את העבודה המוטלת עליו, שכן לכל תנור היו רשומות מחמש-עשרה עד עשרים עקרות-בית, והנחתום היה מעסיק שנים וגם שלשה נערים או גם מבוגרים לקויים בשכלם שלא הסכינו למלאכה אחרת. הנחתום עצמו היה עובד עבודת-פרך מהשכמת-השחר עד לשעת תפילת מנחה. להסיק עשרה תנורים, להכניס ולהוציא מכל תנור את דברי המאפה — אין זו מלאכה של מה בכך. אולם פרנסתם היתה מצויה ברוחה; שכן תשלומיהן החדשיים של שלשים-ארבעים עקרות-בית הספיקו כדי פרנסתה של משפחה. ולכל נחתום היו לקוחות קבועים כאלה פי ארבעה וחמשה.

אילו שאלו לו לגדליה הנחתום בשל מה הוא עובד קשה כל כך? היה מפלבל בעיניו ואינו יודע מה להשיב. יתכן, והרגל של שלשים שנה קשר אותו לתנור במידה שקשה לו להיפרד הימנו. יתכן, ואשתו החולנית הרתוקה זה שנים למיטתה במין מחלה של שיתוק-איברים גורמת לכך שנעים לו לבלות ימיו בעבודה מפרכת ליד תנורו מאשר לשבת באפס-מעשה ליד מיטתה. יתכן, ובתו היחידה, דבורה, גורמת לכך — חלום של גדולה הוא חולם עליה; חתן

* פרק מתוך „סוכת שלום“ שיופיע בקרוב בהוצאת „עם-עובד“.

יקח לה מתוך חבורת אברכי-הפאר של לומדי חכמת-הרזים, ובערימת מטבעות הזהב שצבר לו במסתרים יפרנס את חתנו לכל ימי חייו ויהא שותף בנחלתו בעולם הבא. הרבה דרכים מובילות לגן-עדן, בתוכן דרך העמל הקשה ליד תנור לזהט אם רק כוונה נאה מתלווית לה. בין כך ובין כך גדליה הנחמם היה שקוע כולו בתנורו בימות-הקיץ הלוהטים כבימות-החורף הקרים, ולשונו אינה מתגלגלת בשיחות-סרק ואינה מגלה את הכמוס בלב.

גדליה עצמו נאה ליד התנור, בייחוד בימות החורף שעה שאור התנור מצית קלסתר פניו ואינו סוחט ממנו זיעתו. שעה זו מקבל פרצופו בעל הזקן השחור והאפור קימעה גוון של נחושת כהה ועיניו מאירות ובת-שחוק של אושר פנימי מהבהב עליהן. הפיח שדבק בנקוביות עורו נבלע היטב בגוון השחום, וכל תנועה משלו ליד התנור נסוכה חן ויופי שבזריזות גמישה. ימים אלה שומעים מנחיריו מין זמזום קליל של נעימות-שבת ונעימות-חג ודעתו בדוחה עליו והוא מגלה אורך-רוח כלפי הנשים הטרדניות הבאות להציק לו בעיני המאפה שלהן שלא עלה יפה. צורה אחרת לו בימות השרב, שבהם הוא רטוב כולו מזיעה וזקנו הארוך נדבק לחזהו השעיר ועיניו העצומות למחצה טובלות בשלוליות של זיעה ופיו קמוץ במין כעס עצור. צורה שלישית לו בבית-הכנסת, שם הוא מתכנס בפיתתו במין שפלות-ברך ואינו מעז להרים כראוי עיניו בפני הבריות ופניו ספוגי הפיח שחורים כשולי קדירה. וצורה רביעית לו בבית שעה שהוא חוזר מתפילת ערבית ומהשעור במשנה ואגדה ששמע בבית-הכנסת ויושב לפת-ערבית עם בתו ליד מיטתה של החולה והוא כל כולו שקוע במין הויה בהקיץ. זה עשר שנים שאשתו דתוקה למיטתה ושוכבת על מקום אחד ללא תנועה, פרט לתנועות עיניה הירקרקות. פניה נשאר צעירים כשהיו, ואפילו נראים צעירים ולבנים יותר בשל מחלתה — עיניה הנאות מבריקות בברק מזור חולמני, ופרק החזה נתון בכתונת לבנה עולה ויורד בתנועה קצובה. עשר שנים שרוי גדליה בלא אשה, וגופו חזק ובריא דמיו רותחים בו. שלא בטובתו מטרידו דמיונו בחלומות קשים ומשונים בעינים שבינו לבינה. מעודה לא נראתה לו אשתו יפה כל כך כבשנים האלה. שעה השחור כמעט והכחיל בגוון של קטיפה כהה, והצטמח והתפשט במין מסגרת רחבה מסביב לפניה החיוורים הנאים. עיניה החולמניות ופיה המתפנק וצוארה הלבן הרך — כל אלה עשו בו שמות. והיא אסורה עליו אף על פי שאשתו היא. מאז נפלה למשכב אין היא יכולה לטבול עצמה כדת וכדין, ואסור לו אפילו לנגוע בידה. ואפילו טבלה — חולה היא, וכיצד יעלה על דעתו עינים שבינו לבינה? יצר-הרע שרוי בבית! חטא והרהורי-חטא אופפים אותו מכל עבר. פעמים רבות כבר עמד להיכנס לביתו של ר' יוסף קארו לשאול עצה מפיו. בודאי היו מתירים לו לשאת אשה שנייה על פניה. אנשים רבים בעירו החזיקו שתי נשים בביתם, אף על פי שדעת הבריות לא היתה נוחה מהם. במקרה שלו, היו הכל מביטים בעין טובה על אשה שנייה... אלא שלבו אינו נותנו אפילו לחשוב כראוי על כך.

ספק בושה גורמת — כיצד יאמר לו לר' יוסף קארו שאדם בגילו שזקנו כבר מאפיר והולך עדין יצרו תקיף בו ומטרידו מנוחה? וספק חובת האשה גורמת — כיצד מסוגל הוא להעלות על דעתו חיים עם אשה אחרת שעה שהיא מלווה אותו במבטים של אהבה וגעגועים ומספרת לו חלומותיה והרהוריה ורחשי-לב כמוסים הגואים בה בשכיבתה הכפויה יום ולילה? לא נשאר לו אלא להילחם ביצרו ולהשכיח טרדות הלב בעבודה הקשה שליד התנור ובשינה הכבידה היורדת ובאה עליו בשל עייפותו היתירה. התנור שורף ומכלה גם את האש שבדמיונו עצמו.

אף על פי כן באים עליו רגעים קשים כאילו היה בחור בן-עשרים מתייסר בייסורי-עבירה ולא אדם בשנות הארבעים. נוסף לכך זימן לו השטן אותה אלמנה נאה שטיפלה בשכר באשתו החולה. מסעודה נתאלמנה מבעלה כחמש שנים לאחר נישואיה ועדיין לא מלאו לה שלשים שנה. היא פירנסה עצמה ושני ילדיה בעבודה בבתי זרים. חסונת גוף ובעלת פנים עגולים בהירים מפיקים טוב-לב היתה עושה עבודתה בשקט ובצניעות. כמעט ולא שמעו מלה יוצאת מפיה. תמיד הבהבה בת-שחוק על פניה המאירים. היא כיבסה את כלי-המיטה של אשתו החולה, רחצה אותה, סירקה שיערה, בישלה במטבח ועשתה כל עבודה קשה אחרת בבית. והכל במאור-פנים ובמין קלות של שעשוע. מאז באה לעבוד בביתו של גדליה הפסיקה כל עבודותיה בבתי אחרים, שכן הרויחה אצלו כדי מחייתה הצנועה. בתו דבורה עזרה על ידה, וריעות טובה שכנה בין השתיים. לא אחת היתה מסעודה מביאה לו לגדליה תבשיל לארוחת-צהרים. הוא היה פורש מן התנור, מתישב על גבי ערימה של שקים ואוכל את התבשיל הטעים במתינות; וכל אותו זמן יושבת מסעודה למרגלותיו, ממתינה כביכול לצלחת המרוקנת, ולאמיתו של דבר יושבת על מקומה ומסתכלת בו מתוך הנאה שבהערצה. עיניה השחורות גדולות ופקוחות לרווחה, חטמה הארוך המחוטב נאה מרחרח בלי-דעת כמריח את דמותו ואת תנועות פרצופו ואף קול לעיסתו, שפתייה האדומות המלאות משורבבות במין בת-שחוק טובה בעלת משמעות כמוסה, וכל כולה מוכנה ומזומנה למסור נפשה עליו מכל אדם אחר בעיר. הולכי-רכיל בסביבה כבר רמזו רמזים משתמעים לשני פנים בענין זה, שכן מאז באה לעבוד בביתו של גדליה דחתה בתוקף כמה הצעות של שידוכים טובים.

לא אחת היה גדליה מהרהר בה במסעודה ובאותה הבעה של התמסרות-הנפש שעל פניה. אילו לקח אשה שנייה על אשתו היה לוקח את מסעודה. אילו מתה עליו אשתו חסידה-לילה, היה כונס את מסעודה. אלא שכל אותם דימויים והרהורים של עבירה היו בגדר עניני סרק שאין משנים ממעשיו של אדם כמלוא נימה. גדליה נלחם ביצרו ובהרהוריו באותה תקיפות וזיוה שנלחם בה בתנור. הוא קיבל את עינויי החלום והרהורי-הסרק כגזירה מן השמים, ממש כשם שקיבל ללא מורת-רוח את עבודתו הקשה כנחתום. אדם מישראל ממלא בנפש הפצה את חייו שעוצבו בידי אביו שבשמים, ואין טעם ואין הגיון בפריקת

עול. אדרבא, לפעמים חביבים עליו ייסורים אלה בשל הסוד המתוק שבכמיסותם מעיני בשר-ודם.

תנורו של גדליה היה מאז ומתמיד כמין אבן-שואבת לילדים תושבי הסימטאות הסמוכות. ריחו של לחם רדוי מן התנור הלוהט משך לבם של הילדים בכל ימות השנה; מראה הלהבות הקטנות החולות המקפצות כמיני רקדניות זעירות על גבי הגחלים הלוהטות קסם אף הוא בימים שאין שמש לוהטת בחוץ; וחמו של התנור נעם במיוחד בימות החורף, למעשה מסוכות עד פסח. בכל עונה ועונה היו באים הזאטוטים מרחרחים בחטמיהם המלוכלכים או תוקעים עינים גדולות תמהות בפתחו של התנור או פושטים ידים קרות לעבר האויר החם, כאילו באותה תנועה של הושטת-יד הם מגבירים את מידתו של החיים הנספג לקרבם. גדליה היה רואה בעין יפה את הילדים הנדחקים לתנורו ואינו גוער בהם כדרכם של נחתומים אחרים. חביבים עליו הפרצופים הצעירים מלאי הסקרנות הבראשיתית שמראה של אש הוא להם בבחינת גילוי מתמיד. בלי דעת ראה בהם בזאטוטים הללו את ילדיו עצמו שלא באו לעולם בעטייה של אותה מחלה משונה שפקדה את אשתו. רק בת אחת ילדה לו, והיא גדלה בקומה ובמראה משנה לשנה ויצאה מתחום הילדות, ואין בה עוד משום פיצוי לילדים החסרים. קירבה מיוחדת נוצרה במרוצת השנים בין גדליה לבין ילדי הסימטאות הסמוכות — אותה קירבה הבאה בין גדולים לקטנים שעה שהראשונים רואים בהם בקטנים את הבגרות החבויה בהם, והאחרונים רואים בהם במבוגרים את קוי הילדות שעוד נשתיירו בהם. גדליה היה משיב בכובד-ראש לשאלותיהם של הזאטוטים בעיני האפייה והגחלים הלוהטות ולפעמים אפילו נותן להם לדות משהו מתוך התנור. לא בכדי נהגו אמהות להביא אתן ילדיהן אל תנורו של גדליה. על הילדים שהיו כרוכים אחרי תנורו של גדליה נמנה גם ישראל נג'ארה. הוא היה תמיד הרועש שבחבורה או השקט שביניהם. בשעה של השתובבות היה מורח פניו עצמו ופניהם של חבריו בשיירי הקמח שעל הרצפה ובפיח השחור שבסביבות התנור ומצייר על הפרצופים הילדותיים מיני מסכות מבהילות ויוצא עמם לסימטאות הסמוכות ומרעיש עולם ומלואו במשחקי שודדים ובמשחקי מלחמה. כל כמה שגערו בו לא הועילו כמלוא הנימה. אולם ברוב המקרים היה נכנס לבית התנור במין שקט של יראת-כבוד, מתישב כמתחבא בפניה לחוקה ומחכה באורך-רוח לפתיחתו של פתח-הברזל הקטן כדי שיוכל להזין עיניו במראה האש מבפנים. היתה זו מין דיסה לוהטת נתונה בדפני התנור במעגל שבאמצעותו נחשפת רצפת אבנים חלקות מבזיקות גצים גצים זעירים כמיני כוכבים נצתים וכבים ומשמיעים קול פקיקה דק מן הדק. האש שנדלקה השכם עם שחר בזרדים דקים-יבשים ונתמלאה בפחמים דקים, נערמו עליה במשך היום ערימות ערימות של גפת — אותם גלעיני זיתים מרוסקים בין אבני בית-הבד שנראו כאילו נסחטה מהם הטיפה השמנונית האחרונה, לאחור גיפות הגחלים הלוהטות היו מתחילות לקפץ במעגל הלהבות קטנות, כמיני

בריות ללא ראש ובעלות כרס רחבה ורגלים זעירות בלתי מפורדות לשתים, מקפצות מימין לשמאל ומשמאל לימין וחוזר חלילה. גוון של כסף כחלחל וארגמני כאחד עטף כל ברייה מקפצת, ואפר של כסף לוהט נתרפד לאטו בשולי המעגל. הילד החולמני היה רואה בו בתנור שולי שמים גדלקים עם שקיעה בצבעים חדשים מקטעי נשימה. כל פעם נראו לו הצבעים שונים מבפעם הקודמת, כשם שגווני השקיעה נראים תמיד חדשים ושונים מתמול שלשום. התנור נתן לו לילד את שכיסה ממנו החורף בענניו השחורים הכבדים שרבצו בלי הפסק על פסגת הר-מירון והסתירו את מראה השקיעה מעיני הבריות. מה שחסר לו לתנור — גלגל השמש המאדים ומחורר ותופח ועולה ככל שהוא שוקע כלפי מטה. אולם בעיני הילד נראה המעגל הלוהט כולו כמין גלגל שנתקלף מתוך עצמו והוא תופס ועולה ואינו שוקע כלפי מטה.

כל ילד בעל דמיון קשה לו להתרגל לאותו פלא ששמו אש, והוא נמשך אליו בכל צורותיו כבחבלי־קסם. תמהונו של ישראל נגי־ארה היה חריף יותר ומומושך יותר. אש זמים ושמים פתוחים מעל לראש היו שלשת הפלאים שלא נתנו לו מנוח. כל מגע של תחושה או של מחשבה עם כל אחד ואחד מהם היה מעביר בגבו אותה צמרמורת ענוגה לטפנית שהיתה מנת חלקו מאז עמד על דעתו.

לתחושת האש שבתנור ועל הכרוך בה נתלוותה חוויה אחרת מימי הילדות — דבורה, בתו של גדליה הנחתום.

דבורה צעירה ממנו בשנתיים, ומאז עמד על זכרונו הריהי כרוכה אחריו בלב ונפש. עוד בהיותם זאטוטים מהלכים על רגלים חלשות, די היה לה לדבורה להיתקל בו כדי שפרצופה המנומש יתלקח במין חדות פתאומית. אפילה עמדה ובכתה מתוך קטטה שבמשחק, הפסיקה בכיה וטיהרה פניה לקראתו. משחקים היו יחד בין הסימטאות, וקול צחוקה המבועבע ומפכה כעולה ממעמקים מתלווה לו. היא היתה נותנת לו בנפש חפצה כל שבידה, מכפתורים צבעוניים עד עוגיות וממתקים, ועיניה הירקרקות כעיניה של אמה צופות בו בהנאת הודייה על שלקח מידה מה שנתנה לו. ילדים וילדות היו משחקים בצוותא ואיש לא ראה כל פגם בדבר; אף על פי כן התחיל ישראל מתבייש בה באותה כריכות של דבורה אחריו בגיל רך למדי. הילדים היו קוראים להם «חתן-כלה!»; אמהות היו שואלות אותו: «היכן דבורה?» כאילו היו השנים זוג בלתי נפרד. הדבר הרגיו ופגע כאחד. הוא השתדל להתחמק ממנה, והיא רדפה אחריו ודבקה בו על אפו וחמתו. כבר אז הרגיש באותה סתירה שבהרגשתו של אדם כשהוא נמצא ברשות היחיד שלו לבין אותה הרגשה עצמה שעה שהוא נמצא ברשות הרבים. כאשר נודמנה לו דבורה לְבדה בלי עדי־ראייה, היה משחק עמה בהנאה יתירה ומגלה לה צפונות ונסתרות מהרהורי לבו ואוחז בידה מתוך חיבה וריעות ומתענג כל כולו על מבע המסירות שבעיניה הירקרקות. ואילו כשנודמנה לו בנוכחותם של ילדים אחרים, היה מתזכר לה על כרחו ומעמיד פנים

שאין בינה לבינו ולא כלום, ואין לבו מתרכך כמלוא נימה אפילו כשהוא רואה עיניה הגדולות הפצועות מתמלאות דמעות.

במרוצת השנים נתרחקו זה מזה בתוקף סימני הבגרות שצצו בהכרתם זמן רב לפני שעלו בגופם. דבורה גדלה ובגרה והיתה לנערה יפה שהכל דיברו בשבחה. ילדה קטנה מתרוצצת הרבה באור השמש ומשתובבת בחוצות; משהיא בוגרת והולכת הריהי מרבה לשבת בין כתלי ביתה או בצל חצרה. הבית והצל החווירו את הנמשים שעל פרצופה והבליעו אותם בתוך גוון עורה הלבן הרך ועדין למראה כמין משי יקר. שערה השחור בשחור-כחול של עורב ירד מעבר לכתפיה בשתי צמות עבות וארוכות. צווארה ארוך וגונו כעין תבהט, והכל בה מלא-בולט מבעד לשמלותיה ואם לא די בכך, הרי עדיין כרוכה היתה במסחרים אחרי ישראל נגיאה. שעה שעבר בסימטה ליד חלון ביתה הפונה לרחוב מובטח היה לו שיראה ראשה בחלון. בלכתו ברחוב היתה מופיעה לפתע כהולכת לתומה על ידו מחייכת אליו בצנעה ומסתכלת בו דרך מבטיה הכבושים כמנהגן של כל הנערות והנשים הכשרות בעיר. הוא היה שומע קול שירתה. קול נאה מסולסל בקע בצווארה הארוך והיא היתה שרה בלי הרף בין כתלי ביתה וחצרה. השכנות אמרו עליה שהיא שרה כומרי, ואיש לא קבל על קול-האשה שבה שחכמי התלמוד קבעו "קול באשה ערוה". שכן היתה בו מזהרה וענווה ובעלת-הקול לא עוררה חשד כלשהו בהתנהגותה הצנועה. לפעמים היה ישראל נגיאה שומע מבעד לחלון ביתה קול צחוקה המשתפך כאילו מתוך עשרות פעמוני-כסף זעירים בבת-אחת. היה זה צחוק שנבע מתוך צעירותה רעננותה ותמימותה, ואף בו היתה מטהרת-השירים שהיתה שרה בינה לבין עצמה.

אף על פי כן לא הציקה לו דמותה של דבורה לא בהרהור בהקיץ ולא בחלום. זכרונות-הילדות המשותפים לא עוררו בדמיונו כל קשר בין התוסס בדמיו לבין אותה ילדה נאה שהיתה מתרפקת עליו כל כולה. כשם שכל אותן פגישות-שבאקראי בימי בחרותו ובגרותו ופל אותם מבטי-תשוקה צנועים משל עיניה הירקרקות וכל אותם צלילי זמרה וצחוק, שהוא ידע שלא באו לעולם אלא למענו, לא עוררו בו הרהורי-תשוקה אליה. יתר על כן, גם לאזניו הגיעה השמועה שדבורה מסרבת להטות אוזן לדברי השדכנים והשדכניות שהתדפקו על דלת ביתה, והוא ידע את סיבת הדבר — היא מצפה לו. גדליה הנחתום אף הוא עצר אותו לא אחת ברחוב ושוחח עמו על הא ועל הא ורמז לו בדברים משתמעים לשני פנים על חיי הרווחה הצפויים לו ועל כך שהגיעה השעה לבחור שכמותו לשאת אשה ולהקים בית בישראל. כל אלה לא הפנו את כיווני מחשבתו ודמיונו לעברה של דבורה. היא היתה עדיין בעיניו הילדה הקטנה שהתבייש להיראות בקרבתה לעיני הילדים הלועגים.

וכיחסו אל דבורה יחסו אל התנור. ככל שנתבגר והלך גברה רגישותו כלפי דעת-הבריות והוא התרחק מן התנור וקסמיו. נער לומד תורה אין זה

לפי כבודו לשבת ישיבה בטלה ולהציץ לתוך תנור בוער. נשים המוניות באות אל הנחתום ומלהגות ומקרקרות כתרנגולות, וכלום לא חסר לו לנער לומר סוגיה בתלמוד ומעיין בצנעה בספר הווהר אלא שאחת הנשים הללו תדבר אליו בקול רם ובנעימה של קירוב הלב על ענינים שבינו לבין אביו או על עניני קדירה. התנור על קסמיו לא עמד בקנה אחד עם מעמדו כעילוי בלימוד התורה וכבנו של ר' משה סופר סת"ם.

עכשיו קיבל על עצמו כל אותו סיכון שבהשפלת-כבוד ובלבד שיהא לו מקום נוח שאינו מעורר חשד להציץ הצצה חטופה במרים, בתו של רודריגו גלנטי, הבאה כמעט כל יום לבית-המלאכה של אביה לסייע לו ברישום הסחורות. נשים מעטות בעיר ידעו קרוא וכתוב: מרים ידעה גם תורת החשבון והיתה לעזר רב לאביה. רודריגו ראה בכך משום מצוה — כל עבודה בבתי המלאכה, בהם אין השכירים חייבים לעבוד יתר על המידה לשם פרנסתם והם חפשים לעסוק יותר בתורה, כמוה כעזרה במישרין ללומדי התורה שבקרב השכירים. אף מרים ראתה כך את עבודתה במשך שעותיים שלש ביום. באיסטנבול ישבה עם חברותיה ועסקה באריגת פרוכת לספר-תורה; כאן היא רושמת מספרים ומחשבת חשבוניות לאותה מטרה עצמה.

רוח עזה מקפאיה בצינתה גשבה בסימטאות שעה שנכנס לראשונה במין שפלות-קומה אל חדר התנור המפויח בעל התקררות המקומרות וקשתות האבן הגדולות. גדליה, שעמד איתה שעה בתוך הבור שלפני התנור מושך את המירדה בתנועת-יד זריזה, הפנה את פניו המוצתים באור הנחושת של אש התנור במין הפתעה שבשמחה:

— ברוכים הבאים! אירח חשוב!

ישראל שהרגיש עצמו כמין חולה הבא לקחת בגניבה תרופה אסורה וכמי שגונב דעתו של גדליה, אמר בשפל קול:

— באים להתחמם קצת...

— ודאי קר מאוד בחוץ אם נזכרת בחומו של התנור...

— קר ורוח נושבת-נושכת...

— ברוך בואך! כבר התגעגענו עליך! ראו נא ראו כמה גדל הבחור במרוצת השנים! עוד מעט ולא ימצאו בעיר כולה כלונסאות-חופה גבוהים למדי בשבילך... — גדליה היה כנראה במצב-רוח מרומם ביותר שנמשך כך אחר לשונו.

— כשנכנסים לחופה מרכינים את הראש... — היתה זו הערתו של משולם הצולע הסבל-השליח של הנחתום שישב חבוי בפניה בין השקים.

— אה, משולם! שלום עליך! זמן רב לא ראיתך...

— כשאין מסתכלים אין רואים... ובעצם, כלום יש על מה להסתכל? —

משולם היה מר-נפש ובעל לשון חריפה.

ישראל הסמיק על כרחו, ולבו נתחמם בו למראה גדליה ומשולם ולמשמע

הקובלנה החבויה שבדבריהם. אנשים אלה אוהבים אותו בפשטות וללא חשבון. הם קרובים לו יותר מכל יתר התושבים בעיר.

— באמת משולם, אתה טועה בי וחושד בכשרים ...

— שמעתי שאתה מהבר שירים לחתונות — הסיט לפתע משולם את השיחה לכיוון אחר.

— אה, ענינים של מה בכך. מעשי ילדות ...

— שירים אינם ענינים של מה בכך — הפטיר משולם בנעימה של כובד-ראש, ומניה וביה החל לשיר בניגון עממי שהיה נפוץ בעיר את השיר הבא:

יפה ברה אשר אורה תדמה כמו סהר
בעת עמדה במילואה לא עת תחסר זוהר
העת תביט ומאור עינה תפתח כמו צוהר
תשיט לבב כל רואיה אטור בתוך סוהר.

גדליה התפעל ביותר מקצב הדברים שהשתלבו בתוך הניגון העממי המוכר לו, והוא שאל בתמימות:

— הוא חיבר את השיר הזה?

— ומי יחברו? אני? — חזר משולם אל מרידותו — אני נושא על ראשי דברי-מאפה, ולא שירי חתנים ... שיר יפה ... דברים יוצאים מן הלב ונכנסים אל הלב ... — את המלים האחרונות אמר בקול רווי דמעות.

הדבר נראה תחילה משונה בעיניו של ישראל נג'ארה, שמשולם ידע את השיר שחיבר רק לפני חדשיים ימים ושר אותו רק שלוש פעמים במסיבה של חתונה. משולם היה מן העלובים שבעלובי העיר. נוסף לצליעתו היו ידיו רועדות בשל מחלה בלתי ידועה ולא היה מוכשר לשום עבודה אחרת מלבד עבודתו הבזויה אצל הנחתום. ושמה לא די בכך, היו פניו מצולקים במידה מבהילה מכווייה קשה בימי ילדותו. בכל העיר לא נמצאה נערה או אלמנה שתיאות להינשא לו. הוא היה עדיין רווק בן שלשים שגר בחדר עלוב עם אמו הזקנה והוא היה חוסך מרווחיו הדלים לימי זקנה ומחלה שעה שלא יוכל עוד אפילו לעבוד בהובלת העיסה ודברי-המאפה הלוך ושוב מבתיהן של עקרות הבית אל התנור וחזור חלילה ... ואיש זה ידע את שירו מלה במלה בעל-פה, והוא שר בהטעמה נכונה וברעד של התרגשות נוגע ללב.

— ממי שמעת שיר זה? — נסתכמו כל הרהוריו בשאלה קצרה זו.

— שומעים, שומעים ...

— היית בחתונתו של רפאל פינטו?

— עדיין לא זכיתי לכבוד גדול כל כך ... שמעתי בבית-הקהה הירוק. בית-הקהה הירוק נקרא על שום צבע הסיד שבו סוייד המרתף הגדול בשוק בעלי-המלאכה — מקום משכנו של בית-הקהה להמוני-העם, השוליות והסבלים והחמרים ובעלי-המלאכה הקטנים. הכל סיידו בתיים בכחול, ואף

בעליו סעידי היה עושה כן אלמלא בלבול-דעתו בשעת הכנת הסיד — במקום צבע כחול שפך לתוכו צבע ירוק עז משיירי נוזל לצביעת בד שנתגלגל במקום. וכיון שחס על איבוד ממון לא שפך את הסיד הירוק אלא סיד בו את המרתף. וכך זכה בית-הקהות שלו לכינוי מיוחד. אניני-הדעת בעיר לא הביטו בעין יפה על אותו בית-קהות ולא משום צבעו הירוק יוצא-הדופן, אלא משום הרעש וההמולה שיושביו היו מעוררים בשעות הלילה. מצלתים וקתרוס וחלי-ירועים היו משמיעים שם קולם. לא מעטים מבין האורחים הקבועים היו מתבסמים שם כראוי ויוצאים במחולות או גם צוהלים צהלת שיכורים. פרנסי העיר שמו עינם על בית-הקהות הירוק וחיפשו תואנה לסגרו על בריח ומנעול, אך כיוון שלא יכלו למצוא בו כל עבירה על חוקי הדת ומנהגיה — השירים היו שירי קודש ברובם, והנגינות מניגוני שבת וחג ומועדי-שמחה של מצוה ואפילו המבוססים ביותר לא פרצו גדר — הגיחו לו לבית-הקהות הירוק... על כל פנים, שירו של ישראל נג'ארה שחובר במיוחד לחתונתו של ידידו רפאל פינטו, בן אחיו של הסוחר הנודע, התגלגל והגיע לבית-הקהות הירוק. ישראל, ספק נתנה על ששירו נתחבב על פשוטי-עם וספק הצטער על פחיתות הכבוד שבגלגול זה, והוא שאל:

— מי הביא את השיר אל בית-הקהות הירוק?

— שיר יפה הולך בלי רגלים ואף בלי כנפיים — הפטיר משולם בנעימה של קנאה. דומה, הוא עצמו עוסק בחיבור שירים בצנעה, אלא שמזלו אינו עולה לו כמזלו של בחור בן-טובים זה.

אותה שעה עברה בסימטה מרים בתו של רודריגו. היא היתה עטופה צעיף צמר שחור עבה שכיסה ראשה וכתפיה. בשל הרוח העזה שנשבה לעברה מלפנים כופפה פלג גופה העליון כדי להקל על הילוכה נגד הרוח. לא נראה בה בדמות הכפופה לא כלום משל נערה צעירה יפת-תואר — בתוך קיפולי הצעיף השחור העבה יכלה להתעטף גם אשה באה בימים והדבר לא היה משנה במאומה ממראה הדמות הכפופה. אף על פי כן נקפץ בו לבו של ישראל נג'ארה כאילו התחילו לתופף בקרבו בקצב מסחרר מהיר על תוף סמוי מן העין.

מרים צעדה הלאה באותה תנועה קצובה עד שראה דמותה הכפופה מן הצד ואחרי-כן מן העורף, ושוב נבלעה ונעלמה בפינת הסימטה לתוך הפתח הצר והנמוך שהוביל אל בית-המלאכה הגדול של אביה.

גדליה ומשולם לא הרגישו כל עיקר בתנועת הקיפאון שאחזה את הצופה לעבר הסימטה מוכת רוח החורף; ואף אילו הרגישו לא היו מסוגלים לנחש סיבתה.

חֲלִיפַת מְכַתְּבִים בֵּין רַב צְעִיר וְש. א. הוֹרֹדְצְקִי

הוֹבֵאוּ לְדָפוּס ע"י ח. לִיף

הידידות בין חוקר ההלכה, רב צעיר (ד"ר חיים טשרנוביץ) וחוקר החסידות, ש. א. הורודצקי נמשכה שנים רבות, עוד מסוף שנות התשעים למאה שעברה. על הימים הראשונים לידידותם מספר ש. א. הורודצקי בזכרונותיו (תל-אביב, תשי"ז), כדברים האלה: „באותו פרק זמן, בימי ישיבתו בברדיטשוב, הפתיעני הפתעה נעימה בביקורו „רב צעיר“ (חיים טשרנוביץ). הוא, ששימש רב באודיסה, הרעיש באותם הימים את עולם הרבנים במאמריו ב„השלוח“ (כרכים ד', ה', ו') ל„תולדות השולחן ערוך והתפתחותו“... על אף דעותינו המנוגדות נשארנו ידידים נאמנים, ואפילו מאמרו החריף נגדי „מלחמה על השכל“ ב„השלוח“ כרך י"ט, ומאמר תשובתי „שני מיני יהדות“ (שם כרך כ"א), לא פגמו בידידותנו הנאמנה“.

יד לו לרב צעיר בהצלחתו של הורודצקי מן התופת הנאצי באספו סכום כסף הגון שאיפשר את צאתו מגרמניה. בראשית 1939 עזבו הורודצקי ואשתו את ברלין בדרכם לארץ-ישראל. לכתחילה התיישב ברחובות וכעבור מספר חדשים עשה את ביתו בתל-אביב. מאז בואו לארץ חידש את קשר המכתבים עם רב צעיר ואף השתתף מזמן לזמן ב„בצרון“ במאמריו ובמחקריו. המכתבים הניתנים בזה הם מן הימים הראשונים לשבתו בארץ.

א

רחובות, ת. ד. 12, 11. 7. 39.

לידידי היקר „רב צעיר“ שלום וברכה.

ודווקא „רב צעיר“ ולא רב זקן כפי שאתה מכנה את עצמך במכתבך האחרון; תורתך ומעשיך מעידים עליך שאתה נשארת אותו „רב צעיר“ שהיית

מקודם, ובטוח אני שעוד תשאר „רב צעיר“ רבות בשנים. אני נינו של אותו צדיק, ר' נחמן מברצלב נינו של הבעש"ט, שאמר: אוהב אני את הצעירים, צדיק צעיר או חסיד צעיר. ואני מוסיף: אף מתנגד צעיר, והלואי שירבו צעירים כמותך בישראל.

ובכן יקירי הצעיר, קבל תודתי העמוקה בעד מכתבך ובעד ה„שיריים“. ובאמת כוונת את השעה, כי זה ארבעה חדשים [לי] בא"י ולא הרוחחתי אף פרוטה אחת ואני חי על חשבון ה„שיריים“. החיים עדיין אינם מסודרים אצלי ואני מוכרח לע"ע לגור פה, וגם אין אני יודע מתי אעזוב את המקום ההוא. ולקבוע את דירתי בתל-אביב. עבודה לע"ע לא מצאתי, ומי יודע מה ילד יום. לעולם לא אשכח את אשר עשית אתה עמדי, שעי"ז עזרתני בימים קשים ונוראים. מה יהיה בעתיד הקרוב אחר ה„שיריים“? לאלקים פתרונים, לו יכולת ידידי למצוא מוסד כעין של מץ, או אופן אחר שיתמוך בי תמיכה חדשית, או באופן אחר כדי שאוכל לגשת אל העבודה ולסדר את כתבי בלי דאגות פרנסה המפרכות את הגוף והנפש יחד. ראה נא יקירי, הנני בא אליך בהצעה כבדה וקשה אלא שאני חושב הואיל שהמלאך הממונה על הטוב עמד על ידך לעזור על ידך להיטיב עמדי עד כה, אולי יעזור לך עוד הפעם גם בדבר הצעתי זו האחרונה.

אתמול הייתי בירושלים, בקרתי את בתך היקרה⁽¹⁾. היא ובעלה ובניה היקרים בריאים ושלמים. הבן כידוע לך גמר את הגימנויה בהצלחה. בליתי בביתה בשיחה מענינת על ענינים שונים, גם הבאתי אתי את גיסי הד"ר מאגאזאניק⁽²⁾ מרחובות. את ספרך על הציונות ודרכה⁽³⁾, הבטיחה לשלוח לי תיכף. שלום לרעייתך הנכבדה ולכל הנלוים אליך.

המסור לך בידידות

ש"א הורודצקי

רעייתי דורשת שלומך ושלום רעייתך הנכבדה.

ב

39. 8. 19

רחובות, ת. ז. 12

ידיד יקר ונכבד מאד.

שמחתי במכתבך ואני מביע לך תודה עמוקה על אשר שמת לב להצעתי. דבר גדול עשית בהוצאת מאסף, ירחון, למדע הישראלי⁽⁴⁾. בחפץ לב מוכן

(1) מרים, היא אשת ד"ר אברהם גרנות, הנשיא העולמי של הקרן הקימת בישראל.

(2) ד"ר יצחק מאגאזיניק, מתחנת הנסיונות החקלאית ברחובות.

(3) הספר „בשערי ציון“, קובץ מאמרים בעניני ארץ ישראל והציונות, ניו-יורק, תרצ"ז.

(4) „בצרון“, החוברת הראשונה הופיעה בתשרי, ת"ש.

אני להשתתף בו, ובקרוב אשלח לך, כהצעתך, לחוברת הראשונה. מה שמו של מאספך?

אני מחכה למכתבך המפורט שהבטחתי במכתבך האחרון.
המסור לך ולכב"ב [ולכל בני ביתך] וד"ש בשם רעיתי, שלך
שי"א הורודצקי

ג

12. 10. 39

תל אביב, רחוב הנביאים 19

לידידי היקר פרופ' ח. טשרנוביץ שלום.

זה ימים אחדים העתקתי את מעוני לכאן וכאן יהיה מעתה מעוני הקבוע, ועפ"י כתבתי החדשה הרשומה מעלה אני מבקשך לכבדני מעתה במכתביך. מה שלומך ומצב בריאותך ומה שלום ב"ב הנכבדים? מה גורלו של מאספך, ואם אפשר לשלוח מאמר בשבילי?

בנוגע אלי, הנה הורע מצבי החומרי במדה שלא שערתי מראש, כי כל ההבטחות והתקוות לעבודה ספרותית לא נתקיימו, ואני נבוכ כעת ואיני יודע במה להתחיל. בקשתך פעם להשתדל בשבילי אצל מוסד מדעי או אצל אישיות כזו המתענינת במדע הישראלי לתמוך בי במשך זמן ידוע כדי שאוכל לסדר את ספרי בכ"י וגם לגומרם, ואתה השבת לי שיש לך תקוה בדרך זו אבל צריך לחכות עד אחר עבור ימי-החפש. אולי הגיע הזמן כעת. למותר ליעץ לך את הדרך תלך בה. טוב לבך ומסירותך אלי מני אז יאירו לך את הדרך הנכונה. ואתה הרבית לעשות אתי טובות רבות, ואני מקוה שגם הפעם תצליח במעשיך.

היה ברוך בשם רעיתי ובשמי, ודרוש בשלום רעיתך הנכבדה ובשלום כב"ב.

המסור לך

שי. א. הורודצקי

ד

יום ו', ז' חשון, ת"ש

תל-אביב, רחוב הנביאים

לידידי היקר והנעלה ר' חיים טשרנוביץ שלום.

רוצה אני להיות מן המקדימים בברכה ליום הולדתך השבעים בר"ה כסלו הבא. במה אברכך? כתר תורה יש לך: כל חיך הם עבודה פוריה בהתמדה גדולה בלי הפסק במדע העברי. כתר שם טוב ג"כ יש לך, כי בנדבת לבך וטהור רוחך רכשת את לב כל איש לכבדך ולהוקירך ושמך הטוב מפורסם וידוע בתפוצות ובארץ. ברכה אחת יוצאת מלב עמוק אני שולח לך: יהי רצון

שתאריך עוד שנים רבות בבריות גופא ונהורא מעליא ותוסיף להעשיר את המדע העברי בהרוחה ושלוחה.

גם רעיתי משתתפת בברכתי זו ושולחת לך ולרעייתך הנכבדה ולכל הנלוים אליך שלום וברכה.

שלך הדו"ש ושלום ב"ב

שי. א. הורודצקי

ח

13. 11. 39

תל-אביב, רח' הנביאים 19

לידידי היקר מאד פרופ' טשרנוביץ, שלום וברכה

השתיקה הארוכה מצדך למה? שלחתי לך מכתבים שונים ולא קבלתי מענה, גם לא בדבר מאספך שאני חושב לקבל את החוברת הראשונה תיכף בצאתה לאור.

בטח קבלת את מכתבי ליום הולדתך השבעים ובוה אני שולח לך את מאמרי לרגלי החג⁵.

כתבתי לך ע"ד מצבי הרע ושכל ההבטחות והתקוות נכזבו. בקשתך פעם על אדות תמיכה ספרותית כדי שאוכל לגמור את ספרי ולסדרם, וגם על זה אינך משיב.

הייתי בירושלים ודברתי עם בתך. שלום לה ולכל ביתה. אני מחכה לתשובתך. שלום לך מרעיתי. שלך

שי. א. הורודצקי

**
*

א

ניו-יורק, 23 לנובמבר, 1939

לכבוד מר שי. א. הורודצקי, תל-אביב.

ידידי היקר והחביב,

אתה היית מן המקדימים בברכתך ליום הולדתי השבעים, לפחות בשנה אחת. בבירור איני יודע בעצמי את שנת הולדתי. אבל עד כמה שאני זוכר מימי ילדותי היה כתוב על הלוח של "קרובן מנחה" של אמי שנולדתי בראש חודש כסלו, שנת תרל"א. אולם בירחונים השונים קבעו את שנת הולדתי ב-1870, מפני שזה יותר קרוב לראש השנה האזרחית, ובכך יצא תר"ל. אבל באמת נולדתי שנה לאחר זה שנולדתי באופן רשמי. הראשון שהוציא עלי לעז זה הוא לחובר⁶.

(5) המאמר "רפאל המלאך".

(6) המבקר פ. לחובר (1885—1949).

אבל אל תאמין לו. כי אין להאמין לכל דבריו. ובכן תחכה, ידידי, עם ברכתך עוד שנה. כמובן אני אשים את מכתבך בכיסי ואחזיקו בתור קמיע לסגולה, מכיון שאתה קדוש בין קדושים מבטיחני לחיות [עוד רבות בשנים], וברכתך כבר לא תשוב ריקם. אם כן לשנה הבאה אם ירצה השם. סתם, כיצד זה, אדם מגיע לשבעים ואתה חושב לפטרו במכתב קצר. וכן לא יעשה בישראל. בזמננו נוהגים ביבול של מיבלים. אבל יש עוד שנה שלמה לחשוב על זה. בקיצור, ידידי, אני רק מתחיל, ואתה כבר רוצה לסיים, לומר עלי „הדרך“. חכה, אל תזכירני את הזקנה. ברוך השם, עדיין לא הגעתי ל„ככלות כוחנו“.

קבלתי גם את מכתבך הראשון, והתפלאתי על שאלתך. מה יש כאן לשאול שאלות, הלא בקשתך כבר לכתוב מאמר. כלום אינך יודע כי השאלות והתשובות הולכות חדשים, ובינתיים הירחון הולך ונדפס בלי הורודצקי ובלי חסידות. לעת עתה אני יוצא בתורת המתנגדות. מתי שיגיע מאמרך הוא יתקבל ברצון. אולי תשלח מאמרים אחדים בבת אחת, וכשהיה מקום אדפיסם. בדבר שאלתך הראשונה, ידידי, קשה לי מאד להשיב לך. אני השתמשתי כבר בכל כחי, אבל אנסה עוד במקור אחד. אפשר תכתוב לי מכתב באנגלית ותבקשני בו לפנות שוב לליטאור, ע"י וולפסון, ואנסה. אפשר תעלה מצודתי דבר מה. אני משתתף מאד בצערך, אבל הזמנים קשים מאד. אמריקה הפכה כעת המקור היחיד בכל צרה שלא תבוא, ואין איש שאפשר לפנות אליו ביחוד בענין של יחידים.

שלום לך ולרעיתך, בידידות ובאהבה,

חיים משרנוביץ

ב

עשרה בתמוז

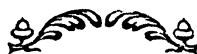
לידידי החביב ד"ר ש"א הורודצקי נ"י.
ידידי היקר,

מאמרך על רפאל המלאך הופיע בחוברת סיון-תמוז⁽⁷⁾. הוא מאמר נאה. אתה אחרת את משלוח המאמר ומפני"כ נתאחרת הדפסתו. תקבל בזה המחאה ע"ס שלשים דולרים ע"ח שכר סופרים. מצבו החומרי של הוצאת אינו איתן לגמרי ותלוי בנס. לכשירחיב אי"ה נרחיב את ש"ס. מחמת בהלת המשלוח הנני מקצר.

בידידות שלך ובאהבה

חיים משרנוביץ

(7) ראה הערה 5.

שיחות עם הספור הישראלי הצעיר

מאת שלום קרמר

א. החיים בישראל לאורו של הסיפור הישראלי הצעיר

מדינת ישראל זכתה לאהדה מרובה בכל ישובי היהודים, המפורזים ברחבי העולם. כל יהודי בגולה זוכר את שמה בגאווה. במלוא הרגש, במלוא התודעה ואף מתוך אהבת עצמו. אולם כאורח שנטה ללון באירופה לאחר ישיבת קבע של חצי יובל בארץ — שבתי וראיתי שהספרות העברית הצעירה בישראל, וביותר הפרוזה הסיפורית הישראלית, הנוצרת לעינינו על ידי דור המספרים הצעירים, שהורתם ולידתם בארץ-ישראל — אינה ידועה כלל ליהודים באירופה, ושמה גם ליהודים באמריקה.

ואין זה עניין לספרות עברית בלבד, כי אין זו שאלה ספרותית גרידא, אלא שאלה ישראלית כללית, העומדת או צריכה לעמוד ברומו של העולם היהודי. תדע, הקריאה בסיפורים וברומנים של המספרים הצעירים, המתארים בנאמנות ובדרך מקורית למדי את חייו של הישוב היהודי בארץ — בלא שמץ של תעמולה, ללא תרועה ואפקטים פטריוטיים וללא קורטוב של פאתוס — אין ערוך לחשיבותה לכל יהודי בחוץ-לארץ, הרוצה להכיר את החיים במדינת ישראל. שליחי הציבור, הנואמים והתעמולנים למיניהם, עובדי השרד והמושכים בשבט העיתונות — נותנים לנו תמונה שטוחה, מבט פובליציסטי צר ומצומצם, השקפות ריטוריות-סנטימנטליות גדושות פוליטיקה וממותקות במליצות ציוניות. אם יש את נפשך לדעת גופי חיים של ישראל, את ההווי היום-יומי בעיר ובכפר: המאבק לפרנסה, מלחמת המעמדות, העבודה וסדריה, שיחם-ושיגם של הצעירים, חינכם ואהבתם, שאיפותיהם ושעשועיהם — אין לך דרך אחרת אלא לפנות אל דור המספרים הצברים, שחזות המציאות שלהם — חזות ריאליסטית ללא הקדמות והפטרות אידיאולוגיות.

כל המתוודע את המספרים הצברים ואל סיפוריהם קונה לו ידיעה על זרע ישראל חדש, על דור חדש של יהודים, הצומח והגדול בישראל, הוא דור ה"צברים" — וצברים על שום מה? — על שום דמיונם לאותו פרי הגדל פרע בצדי דרכים בישראל שקליפתו החיצונית זרועה קוצים וגרעינו הפנימי — רך

ועסיסי. הדור החדש בישראל הוא אחד הנסים הגדולים שהיה לנו ולעם ישראל כולו בזמן הזה. זה טיפוס חדש של אדם, שאין להמשיל אליו ולהחבירו; בן אדם שהוא „גוי גמור“ בגופו, במראהו ואף בהתנהגותו, ובתוכו עוממת נשמה של יהודי, וגם לבו — לב יהודי, ומתו מחודד כמותו של יהודי: פשטני ופרימיטיבי כלפי חוץ, מורכב ותרבותי כלפי פנים, מרדני וחצוף למראה עין, ביישני וצנוע בתוך-תוכו. רצונכם לקנות לכם מושג כלשהו על הדור החדש של היהודים — אין לכם אלא לפנות אל המספרים הצברים, ותהי הגישה אליהם קשה אשר תהי. טרחתכם לא תהי לשווא.

אבל אין בזה כדי לכפור בעיקר הספרותי של הפרוזה העברית שנוצרה ב-15 השנים האחרונות בישראל. ספרות זו — ועתה אזכיר כמה שמות נכבדים של אותן דור מספרים צברים: ס. יזהר, משה שמיר, מרדכי טביב, אהרן מגד, נתן שחם, שלמה ניצן, יהודית הנדל — משמעות מיוחדת לה לא רק במובן החברותי אלא גם במובן הספרותי. המספרים הללו לא רק הדביקו את המציאות החברתית של זמנם, אלא גם את המציאות הספרותית של זמנם.

אדם העוקב אחרי התפתחות ספרותנו במאתים השנים האחרונות אינו יכול לפטור עצמו מן המסקנה, כי כל הזמן היינו מפגרים אחרי אירופה: הוא הדין בספרות עברית והוא הדין בספרות אידיש. כשהשתלט הרומאנטיזם באירופה זכבש תחומים חדשים וגם השיג הישגים חדשים באמנות ושוודו מערכות הספרות הן מבחינת התכנים והמוטיבים והן מבחינת הסוגים והצורות, אנו עוד היינו שטופים באידיאות מופשטות ולועסים מליצות פסיכודוקלאסיות. וכשאיירופה עברה אל הריאליזם הקלאסי ואל הנאטוראליזם — אנו התחלנו מצפצפים כציפורים ביער ושרים שירי-זמר לעבים ולעננים, ובמקרה הטוב ביותר: נפנים אל המוטיבים האגדתיים-העממיים. עתה ניתן לומר בוודאות, בלא להתחייב בערך המוחלט של היצירות הנידונות, שהפרוזה הישראלית הצעירה הדביקה את הזרמים המודרניים של אמנות הסיפור בעולם. המספרים הצעירים הולכים צעד בצעד עם המספרים החדשים באירופה ובאמריקה.

אמת, דבר זה פירושו השפעות לא מבוטלות על ספרותנו הצעירה, אבל לשמחתנו אין הן מוחקות לגמרי את פרצופם המיוחד והמקורי של המספרים הללו — וגם את פרצופו המיוחד והמקורי של אותו טיפוס אנושי, שאנו קוראים לו צבר — את מבטם על החיים ואופן הסתכלותם דרך ביטויים. מספרינו הצעירים נוטלים מן הסיפור המודרני בעולם את הגישה החדשה אל הוויית האדם ואל נשמתו, שהיא שונה במהותה מן הגישה שבעולם הישן שלפני מלחמת העולם הראשונה, הם נוטלים ממנו את שופרות הראייה החדשים, את הכיבושים הצורניים והטכניים באמנות הסיפור — ומכוונים אותם אל המציאות הישראלית. אתה רואה בעליל את השפעותיהם של המספרים האירופאיים המודרניים: מארסל פרוסט, אנדרה ז'יד, פראנץ קאפקה, ד. ה. לורנס, ויותר מהם את השפעותיהם של המספרים המודרניים בארצות הברית של אמריקה, בני הדור האובד ובני

הדור היתום: א. המינגוויי, י. סטיינבק, וו. פולקנר, ת. וואלף, א. שאו, נ. מיילר, ה. ג'ונס — אף על פי כן טבועים הסיפורים של הצברים בחותם ישראלי מובהק: בתוכם המקורי, בגישתם המיוחדת אל החיים, בראייתם את העולם ובדרכי התבוננתם. המציאות הישראלית המיוחדת היא המתערטלת מתום הסיפורים האלה; הנושאים והעלילות אינם מעשה דמיון, פיקציה בלע"ז, אינם מצוצים מן האצבע, מעשה־מרחשת ספרותי. אתה רואה את תשוקתו הבושרת של המספר — מי בכשרון גדול יותר ומי בכשרון מועט יותר — להיצמד אל המציאות הישראלית ולתארה כמות שהיא, לגלות את קווייה האופייניים והמהותיים, לגלם את דמות־דיוקנה שבהווייה ושבמשאלה.

הוזה אומר, שגם מבחינה חברתית וגם מבחינה ספרותית ראוי לנו וגם כדאי לנו להכיר את הסיפור הישראלי הצעיר, וכל המכיר אותו, ברכה הוא נושא ממנו.

ב. שני דורות מספרים

נקפת גם נקפת את חלקה של קבוצת מספרים צעירים — שנזדקנו עד כה וכה — שהיו הראשונים לתיאור הצורות החדשות של החיים בארץ ישראל, — אם נסיח דעתנו מהם בשל חטאם היחיד, שלא נולדו או שלא נתחנכו בארץ החדשה, שהרי שני דורות מספרים ישראלים צעירים ראו כחובתם הקדושה לצרור בסיפור את המציאות החדשה בישראל: האחד עדין נולד בחוץ־לארץ, ואם גם נולד בארץ גדל ונתחנך בסביבה, המזכירה בכל תנאיה את החיים בגולה, והאחד נולד או לפחות נתחנך במציאות החדשה של ארץ־ישראל.

סופרי המשמרת הראשונה נולדו, כאמור, רובם ככולם בחוץ־לארץ ובאו לארץ עודם צעירים לימים. פרשת התאחזותם בארץ והשתרשותם בה היתה סבוכה וגם קשה מיותר. רכים בשנים ובלתי מאומנים ירדו לשדה ולפרדס או עלו על פיגומי הבניין — העבודה המפרכת תחת השמש הלוחטת הטישה את כוחם — אבל סופם שלא נאחזו בעבודה הקלאית או בעבודת בניין ועברו לצורות חיים כלכליות אחרות, זבין כה וכה הגדילו תוך לימוד עצמי את מטענם ההשכלתי. זו היתה קבוצת הסופרים הראשונה — יחידים הופיעו עוד קודם — שנאחזה בעט סופר שלה — ומתחילה בלהיטות יתרה — במציאות החדשה וניסתה לעמוד על תכונתה היסודית, המהותית. בתחילת שנות השלושים הופיעו סיפוריהם הראשונים: „צריף העץ“ לעבר הדני (תר"ץ), „לחם וחזון“ ליוסף אריכא (תרצ"ג), „עלומים“ ל.י. זרחי (תרצ"ג), אחר הופיעו בדפוס סיפוריהם שהקדימו להופיע מעל דפי העיתונות של יהודה יערי (כאור יהל, „אוהלים“, „דרכי איש“), יצחק שנהר (בשר ודם, „מארץ לארץ“), יהושע ברי־יוסף (קול היצרים, „אם הבנות“, „מקל שנשבר“) ועוד סיפוריהם של י. חנני, עזרא מנחם, ד. מליך, ש. רייכנשטיין, שרגא קדרי, אריה טבקאי. ברוב התלהבות, מתוך דחיפות נפשית מסרו הללו בסיפוריהם הראשונים את הפלא שבמושבה היהודית, שבקבוצה

ושבקיבוץ, את עבודת-חוקם של פועלי המושבה, את גבורתם של גדודי העבודה, את עמלם וחזונם של פועלי הבנין, ותוך כדי כך נתפסו לספר את המקרים והמאורעות המפתיעים, שעברו עליהם או היו עד להם או שקלטה אוזנם, מקרים ומאורעות שהיה בהם לעורר את סקרנותו של הקורא.

הסופרים הללו, עם שהגיעו ארצה עודם צעירים לימים, לא יכלו לשכוח את "קנם המשולח", את ביתם הדל והעני, את הוריהם העגומים, את אחיהם ואת אחיותיהם חשוכי-התקווה, שחיכו לשווא להיתר כניסה לארץ, את היהודים המעונים אשר בגולה, ואפשר גם ניחשו באימה שבנפש — את השואה הממשמת ובאה. ביתם הישן כבל אותם גם בכבלי סנטימנט, וגם בכבלי פחדים ולא הניח להם להסתכל הסתכלות ריאליסטית בריאה במציאות הישראלית החדשה. נשמתם נחצתה: מחציתה האחת בגולה בגעגועים ובדאכון-לב ומחציתה האחת בארץ החדשה ברוב שמחה והתלהבות.

וזה השפיע מעיקרא השפעה מכרעת על עבודתם הספרותית, על הישגיהם הספרותיים. סיפוריהם הראשונים נחתמו חציים בהתלהבות וחציים ברגשנות. ארג ההסתכלות יצא בהכרח דל ביותר, העלילה עם כל העניין שבה, עם כל פתיעותה — מקרית במקצת, והסגנון העברי שטוח וקלוש, חסר דם וחסר גרעין, או "מתוח", משרובב, מלאכותי ביותר.

סיפוריהם הראשונים היו קשורים ועגובים יותר מדי במאורעות חיים הפרטיים, שלא תמיד עלו בהם קווים מהותיים או אף אופייניים, תלויים בנסיון חייהם הצר, בהתלבטויותיהם החמריות והרוחניות, במעבריהם ובתעיותיהם. זה שיווה לסיפוריהם אופי זכרוני, העטה עליהם מעטה מימואריסטי, שלא תמיד מביא ברכה לאמנות. והיות שהמספרים הללו באו מארצות שונות, ממרכזי תרבות שונים, ולרוב מארצות מזרח אירופה, שהן עצמן נחשלות ברמת חייהן וברמת תרבותן — אתה יכול להכיר בסיפוריהם השפעות מהשפעות שונות ופעמים שלא לטובה.

הבה נבאר את דברינו באר-היטב. דור הביניים הזה של הסופרים הצעירים שונה במהותו ובאיכותו גם מן הדור הקשיש של סופרינו, כגון עגנון, הזן, ברש ז"ל, בורלא וגם מן רוב המספרים הצברים או הצברים למחצה. הדור הקשיש עיצב את נשמתו בגולה, שם חושלה ורוכזה, רוקעה ונתלכדה, וכשהגיעו ארצה כבר היו אנשים בעלי צורה, בעלי דיוקן. והמספרים הצברים, שכבר נולדו בכפר, במושבה או בקיבוץ שבארץ-ישראל, ששנות ילדותם עברו תחת שמי תכלתה השקופים, שינקו את הלשון העברית עם חלב אמם, שנתחנכו בתנאים שווים של אקלים וחינוך, ורובם גם בסביב אידיאות משותפות — ואף המספרים הצעירים, שאמנם נולדו בחוץ לארץ אלא שהגיעו ארצה בימי ילדותם ונצטרפו בלב ובנפש אל הגרעין הצברי, — הם וודאי ידעו לשמור על חוסן נפשם. או הוא נשתמר להם מעצמו. אבל דור הביניים מתחילה לא היכה שורשים עמוקים בחייה העממיים של יהדות הגולה ולא יכלו גם מאוחר יותר

להתערות — ויותר משהכוונה היא להתערות חומרית-גופנית הכוונה להתערות נפשית פנימית — בחיי ארץ ישראל, בחברה החדשה שלה, בטבע ובנוף שלה. עד שבגרו והיו לאנשים בא דחף-התנופה של האידיאה הציונית, תפס אותם בשערותיהם וטלטל אותם לארץ ישראל, ארץ קרובה-רחוקה, וגם כאן לא יכלו מיד להירקם בריקמת החיים החדשים: מצד אחד רדפה אותה התוגה היהודית וגם האימה הגדולה של הגולה ומצד שני העיקו מעברים האישיים מאורח-חיים אחד למשנהו וגם הלבטים הרוחניים שנילוו להם.

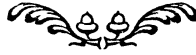
ואין זה עניין לכשרון אישי בלבד — וכאן אתה מוצא מדרגות רבות בין הסופרים לבין עצמם וגם אצל הסופר האחד בפרקי זמן שונים — אלא לרקע היסטורי, חברתי וכלכלי. גורמים היסטוריים הם שהשפיעו השפעה מכרעת על הדור הזה של הסופרים לעצב אותם כדור ביניים, הנוטל על עצמו — ללא הכרה מוקדמת וללא תודעה של שליחות — להיות חוליה מקשרת בשרשרת הספרות העברית של ימינו, חוליה המרתקת את הישן בחדש. מדובר כאן בדור של סופרים, שנשמותיהם היוצרות חזויות ועומדות בשל שינויים היסטוריים כבירים, הגובלים בהתמוטטות כללית.

ואל לנו לשכוח, שכמה מן הסופרים הללו, מבעלי הנפש ומבעלי הכשרון, לא פסקו להיאבק עם עצמם, לחזק את עצמם הן מבחינה רוחנית-נפשית והן מבחינה ספרותית-אמנותית ולא נכנעו ללחץ ההיסטורי המדכא, הממעט דמות — ונצטדדו להתפלל תפילת יחיד ונתישבו לשכלל את כלי מלאכתם וגם השיגו הישגים אישיים ניכרים, אבל כדור של סופרים הם הפסידו את המערכה מעיקרא ונאלצו למסור את הבכורה לדור החדש של המספרים הצברים.

נְבֻעוֹת-הַחֹל

מאת אלחנן אינדלמן

וְכָבֵד נִמְחוּ עֲקֻבוֹת-הַיָּד	נְבֻעוֹת-הַחֹל בְּנוֹהֵי-יָדוֹת
וְכָבֵד נִמְחוּ עֲקֻבוֹת-הַיָּדִים.	בְּטָרְמֵצַת פְּהֵה גֹזֵן
אֶךְ עוֹד בְּלֵב יִגְאֵה הַחֹל,	וְאֵין הַיּוֹי אֲשֶׁר אֲיִי
חוֹל-נוֹהֵי-יָדוֹת, וְאֶךְ יִזְהֵר	נְפִשִׁי כוֹרְעָה אֲשָׁא מִכָּאן.
בְּעַם רְאשִׁית נְתִינָו,	הֵן רֵב רְעִי קָיִד וְשָׁחֹק
בְּכִיּוֹם קָרַת רְאשׁוֹן-אֲבִיב.	אֶת פְּרֵה-הַחֹל כְּסָה אֶפְרָם

„המגיד“ וראשית ההגיונה הלאומית

(מאה שנה להופעתו: 1890–1856/7, תרט"ז–תרנ"א)

מאת ד"ר יצחק ברזילי

לא רבה היתה תרומתו הישירה של „המגיד“ להתפתחות הלשון והספרות העברית החדשה. לא מטרת ספרותיות היו לפני עיני העורך ליפמן זילברמן כשייסד את השבועון באמצע שנות החמישים של המאה שעברה. השכלתו היתה מצומצמת וחוש הטעם והצורה לא היה מעולם מפותח בו. אך נחן היה האיש בחוש מציאותי חריף, במעשיות רבה וביכולת הערכה של מצבים ותנאים. חש זילברמן בהתעצמות דופק הזמן, בהתגברות קצב החיים בעמים ובישראל, ובצמאון לחדשות ולדעת עולם שנתעורר בקרב המוני היהודים שבמזרח אירופה.

צנועה היתה המטרה שהציב לו העורך בייסוד „המגיד“: „להיות ככל הצייתונגען... לספר... את אשר ישמע מהנעשה בכל הארצות“¹. לספר ותו לא. אולם לא מעט מן החידוש וההעזה היה במטרה זו. הקושי הגדול ביותר היה בלשון העברית. ידעה כבר העברית לשיר ולחקור, ולא דוקא מפני הישגי שירת ההשכלה וחכמת ישראל, אלא מפני שבעצם לא נפסקה מעולם מסורת השירה והחקירה בישראל. וכשם שעמד לה לראשונה המקור הלא-אכזב של שירת המקרא, עמדה לה לשניה הספרות המחקרית והפרשנית של ימי-הבינים. לא כן

1) הגליון הראשון של „המגיד“ הופיע בר' לסיון התרט"ז. עד סוף 1856 יצאו הימנו 5 גליונות. רק עם תחילת 1857 נעשתה הופעתו סדירה ורצופה יותר. עד ל־16 ביוני 1880 היה אליעזר זילברמן העורך הרשמי. מתאריך זה עד סוף מאי 1886 עברה העריכה הרשמית לר' דוד גורדון, שלמעשה היה העורך גם לפני כן. אחרי מותו של רד"ג המשיך בנו דובער בהוצאתו עד יולי 1890. באוקטובר אותה שנה העברה הדפסתו לברלין, ומוציאיו היו האחים יצחק שלמה ויעקב שמואל פוקס. על גורל העתון אחרי זה, ראה בן ציון כץ, „רשימות לתולדות העתונות העברית“, העולם (1912), גליון 8. השוה: המגיד 1 (1856/57), גליון ראשון, ע' 162, IX (1865), גליון 36 „הגיוני המגיד“, XXIV (1880), ע' 195; XXX (1886), ע' 177, XXXIV (1890), גליון 28, 29.
2) המגיד 1 (1857), עמ' 114.

היה מצב הספור. פרט לספרי הפרוזה של פרל וארטור, שבעצם היתה בהם יותר פובליציסטיקה מספור דברים פשוט, מצויות היו בספרות העברית של אותו הזמן רק שתי יצירות מספרות: „אביעזר“ לרמא"ג ו„אהבת ציון“ למאפו. אולם אם נביא בחשבון את העובדה שב„אהבת ציון“ לא נזקק מאפו לצאת מגדרה של לשון המקרא, נשארת לנו בעצם אך יצירה פרוזאית חדשה אחת — „אביעזר“. אך גם זו, למרות תכנה הריאליסטי ולשונה הפשוטה, אפקה היה מצומצם ועניינה יהודיים כולם, ומשום כך יכלה תרומתה הישירה ליצירתו של סגנון פרוזה עברי להיות מוגבלת בלבד.

ברור, איפוא, שאילו אף היה זילברמן בן בית בעולמה של הספרות העברית החדשה ואמון עלי יצירותיה — החל מדור המאספים, דרך הישגי גליציה ואיטליה, וכלה ביצירותיה של ליטה — עדיין לא היה עולה בידו „לספר“ לקורא העברי, בצורה נאה ועניינית, על הנעשה והנשמע בעולם. נצטברו אמנם חידושים לא מעטים בלשון מימי ויזל, בן זאב, שלמה פפנהיים, שלמה לויזון, מנדיל לפין, יצחק ארטור ועד ר' מרדכי אהרון גינזבורג. הלשון זכתה למידה ידועה של טבעיות וכח תיאורי חי, אולם מכאן ועד ליכולת של ספור דברים פשוט, תיאור עובדות יום יום בריבויין השופע והחי — עוד רבה היתה הדרך. אך זילברמן לא איש הספרות היה. ליטאי היה על פי חינוכו, ובטעמו האסתטי ובדעותיו לא נתעלה על קהל הקוראים ממזרח אירופה אליהם כיוון את דבריו. כמוהם החשיב „התוך“, גופי דברים ולא צורתם. ואם תכונות אלה שבעורך חסרונות היו, שהשפעתם המזיקה הורגשה במשך שנים רבות ב„המגיד“, הרי בשלב ייסוד העתון ובשנות קיומו הראשונות מעלות היו. דוקא חוסר רגישותו של העורך לעניינים שבצורה וביופי, ואי-שומת לבו לכך, עזרו לו להתגבר על הקשיים הראשונים שבדרכו.

וכך אירע שבקיץ 1856 החל „השוחט מליק“ משיח עם קוראיו ממזרח אירופה על הנעשה והנשמע בעולם, ומבלי שהתכוון לכך הניח את היסוד לעתונות העברית החדשה, ותרם תרומה עצומה לספרות העברית ולתנועה הלאומית. כבד פה היה העתון, חסר צורה ולשון, מלא גרמניזמים באוצר המלים ומעשה כלאיים בכתוב ובסגנון, אולם הוא עמד בהבטחתו ו„סיפר“. ומזל היה לו לזילברמן, שהביא את „מגידו“ לעולם בימי התרחשויות היסטוריות רבות ענין ואדירות קצב. ואם גמגמנית היתה הלשון, נמרץ וסוחף היה קצב הזמן ופרץ את גדרות הצורה ומחסומי הניב.

לא זו בלבד שמצוינת היתה התקופה בדינמיקה הפוליטית שלה, פרי השאיפות הלאומיות של העמים המשועבדים; לא פחות משפעת בתוצאותיה העמוקות היתה פעולת הכחות החברתיים והרוחניים. הלכו וגברו המתחים החברתיים והעלו תנועה סוציאליסטית בעלת גוונים וורמים שונים. המדעים והטכניקה הלכו מחיל אל חיל: צמצמו מרחקים, הגדילו כושר העבודה של האדם, והקלו על מלחמת קיומו. התרחבות האופק הגיאוגרפי, שתחילתה בימי

הרנסאנס, הגיעה לשיאה, ומושג העולם החדש שהולידה נעשה אט אט לקנין הכלל.

פעלתנות פוליטית, חברתית ורוחנית זו הורגשה גם במלוא קצבה ברוסיה, מרכום של מיליוני יהודים. תהליך תיעוש הארץ, שהוחל בו עוד בימי ניקולאי הראשון, קצבו גבר בימי אלכסנדר השני. שחרורם של מיליונים אכרים צמיתים, (1861) ופיתוחה של רשת רכבות על פי הדוגמה של מערב אירופה, הזרימו המוני פרולטארים לערים, והעלו בעיות סוציאליות רציניות שלא מצאו את פתרונן לפני מהפכת 1917.

וכמו בעמים כן בישראל, היתה תקופה זו זמן של תקוות רבות וצפיה שבאמונה לקראת העתיד. יהדות מערב אירופה הלכה והתבססה מבחינה כלכלית וחברתית. השויון האזרחי הפך אט אט הלכה למעשה גם בצרפת וגם באנגליה. אף יהדות גרמניה, שלא זכתה עוד בשויון אזרחי מלא, עלתה עלייה כלכלית וסוציאלית. שינויים לטובה הורגשו גם במעמדה של יהדות מזרח אירופה רבת ההמונים. עוד בימי ניקולאי הראשון החלה עולה פלוטוקרטיה יהודית בערי רוסיה הגדולות שמחוץ לתחום. על ידה עלתה גם אינטליגנציה יהודית מורכבת מתלמידי גימנסיות, אוניברסיטאות, בתי המדרש לרבנים בוילנה ובויטומיר ומאכסטרנים מתדפקים על בתי האולפנא הגבוהים של המדינה. מתוך שכבות אלה, לרבות שכבת בעלי המלאכה, באו היהודים המועטים בעלי זכויות-יתר, שזכו לצאת מהתחום ולהרחיב שטח ההתישבות היהודית שבמדינה העצומה.

בקיצור, היה על מה לספר, והמוני האומה צמאי דעת וחדשות היו. אך לא עבר זמן רב וזילברמן נוכח לדעת שמשיתמו "הצנועה" למעלה מכוחו היתה. כשנה בערך לאחר הופעת "המגיד", הזמין על כן את ר' דוד גורדון שישתתף עמו בעריכת העתון. והיה זה בעיקר איש מוכשר ומסור זה שהטביע את חותמו על "המגיד" במשך שלשים השנים שעבד בו (1858—1886).

בניגוד לזילברמן היה רד"ג איש הספרות, ידע מיטב יצירותיה, ומימי נעוריו שאף להחזיק בעט סופרים³. בעל ידיעות יסודיות בלשונות אירופה היה⁴, ונחן בכשרון פובליציסטי רב. והוא הוא שהצליח להוציא לפועל את מטרת "סיפור החדשות" של זילברמן. הודות לידיעתו הלשונית, ידע ללקט ממיטב העתונות וכתבי העת של הזמן, ולהביא לקורא העברי ידיעות ותיאורים נאמנים על נסיעותיהם של חוקרים בעמקי יבשת אפריקה, על ארצות המזרח הרחוק והקרוב, על סיבוכי הפוליטיקה האירופית, והתגליות החדשות במדעים השונים. בהשפעתו, ובהשפעת קהל הקוראים, החל "המגיד" סוטה מתכניתו המצומצמת הראשונית של עלון-חדשות בלבד, ומשנתו השניה נספחה לעתון, מזמן לזמן, "הוספה" מחקרית-חכמתית, שמשנת 1861 הפכה למדור קבוע בן ארבעה עמודים בשם "הצופה".

(3) שם, II (1858) עמ' 1—150, XXXI (1887) 1—50.

(4) שם, XXX (1886), עמ' 2—161.

משנה זו עד מותו של רד"ג, ב-1886, נשארה צורת „המגיד“ קבועה: ארבעה עמודים מוקדשים היו לחדשות העולם והיהדות, וארבעת עמודי הצופה — לענייני מחקר ושירה. במרכזו של החלק הראשון עמד מאמרו של רד"ג, „דברי הימים הכלליים“, שמשנת 1860 נקרא „על המדינות בו יאמר“, ובו ניתנו סקירות פוליטיות מאלפות על המאורעות המדיניים באירופה ומחוצה לה. מאמרים אלה, שנכתבו בכשרון עתונאי רב ומתוך התמצאות גדולה בבעיות השעה, בנו אב למדורות דומים ב„הכרמל“ ו„המליץ“ (1860), ועל ידיהם הוגח היסוד לפובליציסטיקה העברית, שפותחה אחר כך על ידי ברנפלד, שפ"ר, סוקולוב, יל"ג, פרישמן ואחרים.

החלק הספרותי שבעתון מצא את מקומו ב„הצופה“, אולם בעצם היו דברי הספרות במדור זה מועטים, ורובו ככולו היה מוקדש לדברי חכמה ומחקר. היו השנים שנות עליה ושגשוג ל„חכמת היהדות“: בגרמנית הופיעו מחקריהם החשובים של צונץ וגיגרי, ובעברית שלטו בכיפת הרוח חכמים כשי"ר, שד"ל, רנ"ק, יש"ר, יה"ש ואחרים. אף משוררי התקופה: אד"ם הכהן, סטרליקר, גוטלובר, והגדול מהם יל"ג, לא הניחו ידם מהחקירתה. לא יפלא, איפוא, שפרט לשירים היו רוב דברי „הצופה“ בעלי אופי מחקרי. התוכחו בו סלונמסקי ופינלש בענייני אסטרונומיה ולוח; אד"ם, שד"ל, סטרליקר ואחרים — בענייני מקרא ולשון. יעקב רייפמאן, בר גולדברג, שי"ר ואחרים פרסמו בו מחקרים בספרות הגאוגית והרבתית. ח. י. גורלאנד, הרכבי, גבריאל פאלק ונויבאואר הדפיסו בו ובארו כתבי־יד בשירת ישראל מימי הבינים ובתולדות האומה וגדוליה, שמצאו בספריות של פטרבורג, לייזן ואוקספורד. ערכם הכללי של רוב המאמרים האלה לא היה רב. רובם עסקו בזוטות ונסבו על בעיות מיוחדות במחקר, ובחשבון סופי לא נצטרפו לידי תרומה של ממש לחכמת ישראל. אף דרך כתיבתם היתה משעממת ולא התאימה אלא לחבר קטן של בעלי תריסין בלבד. אין פלא, איפוא, שעם עליית „בעיות החיים“ בספרות העברית, כתוצאת המשבר הכלכלי של סוף שנות הששים, האנטישמיות וההגירה של שנות השבעים, ובעקבות הבקורת החריפה שנמתחה על הכיוון הארכיאולוגי-פילולוגי בכלל על ידי אלה שדגלו בשם הריאליזם, סולק מדור זה בסוף שנות השבעים מ„המגיד“.

מדור מיוחד ב„הצופה“ קבע החלק המדעי. נדפסו בו מאות מאמרים במדעים השונים, החל בארכיאולוגיה ולשונות שם, וכלה בכימיה, בוטניקה, מתמטיקה, פיזיקה, אסטרונומיה וגיאוגרפיה. התורם הגדול למדור זה היה רד"ג עצמו, שבמשך שנים כתב שורות מאמרים ארוכים על „מראות הטבע“, „ידיעות הטבע“, „דרכי הרפואה“ ועוד. על ידו חתרו החזיקו יצחק מרגליות, נחמיה דוב הופמן, יוסף לייב פטוחובסקי ואחרים. מובן מאליה, שמאמרים אלה לא היו עבודות מחקר מקוריות, אלא תרגומים מגרמנית, מרוסית ולפעמים גם מאנגלית.

המדור הספרותי „הטהור“ האחד שנקבע לו מקום ב„המגיד“ היה השירה.

גדולי משוררי הזמן: אד"ם הכהן, שד"ל, לטריס, ויל"ג פרסמו פה אך מעט⁵. אולם מדור זה פתח את שערי לרווחה בפני להקה שלמה של חרונים, שדוגמת קיקיונו של יונה בן לילה היו ובן לילה אבדו. כפרפרים בני יום היו, שלאחר שאמרו שירתם נאלמו ונעלמו. "משוררי לוח" אפשר לכנותם, שכן היה הלוח מקור השראתם העליון. עם הלוח בידם חיכו בקוצר רוח לימי הולדת וזכרון. ימי חג ואבל, ומשהגיעו אלה הורידו כנורותיהם ותנח עליהם רוח השיר. בעקבות חרוני ישראל מימי ינאי והקליר, שרו אף הם על חג החרות וחג מתן תורה, על תשעה באב וראש השנה, על יום הכפורים וחג האסיף; וכדוגמת מקוננינו מאז הספידו כל גדול וחכם שנסתלק ונקרא לפמליה של מעלה. היה עוד סוג שירה, בו הראו משוררי הדור שתלמידים נאמנים הם למסורת השירה שקנתה לה חוקת ישיבה בספרותנו מימי ויזל — והוא "שירת המלכים". "רויאליסטי" היה "המגיד", מטיף נאמנות למלכים ולגירסת ראשונים של "ירא ה' ומלך". משורריו העניקו מאוצרות מליצותיהם לא רק לצאר הרוסי אלכסנדר השני, לזילהלם הראשון מפרוסיה ולפרידריך וילהלם קיסר גרמניה. אלא אף לויקטוריה, נושאת כתר בריטניה הגדולה והודו, ולגדולי ארץ אחרים של הדור. אולם גם סוג שירה חדש ו"מקורי" מצא לו אכסניה ב"המגיד", והוא "שירת המגיד". שנה, שנה, עם צאת הישנה וכניסת החדשה, נזדרזו יודעי השיר וימטירו שירת ההלל שלהם על גדולת העתון ועורכו, מפעליו ונצחונותיו. כמספר שנות "המגיד" ויותר, כן מספר שירים אלה. לא נהא מפריזים אם נחליט, שהספרות העברית לא היתה חסרה דבר אילולא נדפס אפילו אחד ממאות השירים האלה. גם מבחינת הצורה וגם מבחינת התוכן, לא היה בשירה זו דבר שיהא בעל ערך קיים. קצוצת כנף היתה, כבדת לשון ונעדרת רעיון.

אם יסיק הקורא מריבוי השירים שב"המגיד" על יחס חיובי לעניני ספרות בכלל, טעות תהא בידו. ענין אחד יעמידנו על כך. כוונתנו לבעיית הנובלה העברית שנידונה ב"המגיד" בשנות קיומו הראשונות.

תחלת הופעת "המגיד" חלה, כידוע, בשנות לידתה של הנובלה העברית. ב-1853 הופיע "אהבת ציון" למאפו, ב-1857 — החלק הראשון של "עית צבוע", ובסוף שנות החמישים, "מסחרי פריז" בתרגומו של שולמן. מכיון ש"המגיד" היה אז העתון העברי היחיד, אין תימה שהוא שימש במת הויכוח היחידה על תופעה ספרותית חדשה זו. ויכוח זה בין מחייבי הרומן ושולליו קשור היה בוויכוח אחר בענין הלשון העברית: בין "המרחיבים", שטענו להרחבת אוצר המלים על ידי מתן צורה עברית למלים זרות בנות אופי בינלאומי, ובין

5) מאד"ם הכהן נתפרסמו ב"המגיד" שלשה שירי הודמנות: שם, II (1858), גליון 31, 38, VIII (1864), גליון 44. משד"ל שלשה שירים: II (1858), עמ' 166; V (1861), עמ' 125, IX (1865), גליון 32. מש"ר נדפסו ג"כ שלשה שירים: VI (1862), עמ' 301, 381, VII (1863), עמ' 237. וכן הופיעו כאן שלשה שירים של גוטלובר: X (1866), גליון 2, XVI (1872), גליון 45, XXVI (1882), גליון 42. מיל"ג נדפס רק שיר אחד, X (1866), גליון 3, וכן הופיע שיר אחד מלטריס, XIV (1870), גליון 44.

„המטהרים“ שהתנגדו לכך. המרחיבים למדו, כמוכן, זכות על הרומנים, ואילו המטהרים גינום ונלחמו בהם. הרומנים, כתב אחד השוללים, הם „כמר נפת בדלי רעל... או כפתי קרה בכבשן לוחט...“⁶ „צורי מכשול“ הם להכשיל במ רגלי הדור הצעיר... „האם אין די לנו בספר חובת הלבבות, מסלת ישראל, אורחות צדיקים וכדומה?“⁷. ואשר ללשון, טענו: למה לנו „להרבות מלים ודברים חדשים. האם יצרו את השפה לשפה מדברת? ולוא כן היה, מה בצע לשפה הנבחרה הזאת? האם יהיה תפארתה עלי זו הדרך כי יתללות וידברו בה בין מזרקי יין ושכר או בין אנשי בוגדות ולצון? הן כל כבודה רק פנימה ורק זאת חמדתה כי יפארוה בהיכל קדשה... כי רק למחשבות תרומה הוכנה“⁸. מענין להעיר, שאף שד“ל לא היה מרוצה מהכנסת הרומן לספרות העברית. במכתב תשובה לדן גבריאל (יל“ג) על ספר שירים (כנראה „אהבת דוד ומיכל“) ששלח לו, כתב בין היתר: „דרך כלל אמר לך כי אין לי חשק בספורים בדויים (ראמאנצי) בשום לשון, ואף כי בלשון הקדש“⁹. העורך זילברמן נטה, כמוכן, אחרי המתנגדים, אולם לשבחוא יאמר שהוא פתח את עמודי העתון אף לדעות המחייבים. דברי מחאה חריפים נגד „החפצים לגרש את שפתנו העברית מארצות החיים להביאה במספר השפות היבשות ובקהל הדברים העתיקים, אשר נכבדם רק בעבור הזקנה החופפת עליהם“, השמיע מעל דפי „המגיד“ דן גבריאל, אשר לפניו הביע שד“ל דעתו ההפוכה¹⁰. אחריו החרו החזיקו נ. ק. (נפתלי קלר?) „מארץ גאליציען“, ואלכסנדר הלוי לנגבנק מירוסלב. ב„עצה טובה“ גמר קלר את ההלל על יצירות אד“ם, מיכ“ל ומאפו, והדגיש שחסרונם האחד של ספרים אלה הוא מיעוט מספרם. מגרים הם אך את התיאבון. אך אינם משביעים אותו. ומי שקרא פעם ספרים כאלה, ולא ימצא אחרים כמוהם, יפנה לספרות הלועזית, ומתוך כך „יצא שכרו בהפסדו“. משום כך עצתו היא לארגן חברה „בתמיכת הבלטריסטיקה“¹¹. דברי שבח על „אהבת ציון“, „עיט צבוע“, ואפילו „מסתרי פריז“ כתב לנגבנק. בספרים אלה הוא ראה „דרך חדשה להחיות הלשון ולהעשירה“¹², ואמצעי ליצור ספרות עם, שלא תהא מיועדה רק „לחכמים ונבונים“, אלא שאף פשוטי העם יוכלו „לשבע ולהתענג מטובה... ואשר ישתעשעו בה ובאהבתה ישגו תמיד“¹³. חסיד דעה זו על הספרות היה, כידוע, אברהם מאפו, שהטעים וחזר והטעים את חשיבותה החינוכית והלאומית של ספרות יפה בעברית כתריס נגד ההתבוללות וכאמצעי יעיל לפיתוחם של הכרת

6 שם, II (1858), גליון 20.

7 שם, עמ' 89, 94.

8 שם, עמ' 89.

9 שם, עמ' 154.

10 השוה קלויזנר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ד' (ירושלים,

תשי"ד) עמ' 319.

11 המגיד II (1858), 95, 98.

12 שם III (1859), עמ' 70.

13 שם, IV (1861), עמ' 77.

לאומית וגאון לאומי¹⁴). לא זה בלבד שהציבור היהודי הרחב התייחס לדעות אלה בביטול גמור, אלא אף בקרב המשכילים לא מצאו אוזן קשבת. מכאן יחס הביטול למאפו ול"סיפוריו" כמעט עד סוף ימיו.

בינתיים ועולם הספרות העברית זועזע וסוער על ידי הופעתם של שלום יעקב אברמוביץ, אורי קובנר ואברהם פפירנא. הם באו עם סולם ערכים חדש — אסתטי-אמנותי מצד אחד ותועלת-חמרני מצד שני — ובשמו תבעו תביעות חדשות מהספרות. הסערה שדעות אלה עוררו בין סופרי הדור לא מצאה כל הד ב"המגיד". במוח הויכוח עליהן היו "הכרמל" ו"המליץ". אולם תוצאות-מה של הסערה הורגשו גם בו. לחשובנו של דעות חדשות אלה יש לזקוף כנראה את הבקורת החיובית על "האבות והבנים" לאברמוביץ¹⁵ ועל ספריו הראשונים של יל"ג "עולם כמנהגו נוהג" ו"אחרית שמחה תוגה"¹⁶. פרט לאלה נשאר "המגיד", כמעט עד סופן של שנות השבעים, מפגר בעניני ספרות ועומד כאילו מחוץ לזרמי הזמן.

הבלטנו עד כה את שהיה לקוי ב"המגיד", אך לא עמדנו על החיובי בו. וראוי צד זה שנבליטו במיוחד, מאחר שקופח לא מעט על ידי כותב "תולדות העתונות העברית", ש. ל. ציטרון¹⁷.

בראש וראשונה מן הראוי להטעים את האופי היהודי-אוניברסלי של העתון. כמעט שלא היה ישוב יהודי באירופה, אסיה, אפריקה, אמריקה ואוסטרליה שלא הגיע אליו. רוב קוראיו היו אמנם ממזרח אירופה, אולם מצויים היו זעיר פה זעיר שם, אף בארצות המערב, בבלקנים, בארצות המזרח הקרוב, בצפון אפריקה, באוסטרליה ואפילו בהודו ובסין¹⁸. גלי ההגירה היהודית שגברו אז הביאו אתם יהודים בני תורה ומושכים בשבט סופר לקיבוצי ישראל הרחוקים והנידחים ביותר. וכך היה "המגיד" אוניברסלי לא רק בקהל קוראיו אלא אף בחבר "כתביו". כתבים קבועים כמעט היו לו לא רק בערי פולין, ליטה ורוסיה הגדולות, אלא אף ברוב בירות אירופה, בערי אמריקה, באימפריה הבריטית, בפרס, בהודו וכו'. אופי אוניברסלי זה של העתון היה, במידה לא מועטה, תוצאת מצבו הגיאוגרפי. במשך 35 שנים יצא "המגיד" בעירה ליק שעל גבול פרוסיה המזרחית. איזור פרוסי זה היה במשך דורות רבים מקום הצטלבות של השפעות וקשרים בין המזרח והמערב. דרכו זרם מסחר יצוא ויבוא גדול בין מרכז אירופה ומזרחה, שלא קטן היה בו חלק היהודים. בהיותו יושב בין הגבולין פיתח "המגיד" רגישות

14) ראה "זכרון תודה" בראש אשמת שומרון, והשוה י. קלוינר, היסטוריה של הספרות העברית החדשה, כרך ג' (ירושלים, תשי"ג), עמ' 304-300.

15) המגיד XII (1868), עמ' 191.

16) שם V (1871), עמ' 167. XVII (1873), עמ' 167, 269.

17) ש. ל. ציטרון, "רשימות לתולדות העתונות העברית", העולם, שנה שישית (1912-13).

18) ראה המגיד I (1875), עמ' 161, III (1859), עמ' 93, 193, XX (1865), עמ' 322.

בינלאומית גדולה ואוון קשבת לכל הנעשה והנשמע בעולם בכלל ובקיבוצי ישראל בפרט. אמנם לא נשתקפו בו חיי היהדות הרוסית בנאמנות כזו כמו ב„המליץ“, לעומת זה מוצא אתה בו ענין יותר חי ועשיר ביהדות העולמית. לפני עליית העתונות העברית בארץ ישראל, היה „המגיד“ אחד מכתבי העת הראשונים בו נפגשו באכסניה אחת בני יהדות ספרד עם אחיהם האשכנזים. לא מליצה ריקה היתה זו כשכתב „הצעיר יהושע בן יהודה הלוי ס״ט“ מאדריא-נפול, „שאוהבים אותו (את „המגיד“) אהבה נאמנה כל הספרדים“¹⁹. על ידי כך תרם „המגיד“ תרומה לא מעטה ליצירת גשר בין שני בתי ישראל אלה שהגורל ההיסטורי הפרידם למאות בשנים.

מתוך שאיפה למצוא מסילות בקרב כל קיבוצי ישראל ולהיות עתון השווה לכל נפש, היה „המגיד“ עתון שמרני. חותם של מתינות וזהירות טבוע היה בהשקפותיו על עניני מדינה וחברה בכלל ועל הבעיות שהעסיקו באותה שעה את היהודים בפרט. כרוב כתבי העת העבריים שקדמו לו ובני זמנו, היה „המגיד“, כאמור, „רויאליסטי“. ברוח המחשבה הפוליטית של יהדות הגולה ראה במוסד המלוכה משום ערובה עליונה לבטחון הציבור בכלל והיהדות בפרט. אולם מה שקבע בעיקר את אפיו של „המגיד“ וטבע בו את צביונו המיוחד היתה שמרנותו כלפי פנים, שנתבטאה ביחסו לשתי בעיות: א) בעיית ההשכלה וב) בעיית התיקונים בדת.

משהחל „המגיד“ מופיע בסופן של שנות החמישים, היתה כבר להשכלה ברוסיה ובליטה היסטוריה לא קצרה. האידיאולוגיה שלה נתנסחה זה מזמן בספרי ריב״ל, רמא״ג ובשירי אד״ם. בארגון של אד״ם טמונה היתה, זה למעלה מעשר שנים, הדראמה „אמת ואמונה“, בה יצא בהתקפה נגד מסלפי דמותה של היהדות הטהורה, המתעטפים באיצטלא של קדושה צבועה, ובשמה, כביכול, אוטמים אזניהם ולבם לכל חדש וטוב. אולם עד לשנות החמישים היו דעות אלה נחלתם של חוגים צרים בלבד. לתנועה בעלת כוח והשפעה, שחדרה לשכבות ציבור יותר רחבות, הפכה ההשכלה רק בסופן של שנות החמישים ובשנות השישים. עמדת „המגיד“ להשכלה חיובית היתה, אולם סייגי זהירות נוספו לה. בעצם הוצאת עתון עברי, שמטרתו היתה להביא לקורא לא רק מחדשות עולם המעשה אלא אף מהישגי המדעים השונים ומכל שנתחדש בחכמת היהדות, נתבטא יחס חיובי להשכלה. אולם במה דברים אמורים? במידה שזו נתכוונה להרחבת חכמה ודעת בישראל. אבל במידה שזו החלה לובשת צורה קיצונית יותר, הופכת חכמת הגויים לאידיאל יחיד ועליון ותובעת בשמו שינוי ערכים גמור בדת ובתרבות ישראל, נרתע „המגיד“ הימנה, ותבע שמירה על קדשי האומה וערכיה. על יד קולותיהם הנלהבים של ח. י. גורלנד, א. ב. גוטלובר, שלום יעקב רבינוביץ ו„דן גבריאל“, וקולות הסוחרים היהודים „בני הגילדה הראשונה“, שפיהם היה מלא הלל ושבח על חסדי הממשלה כלפי היהודים, ואשר קשרו

כתרים לראש ההשכלה כי תגאלם מכל רע ותביא מלכות השמים על הארץ²⁰. נשמעו גם קולות יותר מתונים, שקראו אמנם "ללכת קדימה בענינים המדיניים ובידיעות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם", אבל תבעו "לעמוד על המשמר כסלע חזק בלב ימים בכל הנוגע לדת הקדש מבלי לעבר הגבול אשר גבולו חכמינו"²¹.

אחד הראשונים בין סופרי "המגיד", שהשמיע דברי בקורת נגד ההשכלה, היה אליעזר הכהן צווייפל, שבדרכו המדרשית המיוחדת טען נגד המשכילים את טענתו של ארטור ב"תשליך": "כי ישליכו מעליהם אולת עמם לשום תחתיה אולת גויי הארץ"; שממירים הם את "האמונות הטפלות" של היהדות "בהבלי הגויים"²². כמה שנים אחר כך, כשמת ר' מנחם מנדל מלובאביץ, כתב צווייפל קינה עליו, ובהערות שצירף לה מתח ביקורת עוד יותר חריפה על ההשכלה. שכלתנותה ותמרנותה, טען, יש בהן לסכן את ערכי הרוח והמוסר הנעלים של היהדות²³. קולות אזהרה אלה נגד תוצאותיה השליליות של ההשכלה גברו בסוף שנות השישים ובשנות השבעים, עת החלו רישומי הניהיליזמוס ברוסיה להיות ניכרים בקרב המשכילים, ואפילו בין כמה מטובי הסופרים העברים. "עלינו מוטל החוב", כתב המו"ל ב-1886, "להעיר לבות אחינו בני ישראל לגדל ולחנך בניהם על ברכי התורה והחכמה יחד, ללמדם לשון וספר, ובפרט שפת ארץ מולדתם, היא שפת רוסיה, אשר היא המקור הנאמן לאשרם ולהצלחתם... אבל לא שיגדלו בניהם בלמודי הכפירה והניהיליזמוס... עלינו לצעד הלאה על דרך הממוצע בין שתי הקצוות... ולהזהיר את בני עמנו מלהלכד ברשות הניהיליזמוס והכפירה הגמורה"²⁴. בדעה זו של העורך תמכו גם משכילים מתונים אחרים שיצאו נגד תביעותיה הקיצוניות של ההשכלה²⁵. בסופן של שנות השבעים, עת גברה שנאת ישראל בגרמניה, ברוסיה ובארצות האימפריה האוסטרית, נעשתה התנגדות זו להשכלה עוד יותר תכופה ונמרצת.

קשורה בהשכלה היתה בעיה אחרת שעלתה אז על פרקה של יהדות מזרח אירופה, והיא בעיית התיקונים בדת. כידוע היתה מקום לידתה של תנועת הריפורמה בגרמניה, בה נעשו, בעשרת השנים השניה של המאה ה-19, נסיונות התיקונים הראשונים בקהלות האמבורג וברלין. השלב השני בתולדות תנועה זו בגרמניה היה בשנות הארבעים, עת התכנסו אסיפות הרבנים המתקנים בכרונסביק, פרנקפורט וברסלאו (1844-48), והשלב השלישי והקיצוני — בסופן של שנות השישים עם כינוס אסיפות הרבנים בקאסל, לייפציג ואוגסבורג (1868-71). בהשפעתן של אלה, ואולי גם בהשפעת מאמריו הקיצוניים של יה"ש

20 שם I (1857), עמ' 120, 142, III (1859), עמ' 74, 175, IV (1860), עמ' 29, 61, 65, V (1861), מאמר גוטלובר 17, 18, 19, VI (1862), עמ' 367, 384, 252, 334 וזויד.
21 שם III (1863), עמ' 105.
22 שם III (1859), עמ' 178.
23 שם, IX (1865), עמ' 189, 197, 205.
24 שם, XII (1868), עמ' 159.
25 שם, XVIII (1874), עמ' 11, 12, 17 וזויד.

ב„החלוץ“, נתעוררו משה ליב לילינבלום ויהודה ליב גורדון, וכל אחד על פי דרכו העלה את בעיית התיקונים בדת לפני הציבור היהודי ברוסיה. עיקר המלחמה בעד התיקונים נערכה מעל דפי „המליץ“, וכנגדם מעל דפי „הלבנון“, ואילו „המגיד“ עסק בה אך מעט. מראשית ייסודו הבליט את מגמת השלום שלו, ולמרות דברי הלעג של הקיצונים שבמשכילים על מגמה זו, שלמענה, טענו, מקריב העורך את האמת, אין ספק שמבחינה היסטורית היתה זו העמדה הנכונה ובזמנה אף רכש לו העתון על ידה מאות קוראים והתבסס מבחינה כלכלית יותר מכל עתון עברי אחר של הזמן.

אם עמד „המגיד“ מהצד בענין הפולמוס הדתי ברוסיה, לא היסס מלחוות את דעתו הברורה ביחסו לריפורמה הגרמנית. לא „הכרמל“ ולא „המליץ“ נקטו בעמדה כה שלילית וללא פשרות נגדה כ„המגיד“. התנגדות „המגיד“ לריפורמה לא היתה פרינציפיונית. במאמרת שובה לפביוס מיזס, שבשורת מאמרים אשר פירסם ב„המגיד“ (1869-70), לימד סניגוריה על אסיפת לייפציג וטען שמשנתפיה היו חדורים אהבה ליהדות ודאגה לקיומה ולחיזוקה, כתב רד"ג: „לא לנו התנגדות שרשית להתקון בכלל. היו בתוכנו תמיד מתקנים בעניני דת, אבל היו גדולי ישראל, חכמים ידועים ויראי ד' אשר עקרי האמונה קדושים היו להם, וכונתם היתה לתקן הנהרסות ולא להרוס עד היסוד... אבל מעולם לא היו מתקנים כאלה בתוכנו כמו בזמן הזה אשר סו"ס מגמתם להרוס ולבטל, וגם לרבים מעקרי האמונה לא ישימו לבם“²⁶. ההתנגדות לא היתה איפוא לרעיון התיקונים כשלעצמו אלא לנושאו. בורותם בעניני היהדות המסורתית, טען כנגדם, אינה מכשירתם לתפקיד שלקחו על עצמם. ולא זו בלבד שבורים הם, אלא אף חסרי אמונה ואדישים לדת בכלל. לא לחזק הדת מטרתם, אלא להחלישה ולמעט דמותה וכחה. וכל זה למה? לשם השגת השויון המלא וההשתלבות הגמורה בחברה הכללית.

היתה זו ההנחה של הריפורמיים בדבר קשר ישיר כביכול שבין הריפורמה והאמנציפציה שהתקפה והפרכה מעל דפי „המגיד“. בכל הארצות בהן זוכו היהודים בשויון האזרחי, טען רד"ג, לא הושג זה כתוצאת „הבלי התיקונים“, אלא מפני „רוח הזמן בכלל“ ולרגלי התפשטות החרות והדעת²⁷. וברוח זו כתב גם המו"ל: „לא על ידי פריקת עול חוקי דתם השיגו היהודים שווי הזכויות, רק על ידי מעשיהם הטובים ובהיותם נאמנים לארץ מולדתם ושומרים חוקי הארץ בלב שלם“²⁸. אולם הטעם המכריע למלחמת „המגיד“ בריפורמה היה הטעם הלאומי, והוא: התכחשותה לתקות הגאולה של האומה.

למרות התנגדותו לריפורמה ואי רצונו להסתבך בפולמוס הדת שבקרב יהודי רוסיה, גילה „המגיד“ מידה של הגינות ורוחב לב, ופתח את שערו אף למאמרים שתמכו ברעיון התיקונים. הזכרנו לעיל את מאמרי מיזס בשבח אסיפות

(26) שם XIV (1870), עמ' 22.

(27) שם, XIII (1869), עמ' 221.

(28) שם, XIV (1870), עמ' 346.

הרבנים בגרמניה. אולם נדפס ב"המגיד" מאמר עוד יותר קיצוני, "אענה אף אני", מאת יל"ג. בו תבע מהרבנים שיתירו הכתיבה בשבת כ"גזרות השעה", למען יוכלו התלמידים היהודים בגימנסיות ובאוניברסיטאות להמשיך למודיהם בשבת, ובו יצא גם נגד "המנהגים הטפלים והדקדוקים היתרים אשר רבו כמו רבו אצלנו והמה כסילון ממאיר בעיני הממשלה כבעיני כל איש חכם לב אוהב עמו מפני שהמה מחשיכים עיניהם של ישראל ומטמטמים לבם וגודרים בעדם הדרך אל ההשכלה הכללית והגאולה האזרחית"²⁹. בהדפסתו של מאמר כזה ב"המגיד", שרוב קוראיו יהודים חרדים היו, הראה המו"ל אומץ-לב לא מעט, והתחשבות בתנאי הזמן ובהלכי הרוח בקרב חוגים ניכרים שבאינטליגנציה היהודית. ואף כי רוב סופרי "המגיד" יצאו נגד דעות אלה³⁰, אין להשוות את סגנון הדברים והטון שלהם לאלה של מאמרי "הלבנון" מאותן השנים. רוב המאמרים נכתבו במתינות ומתוך יחס של כבוד ליל"ג המשורר והפובליציסט; ויחד עם זה הודגש בהם שאין דרך אחרת לפתרון הבעיה אלא שהרבנים יצאו מד' אמותיה של ההלכה וימצאו דרך פשרה בין תורה וחכמה³¹, שיש להקים בתי ספר חדשים תחת פיקוח יהודים דתיים³², ושככלל יש צורך לכנס אסיפת רבנים לדון בענין התיקונים³³. בעמדה מתונה זו החזיק גם המו"ל, שחזר והדגיש כי "המגיד" מטיף לשביל האמצעי שבין השכלה ואמונה. "סטים מחללי קדש שנאה נפשנו, כאשר סכלים וצבועים בוזי כל חכמה ומדע לגועל רוחנו"³⁴. ולא נתקררה דעתו עד שבאחד מ"הגיוני המגיד" שלו השמיע דברים חריפים נגד חוסר הנקיון ואי הסדרים השוררים בבתי הכנסת, במוסדות החינוך הישנים ובקהילות בכלל. "התעוררו מתרדמתכם", קרא למנהיגי היהדות החרדית, "והטו אזנכם לקול הקורא בחזקה: עת לעשות היא לכם! אל תדמו בנפשכם כי יש לאל ידכם לעצר בעד הסער הגדול הסואן ברעש נורא מאד! ראו לתקן כל דבר הצריך תיקון... עשו סדרים נכונים ויפים בבתי הכנסת ובבתי המדרש שלכם. תנו עיניכם ולבבכם על דרכי חנוך בניכם... על עניני העדה שיעשו באמונה, בדעת, בצדק וביושר"³⁵.

עם גבור הלחץ של "בעיות החיים" ביהדות רוסיה, סולקה בעיית התיקונים מהעתונות. היא העלתה מחדש כעבור עשר שנים, אולם אז נשתלבה בבעיה הכללית יותר של תחית הלאומיות העברית.

(29) שם, עמ' 277.

(30) השוה, למשל מאמר ר' דוד מגרודנה, שם VII (1870), גליון 41; מאמר נ. ר. שם, גליונות 48, 49, XV (1871), גליונות 45, 47, 48; מאמר הרב ישעיה מאיר כהנא שפירא, שם, גליונות 19, 20, 21. ראה גם המאמר "חקר דבר", שם, גליונות 3, 4, 7.

(31) שם XV (1871), עמ' 54.

(32) שם, XIV (1870), עמ' 381.

(33) שם, XV (1871), עמ' 381.

(34) שם, XIV (1870), עמ' 285-6.

(35) שם, עמ' 369-70.

בְּאַסְפֵּקְלָרְיָה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

בהן בתוך שאר השומעים. שם רשם הרושם את ההרצאה ממחברתו, מחברת תלמיד בית-המדרש למורים.*

יוסף ורד, אחד העולים החדשים מפולין, מספר על מניעה ובעיותיה של עליה זו. בסיכומו התמציתי נתפס העיקר ("מולד", תשרי):

"העליה החדשה מפולין איננה, בחלקה המכריע, עליה מתוך מניעים רעיוניים יהודיים. מגיעים לארץ אנשים, שבצורה הנחרצת ביותר נשתחררו מאהדתם לקומוניזם ולרוסיה הסובייטית, אך עם זה הסתלקו גם מכל אמונה. ברבים מהם דלל המעיין היהודי זה כבר, ואין להם דבר להתליפו. סולדים הם מכל אשר ריח פוליטיקה גודף ממנו, וכל תשוקתם לזכות במעט שקט ולהיות נתונים לעצמם ולעבודתם. נסיונם של אנשים אלה הולכים דרך כל המשרפות, שבהן נשרפו גם כל הרעיונות וההרגשות הנאצלות. ממילא מובן שאנשים אלו לא יהיו קלים להשתרש בארץ ובחייה הרעיוניים. התהליך, בדומה להחלמתו של החולה, היא בהדרגה וביסורי-ים. אך בהימצא די אורך-רוח — יבוא".*

בעתונונו דנים באפשרות של קשירת יחסים דיפלומטיים עם גרמניה המערבית. יש, כמובן, מחייבים ושוללים. ב"הפועל

אין דעתו של אריה אבנרי נוחה ממשורר דרינו הצעירים, שאת שירתם הוא מקיף במרכאות: בהשוותו את סגנונם לנוסח "אץ קוצץ" המפורסם, הוא ממשיך ושואל ("מבפנים", תשרי):

"יתכן שאותו סגנון, אץ קוצץ' היה הכרח זמנו, כעין, לשון-מחלת' המאפשרת לשפוך את הזעם על רשעות הגויים ועל אכזריותם, ולהתפלל למפלת האויבים; אולם מה טעם יש בימינו, בלשון ובסגנון שירי הנהירים ליחיד סגולה בלבד? שירה המניחה מראש את הצורך בעבודת פיענוח מייגעת והגותנת בלהטוטיה מסתור למגבבי מלים ודימויים, אשר אחרי כל העמל המושקע בהכנתם מתגלה, שהמלך הוא ערום?"*

ב"בצרון" (חוב' תמודאב) הבאתי קטעים מהרצאת י. ת. ברנר ש"שימש בהוראה בבית המדרש בירושלים", מתוך מחברת שגשמרה "אצל אחד משומרי לקחו". את הנתונים הנ"ל לקחתי מהערתו של המלבה"ד ב"מבפנים גים" (חוב' אייר). והנה בחוב' "מבפנים" האחרונה (תשרי) מובא תיקון בזה"ל: "למען הדיוק יש לציין, כי יח"ב לא היה מורה בבית המדרש למורים בירושלים, אלא נשא בשנות תרע"ג—תרע"ד הרצאות על הספרות העברית בבית העם בירושלים או בבנין ביהמ"ד, בשעות הערב, והתלמידים השתתפו

דיים, אין משמעותו ריקונו מערכים, מאי דיאות, מאידיאלים. אדרבה, פירושו בקשת הערכים במקום הנכון ובדרכים הנכונות, פירושו התגלמותו של היהודי בשלימותו המאקסיקאלית במחזאי, בשחקן, בקהל".

ואילו ברוך קרוא קובע (עורך הודף לספר רות ב"הבוקר" ומבקר-התיאטרון שלו): "יעודו של המחזה המקורי כיעודה של ספרותנו בכלל צריך להיות, ביחוד בדורנו ובארצנו, לא אמנות לשם אמנות אלא אמנות של חינוך ועידוד ומאמץ להחיאת צורות לאומיות".

*

ב"הדים", בטאון הקיבוץ הארצי השומר הצעיר (חוב' תשרי) מתפרסם שיר בשם "בגדי המלך החדשים" מאת מרדכי אמיתי. אגדת אנדרסן הנפלאה מקבלת כאן משמעות חדשה, אקטואלית, האופיינית להתפכחותם של אנשי מפ"ם מאמונתם העיוורת במשטר הסובייטי. והרי ביתו הראשון של השיר: "יסופר בכפרים וקריה / ויגיד בביקתות ההלך. / איך קצרה הערמה את פריה / בעוון רהבו של המלך / ותומת הפתאים לו שריה / וחונף יועץ ושר-פלך / וכסילות שעמדה במריה — / והמלך עירום ועריה".

*

מצויים אצלנו סופרים המלעיגינים על השימוש בפסוקים. הם דורשים להשתמש בלשון פשוטה, בהירה, ואילו בפסוקים הם רואים סימנים של שיגרה ומליצה. כלפיהם טוען א. שטיינמן ("דבר", ל' תשרי): "בהימלטם מפח הפסוק שבכתב הם גופ' לים בפח הפסוק שבעל פה, ובולזולם בלשון חכמים הם מקבלים על עצמם את מרותה של לשון הדיוטות ונגררים אחרי מליצות הרחוב. הסלנג הישראלי נוטל גם כן מן המוכן ברחוב השכן ונכשל הן בשיגרה עקרה והן בזמורה זרה. המשלב פסוקים ללא ניפוי מהלך על קביים. והמדירים עצמם הנאה מן הפסוק אין להם אפילו קב משלהם. הם מטפסים ועולים בהרים תלולים אף במקומות של מישור".

הצעיר" (כ"ז תשרי) ניתן מקום לשתי הדעות המנוגדות. כותב ישראלי גורי: "העם הגרמני הולך ונעשה כוח בעל משקל רב על כפות המאזנים של תהליכים היסטוריים, וכל אשר עינים בראשו — מן ההכרח שיסיק מסקנות במקדם או במאוחר, ויכלכל מעשיו מתוך ראייה מפוכחת של המציאות המשת-קפת במלחמת העצבים בין איתני עולם".

טוען לעומתו א. רמוני: "אין אנו מתעל-מים מקיומה של גרמניה חזקה, — ואין אנו מנסים לבנות חומה בינינו. בין ידיינו גמנים גרמנים בודדים שאנו מכבדים אותם. אנו יודעים להעריך את אומץ לבם של אלה, הקובעים את המדיניות של הרפובליקה הפדראלית, שלא נרתעו מאימי הערבים ומהתנגדות חזקה מבפנים והחליטו ללכת אחרי צו מצפונם ולפצות אף במשהו את הקרבות של השלטון הקודם. אולם אל ידרשו מאתנו להרחיב ולפתח את יחסינו עם גרמניה. זה למעלה מכוחנו. לזה לא נוכל להסכים. יש גבול, ואת הגבול הזה לא נוכל לעבור".

*

ב"מאזנים" (חוב' תשרי) נמשך הדיון "על המחזה המקורי". הפעם משתתפים בו שני במאים. ושני מבקרים. אומר משה הלוי (במאי "אוהל"): "כל מחזה ראוי לשמו יעודו חינוכי-תרבותי. — אך המחזה המי קורי אין לצמצם ערכו בתחומי הצופה הישראלי, הואיל והוא מעורר ענין אצל היהודים בתפוצות ובמידה מסויימת גם אצל עמים אחרים, כאשר במותינו מופיעות בתוך לארץ". יוסף מילוא (במאי התיאטרון הקא-מרי) מדבר על חסרונו של מחזה מקורי דעיוני, כלומר: "חסרים אנו את המחזאי היודע להעניק חיים על הבמה לא רק לעלילה מרתקת, אלא היודע גם באמצעותה להעלות על הבמה רעיונות והתנגשות רעיונית".

טוען עזרא זוסמן (מבקר-תיאטרון ב"דבר"): "יש לשחרר את המחזה המקורי — מעומס היעודים (גם מן היעודי הזה לשעשע את הקהל). — שיחרורו של המחזה מיעוד-

יושבים אנשי המעשה ומבקשים פתרונות. אך אנשי החזון בשלהם: יש להעמיק את החזון, להאדירו, שבלעדיו אין תקומה ואין טעם להחייה הקיבוצית. ב"עמודים", בטאון הקיבוץ הדתי (חוב' חשון), כותב מאיר אור:

"בכל הויכוח הזה אסור לנו לשכות, שהמשק הקיבוצי אינו, משק' בלבד. הוא בראש וראשונה חזון חברתי ולאומי (ובש-בילנו גם חזון דתי) גדול שתפקידים כבימים עומדים בפניו גם כיום. לא נוכל לחנך נוער לקבוצה, לא נוכל לחנך את בנינו שימשיכו בדרכנו אם לא נגלה בפניהם את החזון".

זוהי תופעה משמחת: בזיקה למפעל הקיבוצי אין הבדל בין אנשי השומר הצעיר והפועל המזרחי. אלה ואלה דבקים בו באהבה ובמסירות.

*

ב"חירות" (כ"א חשון) סוקר סופר מיוחד את מעמדם של "יהודים בספרות האמריקנית החדשה". עם הבלטת הישגיהם הגדולים מציין הכותב גם את השלילה המלווה אותם: ברובם אינם יונקים ממקורות עמם. "מבלי שהתעלמו מהשפעת היהדות על כתיבתם, מביטים הסופרים האלה על היהודי במבט ציוני ואימפרסונאלי של משקיפים מהצד. הם אינם רגישים לצער ולשמחה שהיו מנת חלקם של מאה דורות של אחים נעים ונודים". והכותב מסכם:

"אין גבול לפוטנציאל היצירה של הסופרים היהודים באמריקה. הם עתידים להשיג תוצאות אף יותר חיוביות משהשיגו עד כה. ברם, גדלותם האמיתית תלויה במידה רבה ברצונם לשוב ולצלול בים מורשתם הטבעית שעיצבה חלק כה חשוב מחייהם וכשרונם. אם יעשו זאת יש להניח, כי יעשירו עושר רב את הספרות האמריקנית והאנגלית וכן את היהדות עצמה".

*

דומה, פרשת "הזקנים והצעירים" אקטור אלית תמיר, וכל דור חוזר עליה בצורות שונות. גם במדינת ישראל מתעורר מדי פעם

בקיבוצים גברה הכמיהה למסורת. ודוק: לא לדת ולמצוותיה, אלא למנהגות, לארחות-חיים מגובשים. והיו קיבוצים — מיסוד מפא"י, שערכו השנה, זו הפעם הראשונה, תפילה בציבור בימים הנוראים. ב"הארץ" (י"ח חשון) מספר יהודה אריאל על פנישתו עם חבר-משק ותיק, שאמר לו בין השאר: "כולנו יחד נצטרך לשבת על מדוכה זו ולמצוא את הדרך הנאותה, דרך של מסורת יהודית, במיוחד בימי מועד ושבחה, כשם שכל עם יש לו חגים בעלי תוכן. לגבי המועדים — פסח, שבועות וסוכות, ישנה משמעות חקלאית המנוצלת יפה במשקים על ידי החניגות בשדה ובגורן. אולם ראש השנה ויום כיפור הם ימים שאין בהם לא תוכן ולא משמעות לגבי הדור הצעיר הגדל במשק".

*

מלאו 75 שנה להופעת מחברתו הידועה של ד"ר פינסקי. תאריך זה נותן לברוך קרוא את ההזדמנות לתהות על דרכנו ולשאל: האם השגנו את המטרה שהציב לנו פינסקי? והוא משיב ("הבוקר", י"ד חשון): "האמנות שלנו כולה חיקוי, אנו שומעים רק צלילים זרים, תרבותנו היא שניים תרגום ואחד מקרא, רוב יצירתנו נוטה לגוף של בינלאומיות או של שלילת הלאומיות. אנו מעדיפים מולדת שגיה או כמה מולדות אחרות. הגיעו הדברים לידי כך, שיש לטכס עצה כיצד להקנות תודעה יהודית. בילדי נכרים נשפיק ואין נחת. חסרה לנו אבטור-אמנציפציה".

העלמת האמת אסורה, אך לא פחות מכך אסורה הגוזמה, אסורה הקינה שלא במקומה. וכי מה פירוש "אנו מעדיפים מולדת שגיה או כמה מולדות אחרות"? ומה אמת יש באמירה: אנו שומעים רק (!) צלילים זרים? זוהי גדישת סאה, שאפילו יש בה גרגר של אמת — ההפרזה מקפחתו.

*

על המשק הקיבוצי עובר משבר כספי קשה. כיצד להתגבר עליו? על מדוכה זו

מי גשם, והיינו נוסעים בעגלות תרומות לסוסים כמו בימי מנדלי עליו השלום, במקום לנסוע ברכבות חזישות, רפודות קטיפה, הטסות כברקים בכבישים ובמסילות הברזל. אל לו, לדור החדש, להתפלל למותו של הדור שהיקין, או לו למי שממתין למות אבותיו; המטפח תקוות ממין זה ומקווה להתעשר בירושות לא לו, אינו בן לספרות העברית ולא יורש לאומה העברית".

ב. י. מ—י

דיון מסביב לנושא זה, על גילוייו בחיים ובספרות. במסיבה שנערכה לכבודו ע"י מרכז הסדרות המורים טוען ז. שניאור ("הד החינוך, כ"ז חשון):

"הרי כל ספרות זוהי המשך תמידי של עם חי הפושט צורה ולובש צורה. במקום בו נפסק החוט של הקורמים, שם מתחיל להשתור החוט החדש. אילו היינו מתחילים תמיד מאלף-בית זה, כי אז היינו עומדים גם עכשיו בירושלים על באר שבה שמורים

ספרים שנתקבלו במערכת

אשכנזי, ד"ר טוביה, הבדוים, מוצאם, חייהם ומנהגיהם. בצירוף תמונות, טבלאות ומפה. ספרית דני למדע פופולרי, ספר 35, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשי"ז, 222 ע"י. דייקן (דיקשטיין), פלטיאל, דיני עונשין בישראל ובעמים, בעבר ובהווה. חלק ראשון, מהנורה שניה, מורחבת ומתוקנת. הוצאת בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה בתל-אביב, 1955, 326 ע"י.

ביילין, אשר, כתבים נבחרים, הוצאת אגודת הסופרים העברים ליד "דביר". 254 ע"י. תוכן: ג. שופמן — אשר ביילין; יוחנן טברסקי — תולדותיו; שלום עליכם; בתקופת "המעורר"; אלמון; הטבילה; באותם הימים השחורים; רצח; בלימה; בנים לגבולם.

כהן, י. ל., יידישע פאָלקסלידער מיט מעלאָדיעס. צונויפגענומען און פון דאָס גיי צרויסגעגעבן דורך מאַקס וויינרייך. יידישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט—יוו"א, גיריאָרק, 1957, 559 ע"י.

גשר, רבעון לשאלות חיי האומה, 4—5, קיץ 1955, 4 (7) שנה שניה, טבת תשי"ז, 1 (10) שנה שלישית, ניסן תשי"ז. בהוצאת ההנהלה הישראלית של הקונגרס היהודי העולמי. חברי המערכת: יוחנן באר, שמעון הלקין, ישעיהו אביעזר, אריה טרסקובר, רפאל מאהר, ישעיהו קלינוב.

אלבק, חנוך, ששה סדרי משנה מפורשים בידי... ומנוקדים ניקוד חדש בידי חנוך ילון. סדר קהשים הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים—"דביר" תל-אביב, 1956, 437 ע"י. אפשטיין, יעקב נחום הלוי, מבואות לספרות התנאים משנה, תוספתא ומדרשי הלכה. ערוך בידי תלמידו עזרא ציון מלמד. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס ירושלים, חברת "דביר" תל-אביב, 1957, 774 ע"י.

אראל, שלמה, במעגלי נפש, בעיות הנפש בעולם ובישראל, ספרית דני למדע פופולרי, ספר 54, הוצאת ראובן מס, ירושלים, תשט"ו, 192 ע"י.

אריכא, יוסף, צעדים באש. קורות אשה אחת. הוצאת אגודת הסופרים העברים ליד "דביר", תל-אביב, תשט"ז, 145 ע"י. "יוסף אריכא ממזג בסיפור זה כמה מסגולותיו האופייניות בתיאור תדור כח ורגש של אדם הנאבק על קיומו בסערות-חיים גורליות". אשמך, א., מיכל בת שאול, טרילוגיה דראמאטית. שלשה מחזות מתקופת מלכות שאול ודוד. הוצאת אגודת הסופרים העברים ליד "דביר". 212 ע"י (מנוקד). סדר המחזות: אהבת נעורים, בבית פלטי, המודחת. "הספר עשוי להיקרא כרומן מרתק בזכות העלילה רבת-המתח, הדמויות העזות, השופעות חיות..."

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

„גְּנֻהוֹת מְעַרְפֵּל” – סֵפֶר פּוֹאִימוֹת לְאֶפְרַיִם לִיסִיצְקִי

מאת שלמה דמשק

אֹסֵף של שש פואימות, יקרות-ערך, הגיש המשורר אפרים ליסיצקי לקורא העברי בספרו „גְּנֻהוֹת מְעַרְפֵּל” (*).

ארבע מהפואימות — הנושאים שלהן הם מתחום חיי ישראל בעבר הקרוב ובהווה, מעיירת-המולדת מעבר לים ומהעיירה בצפון קרוליינה בארצות-הברית, שהמהגר היהודי תקע יתד גם שמה. שתי הפואימות האחרות — אחת מהן היא מהאפוס ההודי והשנייה — אגדה יאפאנית. בשעות חסד נוצרו הפואימות, שכונסו בספר זה. ואף עולם השירה — „חסד ייבנה”.

בפואימה הראשונה ששמה: „בספינת מעפילים”, בדברי המשא ששם המשורר בפיותיהם של שלושה פליטים, שניצלו בדרך נס מן ההפיכה, ואשר בינוייהם הסמליים הם: „השתקן”, „הפסקן” ו„העסקן”, גיתן ביטוי לאשר לא-יבוטא ולא-יתואר — לאימת השואה ההיטלרית, אשר באתנו. עם זה מתואר בפואימה גם מפעל הגבורה החלוצית בהצלת שארית פליטת האודים המוצלים מאש — מפעל ה„בריתה” והתעלה לארץ ישראל.

נאה ונשגב הוא סופה של פואימה זו — סיום משאו של „העסקן” באגדה ההודית על „מעין מימי-הריפאות”. משמשת אגדה זאת משל לארץ המכורה, שהיא לנו מעין ריפאות וישועה. היא המעלה ארוכה ומרפא לשרידי עמנו הדווים, השבים אליה, הבונים אותה ונבנים בה.

**
*

(* אפרים ליסיצקי, „גְּנֻהוֹת מְעַרְפֵּל”, הוצאת „עוגן”, „מסדה”, תל-אביב, ישראל תשי”ז, ר”ה עמודים.)

הפואימה הגדולה ביותר בכמותה ((כשבעים עמוד), והמתיוחדת גם באיכותה, היא: "ניצולי ישראל".

בפתיחה לפואימה מספר ליסיצקי על פגישתו עם אחד משלושת היהודים המתגוררים בין מאות נכרים באחת העיירות בצפון קרוליינה, בנאות ההרים, שם מבלה המשורר-המורה מימים ימימה את שני ירחי חופשתו, כשהוא נפטר "מענשה של תורה".

בפרקי הפואימה עצמם שר המשורר מוצאותיו של יהודי זה, כפי ששמע אותם מפיו. הקורא מתוודע אל תולדותיו ולכל גלגולי סיבותיהן של היהודי הפשוט, הכפרי, "המתגורר מאז שנים רבות בין גויים, אך נוצר ניצוצי ישראל בקליפת עכורים לה נשבה". והנקודה היהודית "תהבהב לפני ולפנים בו".

בפואימה הזאת באות על ביטויין הכמיהה והערגה של היהודים הבודדים, הזרויים בין הגויים, לחיי יהודי מלאים בתוך קהל בני עמם. כליון נפש זה בא על תיקונו במקצת בנסיעה לעיירה גדולה "לימים הנוראים" ובקבלת פניהם של שד"רים שונים, הבאים להריק את קופות הצדקה, ופני השליחים הבאים לשם קיבוץ כספים לבנין ארץ ישראל.

בסוף קורות חייו של היהודי מסופר על בנו בכורו מיכאל, שכונה "מייק", שהיה "נפלה מימי ילדותו בראשו ראש יעקב", "מוחו מוח יהודי ממולח ומפולפל" ו"ידיו כידי עשו רב לו בחכמת האגרוף, כמו בחכמת הספר". מייק זה קינא עוד מימי נעוריו קנאת כבוד ישראל עמו מידי מחלליו הנכרים. כשגדל התנדב לצי המלחמה ועלה מעלה, מעלה כספן, והפקד בימי מלחמת העולם השנייה ל"קציני-אני משנה" באחת הספינות בפלוגת הצי האטלנטי. עם תום המלחמה, כשספינתו עשתה חניה בנמל גרמני "הסיע בפקודת מפקדה חבורת ספנים לסייר מחנה-הסגר אלמוני — מחנה השמד, בו רבבות אלפי ישראל הגירו למות".

מראות-הזוועה זעזעו את מייק עד תהום נפשו. בימים ההם התוודע לאחד החיילים היהודים, מחיל "הבריגדה", שהיה ציר "הבריחה". מייק הכנס בסוד "הבריחה" והוא נתן לה את כל לבו. כאשר נפטר משרת בצי האמריקאי התנדב לשרת בצי המחותרת. אלפי פליטים הסיע בספינות "הבריחה" והביאם לחוף ארץ ישראל. וכשפרצה מלחמת החרות התנדב לצבא ה"הגנה" והיה לקצין בצי ישראל. בסופו נשא אשה בת ארץ ישראל, חיילה בפלוגת ח"ן ונשאר לשרת בצי ישראל לצמיתות, שהוא חש לו עתידות:

„שגה יגגה זה מצער ראשיתו, בגאון

ינוסס את נסו על ימים, מארץ הצבי נושא שלום

וברכה לקצוי ארצות ואיים רחוקים...

**

זכות רבה היא למשורר ליסיצקי שחשף ניצוצי ישראל וגילה אותם בין פשוטי העם, במקומות לא פיללו לחשוף אותם.

על-ידי העלאת ניצוצות אלה מערפל חיי הכפריים היהודים באמריקה, ועל-ידי הקשר השירי שקשרם בחתימת הפואימה עם הכפריים היהודים בגלות רוסיה ופולניה, בימים עברו, הציב המשורר זכרון גם לאותם היהודים הפשוטים, התמימים והישרים, שגם הם שמרו על צלם אלהים וצלם ישראל, למרות ענויייהם וסבלותיהם. גם היהודים הכפריים בגלות רוסיה חוננו במידות נעלות. מידת הכנסת אורחים, שהיו מקיימים בחרוף-נפש ובלהט-נשמה, הבהירה בזהרה המיוחדת. ויהודים כפריים אלה היו למשל ולשגינה — לסמל הגסות ועם-הארצות — גם בספרותנו וגם בפולקלור היהודי. בפואימה „ניצוצי ישראל“ גלל המשורר ליסיצקי חרפה מיהודים תמימים אלה וגילה את נשמתם בזיוה ובוהרה. „ואכן מאסו הבונים — היתה לראש פינה“.

כזאת עשה המשורר גם בפואימה האחרונה „ירשת סידור“. בה תאר את דמותו של דודו הזקן, חייט כפרי, תם וישר, שהוריש למשורר את סידורו:

„מצויבים דפיו, פה ושם בו מחק
 ופה ושם רבב; טיף דמע כנוס,
 אך שבילי נפשו נהרו בו, נפשו
 בו חרתה עקבותיה באור גנוח.“

גם בפואימה זו הציב המשורר מצבה שירית לחייט היהודי הכפרי — סמל לכל אותם היהודים, החייטים הכפריים ושאר בעלי-המלאכה היהודים, ששמרו מצוות דתם ומנהגי ישראל הטהורים, בהתענם כל השבוע בכפריים, בין האכרים הגויים. הם כלכלו עצמם בפת קיבר ומים, או בתפוחי אדמה אחדים, ולא נגואלו בפת עכורים ובמאכלות אסורות. אף הם קידשו שם שמים ושם ישראל בין הגויים.

**

לברכה מיוחדת ראוי המשורר על דמותה של „רות“ מצפון קרוליינה, שכה השכיל לתארה על בד שירתו הרחב. הוא העלה את אחת הדמויות הנעלות, שתשמש סמל בשירה העברית בנאמנותה, באהבתה הטהורה ובמידות הזכסד, החנינה ומסירות-הנפש, שבהן חוננה.

בטוהר נפשה ובחן סגולותיה השפיעה לטובה לא רק על בעלה, שחונן כמוה בסגולות-נפש יקרות, כי גם החזירה למוטב את חותנה ה„בונדאי“ לשעבר, ש„הכפירה היתה לו לאמונה“, כשהובא אל ביתם בימי זקנותו, כשהוא משותק, והיא, רות, טיפלה בו כבת באהבה ובמסירות נפש רבה. ותיזכר פה עוד דמות אחת שהמשורר מתאר אותה ראשונה בפתיחת הפואימה „ניצוצי ישראל“ — דמות המורה

„המלמד לילדי ישרון את תורת ישראל בארץ

לא טוב מסחר כסף בה סחרה ומני פנינים לא יקרה“...

בפתיחה זו מתאר ליסיצקי את גורלו המר ואת מנת חלקו של המלמד העברי על אדמת אמריקה, שהיא „מנת מורת־רוח מקצרה וממדרה ימיו“. עליו להורות תינוקות שגשבו לעכו"ם, הרואים במורה מעין עוכר נפשם, הכולאם בכלא תלמוד־התורה. עם זה שכר המורה מקופח. ערכו מועט ומקומו בחברה ירוד. כבודו מחולל ומשאת נפשו מרמס לכל פרנס־ציבור גם. בכל יגיעו ועמלו הוא רואה מעט ברכה. ויש שיתקפהו היאוש בשל השאלה המטרידה: „למי אני עמל?" והאם לא אשחית את זרעי על צחיח סלע?

ליסיצקי קונן בדפים אלה את קינת המלמד באמריקה. המשורר נעשה לשליח ציבור המורים לתנות צערם ועקת־לבם. מאית מורים עברים, שודאי ביקשו למהו להביע את תמצית דאבונם ויסורי נפשם, ועטם לא נשמע להם, — יודו למשורר על תיתו ניב וביטוי לצערם הנוקב, וממילא גם פורקן ללבם הדוה בשירתו־קינתו זו.

בפואימה הרביעית מתחום חיי ישראל: „לעיר מולדתי“, מקונן המשורר קינת עיירת־מולדתו שנחרבה בין אלפי ערי ישראל בימי השואה, וקינת עמו ש„בחרבנה החרב גם הוא“. המשורר ליסיצקי, שתיאר בכמה מיצירותיו, בשירה ובפרוזה, בעיקר את העוני, הסבל ואת שפל המעמד, שידע בימי נעוריו בעירת־מולדתו, זוכר בפואימה זו לעיר מולדתו ולנופה את החסד שהראתה לו בימי נעוריו. הלא היא אשר סיפקה לו ציד נפש — מזון רוחני לכל ימי חייו, ובו פירנס עצמו גם בארץ החדשה; ואף את אווירה הוא נושם:

„... את אוירך העברתי

ואאיר סביבתי, והוא נשמת אפי, צידך,

ציד נפש הצטיידתי, לי שבר בה, אֶשְׁבִּירו

לנפשי מאז, מטובו תשבע ותברכך“.

בסוף הפואימה מביע המשורר בדברים תמציתיים נשגבים, הנובעים מתוך הכרת הערך שלא־יסולא של הירושה הרוחנית, שהורישה לנו עיירת־המולדת, את משאת נפשו, ש„נקומם את עיר המולדת במכורת אדמתנו“:

„... ננוה שנית בך כקדם

את רוממות רוחנו ואת הדרת קדושתנו,

ונאצור וניצור שכיות יקרות סגולותינו

המליטון אבותינו מני חורבן מכורת...“

בפואימה זו, הן מדברי הקינה ותיאור בתי־התורה בעיר המולדת והן מדברי השגב שבמשאת נפשו, וברוח המפעמת בהן, עולים הדים משירת ביאליק הנשגבה.

**

גם בפואימה „על מצפה הרהקפיצה“, מן האפוס היהודי וגם בפואימה „אורשימה“, שהיא אגדה יאפאנית, ישנם יסודות משל האגדה וסיפורי-העם היהודיים.

בפואימה „על מצפה הרהקפיצה“ מצטיינת גבורת האפוס, ווינונה, בנאמנותה אל דודה-אהובה ובנוה. ובפואימה „אורשימה“ מצטיין גבורה, העלם הדיג אורשימה, שנתאהב בבת אל הים במידות הרחמים והנאמנות, ועומד בנסיון על מידות אלה. במידות האלה הלא מצטיינים לרוב גם גבורי האגדה היהודית. והעמדת הגבור בנסיון — טיפוסית היא גם לסיפורי-העם היהודי (כמו שאנו מוצאים בכמה מהסיפורים „מפי העם“ של י. ל. פרץ).

בזה נמצא סמוכים בין שתי פואימות אלה לפואימות ישראל, שכונסו בספר „נגוהות מערפל“, ונבין בשלמה צרפן המשורר אליהן.

לבסוף יצויין סגנונו העשיר של המשורר אפרים ליסיצקי, המקסים את הקורא ומוסיף הנאה על קורת-הרוח שהוא מוצא בעצם התוכן של הפואימות. סגנונו ניזון ממכמני שפתנו, שחפרם מאוצרות ספרותנו, אם כי היסוד, הניכר בו ביותר, הוא תנ"כי. סגנונו, עתיר הניבים, עומד לו לתאר כל גוון ובן-גוון במשחק האור והצל בנוף ההררי של צפון קרולינה ובציור חילופי המראות על הים באגדה היאפאנית, כמו כל רגש עדין, כל רחש-נפש, כל זיע וניע שבנשמה. יש בסגנונו מיסוד הרכות והדממה הדקה, כמו מיסוד העוז והשגב.

ואחתום את רשימתי במה שפתחתי, כי זהו הרושם הנחקק בלב הקורא עם הקריאה בשש הפואימות, שכונסו בספר „נגוהות מערפל“:

בשעות חסד נוצרו הפואימות האלה, וזכות רבה היא למשורר אפרים ליסיצקי שחשף נגוהות וניצוצות מערפל חיינו וגנון באוצר שירתו. בו יהלו וינצנצו לקורא העברי מדור לדור.

ירושלים בשירה העברית

שובתה. לא כל אדם, כביכול, ראוי לישב בעיר הקודש. הוד שבצבות יש בה זהוד שבטהרה. כל משורר ומשורר במרוצת הדור רות גילה בה אור מיוחד וצליל מיוחד, ואף על פי כן טרם השלימו את כל מסכת גודלתה. אפילו לא־יהודים מרגישים במעמסת־הדורות שכביכול רובצת על כל תושב בה. סיר רונאלד סטורס, שלא היה מאנהיישראל ואשר שימש כמושלה של ירושלים לאחר הכיבוש הבריטי, כותב בספרו האוטוביוגרפי, שכל המכהן באיוו משרה שהיא בירושלים שוב אינו יכול לעלות בדרגה בשום מקום אחר בעולם...

והנה, הטיל על עצמו מר בן־ברוך, בבחי־רות סגנונו וברגשנותו הנפשית העמוקה, לחבר את חוליות השירה הירושלמית למחרות מופלאה אחת. דומה כאילו שקד על חיבור אנציקלופדיה ירושלמית ומיין את כל סגולותיה לפי ערכיהן. מבחינה זו לא רק תרומה חשובה היא לספרות העברית, אלא שיש לראותה אף ככריסטומטיה שיש להכניסה לבית הספר העברי בכל אתר ואתר. בצדק מציין המחבר: — „שירת ירושלים, אם תהיה נלמדת כראוי בבתי הספר, אין לך מכשיר חנוכי טוב הימנה להשפעה על עיצוב נשמתו של הנוער שלנו“.

שלשה עמודי־יסוד הציב מר בן־ברוך בהיכל השירה העברית החדשה. הראשונה היא זו שנכתבה בתקופת ההשכלה. משוררי תקופה זו עדיין נראים הם כתלושים מן ההוי הרוטט של ירושלים. כותבים הם את שיריהם, כביכול, בחלל הריק. מיכה יוסף לבנון, אברהם מאפו, ילג וכיוצא בהם שואבים את השראתם בעיקר מן התנ"ך ודרכם המלצית נראית איפוא מלאכותית במקצת. העמוד השני הוא שירת שיבת ציון על הערבה לירושלים, לבוא בשעריה ולחונן את עפרה; והעמוד השלישי הוא פרי־יצירה בתקופת הקוממיות הלאומית. אין לך אספקלריה נאמנה יותר לרוח העם

מונה לפני ספרו של שלום בן־ברוך (שוארץ) — „ירושלים בשירתנו החדשה“ (מתקופת ההשכלה ועד ימינו), שיצא לאור זה מקרוב בהוצאת ראובן מס. מר בן־ברוך הוא אי־שירושלים, סופר ועיתונאי מחונן בכשרונות מרובים, ואשר נתפרסם בספריו על אוסישקין, הרצל, גורדאו וז'בוטינסקי.

עמל רב השקיע מר בן־ברוך בספרו החדש ויותר מעמל השקיע בו אהבה, אהבה בלי־מצרים לירושלים. בהקדמתו כותב המחבר, כי הספר הוא „נסיון ראשון לסקור את יצירות השירה העברית החדשה מבחינה אחת רגישה ביותר, יקרה ביותר: מבחינת ירושלים. השירה היא גילוי נשמתו של עם, וירושלים היא נקודת־המוקד בנשמת עמנו ובתולדותינו“.

ועתה צא וחשוב איזו מסכת רחבת־יריעות ורבת־גוונים מעלה מר בן־ברוך! הוא מצטט מיצירותיהם של 250 משוררים שכתבו למעלה מאלף שירים המנשאים את בירת־הנצח של עם ישראל. סימפוזיה מופלאה זו הנרקמת משלל צלילים והדים מזכירה לי אותו כלי־נגינה מופלא שמסופר עליו במסכת ערכין (י, ע"ב): — „מגריפה היתה במקדש, עשרה נקבים היו בה... כל אחד מוציא מאה מיני זמר, נמצאת כולה מוצאה אלף מיני זמר“.

משוררי ישראל מכל הדורות, החל מימי קדם (בתנ"ך נזכרת ירושלים בשמות ובכ"י נויים שונים 656 פעמים) ועד ימינו אלה לא חדלו מלקשור כתר־ההילה לעיר דוד, שהוד־מיסתורין וקדושה חופף עליה. דומה שלא היה לשירה העברית נושא פיוטי יותר מאשר — ירושלים. כמה הפכו בה והפכו אמני־העם העברים (ואף הלא־יהודים) בנסיון להתחקות על סוד הקסם שבה, ועדיין לא ירדו לסופו. כל מי שלא ישב בעיר זו לא יבין את כוחה להרתית כל גפש. מכיר אני בניאדם שנתוודו לפני: אין בהם כוח לגור בעיר דוד בקביעות; משרה היא עליהם מורא של קדושה; כבוד־סכר היא, שלא כתל־אביב הקלילה במי

נימת-היגון על יסודות-הנכריות בה כחוט השני בשירת משוררים רבים. פעמוני הכב סיות הנוצרות בירושלים צורמות את אונן של העברי וחרמשיהמסגד מסגורים את עיניו, כאשר ביטא משה בן-מנחם בשתי שורות קצרות:

ירושלים כל זר בך — טיסוס
וכל יהודי — משיח.

צא וראה עד כמה גדול כוחה של עיר הקודש לשעבד אליה בעבותות-אהבה כל נפש פייטן רוטטת. וכה דברי יהודה קרני:

קחוני עם האבן הירושלמית ושימוני
בכתלים
וטוחו עלי טיח —
ומחומת הקיר ירננו עצמותי הכלים
לקראת המשיח.

פרק מיוחד הקדיש מר בן-ברוך למשוררים העברים בארה"ב, כגון א. ש. שחארץ, אפרים ליסיצקי, ישראל אפרת, הלל בבלי, אהרן צייטלין, ראובן אבינועם (גרוסמן) ואחרים. לא כל אדם זוכה לספל במסכת-הוד כשירת ירושלים; אשרי בן שלום בן-ברוך שעסק בה באהבה, חיבבה על הקורא ורקמה בידאמן עדין-נפש.

י. ג.

ולמאחיו מאשר שירתו, וכך, עם שהולך מר בן-ברוך ומונה את המשוררים שהקדישו מיצירתם לירושלים ומצטט מדבריהם, נדמה שהוא מקים בידאמן את היכל הקודש שלו, בניין עצום ורב המבהיק בשלל צבעי הקשת. סוקר הוא את עבודתם של אורי צבי גריני-ברג, שלו יאה הכינוי הנעלה „משורר ירו-שלים“. יצירתו של אצי"ג דבוקה כל-כולה בעיר-דוד. בה הוא רואה את חזות הכל, וכדברי המחבר „כולן גובעות ממעיין אחד — מהערצת עיר המלוכה והקדושה במידה שאין למעלה הימנה, וביקוד נפשי, שלא ידענהו מאו שירת ר' יהודה הלוי“. כן מסביר המחבר בהרחבה את יצירתו של יהודה קרני ואביג' דור המאירי ושרוניחובסקי ועקב כהן, שניאור ופיכמן ושמעוני ואחרים. פרק שלם הוא מקדיש לת. ג. ביאליק להסביר מדוע כה דל חלקו ב„תורמת ירושלים“. המשורר הלאומי שלנו היה משוקע יתר על המידה בנוף האוקראיני עד כי אפשר שלא מצא עיון בנפשו לשיר את שירת ירושלים שקנתה שביתה בלבו רק מתוך ספרי-הקודש בימי נעוריו וביקוריו המזומנים בימי שבתו בארץ ישראל.

ירושלים כל-כולה קודש היא לצאצאי מלכי ישראל ונביאיו, אף שזרים עשו כמיטב יכולתם לקנות בה שביתת-קבע. לפיכך עוברת

תקון טעות

במאמר „בן-יהודה והמבטא הספרדי“ ב„בצרון“ חוברת תשרי-תש"ן, תשי"ח, בעמוד 15, שורה 8 מלמטה, נשמטו שורות אחדות. יש לקרוא: „אחרי פרסום הדין וחשבון „התורן“ יצא המדקדק המנוח ר' פינחס מורדל להשיג על הנתותיו של בן-יהודה, כפי שנמסרו עליידי פרנקל ואשר שארפשטיין ציטט בזכרונותיו, במאמר „על המבטא העברי“ („התורן“ שנה ד', גליון י"ג; י"א סיון תרע"ז), ובן-יהודה השיב על דבריו במאמר „ברור דברים“ („התורן“ של אותה שנה, גליון י"ד, י"ח סיון תרע"ז), ובראשית תשובתו וכו'. באותו עמוד, שורה 3 מלמטה, במקום המסדר, צריך להיות: המסדרה. עבוד 20, בשורה האחרונה של המאמר, במקום פה, צריך להיות: יפה.

א. ר. מ.

רשימות וסקירות

„תחיתה“ של תרבות יהודית בברית-המועצות

ועוד שם בין „המזועזעים“ לנוכח „התקפת השוד הצבאית נגד העם המצרי החרוץ“: נתן ריבאק — הסופר היהודי-האוקראיני, שזכה בזמנו בפרס סטאלין על ספרו שופע התהילה „גיבור העם“ בוגדן חמלניצקי; הסופר שבימי העלילה נגד הרופאים נודרו בעטו להוקיע את „המרצחים השפלים“.

ב.

ה„עירונות“ היהודית באה לידי ביטוי לא רק בגילוייהדעת שפורסם ב„פראבדה“. יהו"דים הפגינו את „זעמם“ גם לפני בנין השגרירות הישראלית במוסקבה. ובאותו זמן, לערך, נתבשרנו גם, כי לא מתה היצירה הספרותית היהודית בברית-המועצות. באספת מחאה של סופרי מוסקבה נגד האינטרברנציה האנגלו-צרפתית-ישראלית במצרים נקרא שיר מאת המשורר היהודי אהרון ורגליס, שנכתב „ספשל“ לרגל המצב: „נגד המרצחים עמי יזעם לעד“. מפאת חשיבותו ומשקלו תורגם השיר לרוסית ע"י המשורר א. י. בואימינסקי (אגב, גם שמו מתנוסס לתפארת בין החתומים על גילוייהדעת של האישים היהודיים).

אכן, כמה חכמת-חיים צפונה במימרה: „צריכים לגנוב — חותכים את חבל-התלית!“

מי הוא המשורר-המוכיח הזה, אהרון ורגליס?

לפני המלחמה היה ורגליס מן המתלבטים במשמרת הצעירה של הספרות היהודית בברית-המועצות. אנשים שהכירוהו משערים, כי עתה הוא בגיל 35, לערך. אומרים, כי

א.

ל„משמציים“ למיניהם, אשר הפיצו „עלי-לות“, כי תמו חיים יהודיים-ציבוריים בברית-המועצות, אשר „ברו מלבם“ את חיסולם של סופרים, אמנים ועסקני-תרבות יהודיים — ניתנה „סטירת-לחי“ מצלצלת. טלו לידיכם את גילוייהדעת אשתקד של יהודים סובייטיים נגד „ההרפתקה הנפשעת של האימפריאליזם האנגלו-צרפתי ועושי-דברו הישראלים“ במצרים — שפורסם זה לא כבר ב„פראבדה“ — ותיווכחו בפעילותו ובעירנותו של הציבור היהודי ברוסיה... כלפי „הציונים הריאקציוניים“. ומה רפרונטאטיבית היא רשימת החתומים על גילוייהדעת!

לצורך הוקעת ישראל נזכרו-הוזכרו ביהדותם „תותחים כבדים“ מאד: משוררים וסופרים, מורים ועיתונאים, אקדמאים ומוסיקאים — ואפילו גמצאו מיניסטרים וגנרלים, שלא לדבר על אלוף-השחמט הבינלאומי, היהודי ד. י. ברוגשטיין.

בין החתומים מזדקר ומעלה אסוציאציות טראגיות שמו של פרופ' מ. ס. וופסי — מי שהיה גיבורה הראשי של הדראמה „מפלצות בחלוקים לבנים“, שהצגת-הדמים שלה הוכנה במוסקבה לפני מות סטאלין.

והרי מידוענו דויד זאסלאבסקי, מעורכי „פראבדה“. אתה נזכר, כי הוא היה בזמנו חבר הועד היהודי האנטי-פאשיסטי במוסקבה — ואינו זכות עמדה לו והוא מילט חייו מהגדרום, שערף את ראשיהם של כמעט שאר חבריו.

ולבעלי-החיים שלה, לשמים שלה ולעושר אדמתה — הוא שוב מסיים בשאלה ובתשובה:

„והתדעו מה אנו בונים שם במזל? —
אנו בונים שם רפובליקה סובייטית
יהודית“

זכה ורגלים ושירו זה תורגם לרוסית ובחודש ספטמבר 1955 פורסם בירחון הסרבייטי הספרותי „גובי מיר“. היה בכך משום הפתעה מעודדת, שהרי במשך שנים נמחה בפרסומים הסובייטיים כל זכר ליצירה יהודית. אולם לקרא נכונה הפתעה יותר גדולה בשעת השואת התרגום של השיר למקורו, כפי שנכתב ב־1937 וכפי שפורסם ב„ליד המעיין“. שם נהגה בירה הושמט ובמקומו בא משום מה השם אמור — וכל ההקבלה לדנייפר („יפה כמוהו ומהיר ממגו“) נעלמה כלא היתה: ודאי עלולה היתה „חוצפה יהודית“ זו — להשחת איזה-שהוא נהר בבירובידז'אן לדנייפר — להרגיז את האוקראינים... כן עובד-מחדש כל הקטע המסיים את השיר, בלי להתיר זכר ל„רפובליקה יהודית סובייטית“.

ד.

גם לורגליס עמדה איוושהיא זכות ובימי הטיהור הגדול של הסופרים היהודיים — לא נאסר. אי אפשר לציין עובדה זו בלי להוסיף „למרבה התמיהה“, שכן בומנו היה ורגליס דווקא מעורב עם סופרים יהודיים „זרים“, כגון עם אלה שחיו בברית-המועצות כפליטי-מלחמה מפולין — וקשרים מסוג זה אינם, כידוע, סגולה לאריכות-ימים במוס־קבה... קשה להגות, כי הותירוהו בחיים בזכות הפצעים ואותות-ההצטיינות שנחל בקרבות נגד הפולשים הנאציים. זכויות כאלו לא עמדו לרבים וכן טובים, שנשלחו לעולם האמת. אך אל נחקור במופלא ממנו...

באחרונה נפוצה ידיעה, כי למוסדות העלי-יונים של ברית-המועצות הוגש תזכיר המבקש לחדש את חיי התרבות היהודיים במדינה. חתמו עליו, בין היתר, הסופר הרוסי בוריס פולבוי (בעצמו ממוצא יהודי) והמלחין שוס־

יהוחו באה לו בירושה רק מאמו (אביו — אסטוני).

מילדותו התחנך בבירובידז'אן, שם למד בבית-ספר יהודי. ספר-שיריו הראשון יצא לאור בשנת 1940 ושמו „ליד המעיין“ — ורובם של השירים שנכללו בו אמנם מוקדשים לבירובידז'אן, „חבל-ארץ שלי“. הוא שר לנופה, לעמל המפריחה, לעתיד ולסיכויים המקופלים במרחביה וללהט החלוצי של בוגיה-כובשיה, אשר על לוחלבם חרתו את החוק:

„רוצה אתה מים לשתות —
כך בעצמך את הבאר,
רוצה לחם לאכול —
זרע בידך את השדה;
רוצה אור וחום —
חלדך בעצמך את המדורה,
אינך רוצה לנדוד —
בנה בעצמך ביתך“

כך בישר לנו ורגליס, בשעה טובה, כי בבירובידז'אן תשים קץ לגדודים הנצחיים של היהודי. אף-על-פי-כן נדירים מאד בשירי בבירובידז'אן שלו הרמזים, כי „חבל-הארץ שלי“ הוא חבל יהודי אוטונומי. בקושי אתה מוצא אפילו דמות יהודית („מישע-בער“). שיר אחד קרוי „השבעה במאי“, עם הערת שוליים בוו הלשון: „בשבעה במאי 1934 הוכרזה בבירובידז'אן כחבל יהודי אוטונומי“ — אולם אפילו בשיר זה אין זכר ליהדותה של בבירובידז'אן. לעומת זאת הקדיש ורגליס כשרונו ושליטתו בלשון-אידיש למוטיבים ולפולקלור של טונגוסים וגולדים ועממים אחרים ששכנו בבירובידז'אן ה„יהודית“.

ג.

רק בשיר אחד מן הספר „ליד המעיין“ נזכרו במפורש יהודים. זהו שיר-ילדים המתחיל בשאלה: „האם לא ראיתם עדיין, ילדים, את הנגר בירה?“ ולהלן. „ביופיו ישוה לדנייפר — וורמו מהיר מורמו של הדנייפר“. לאחר שהמשורר משתפך בזמירות-הלל ליערות-העד של הסביבה ולגבעותיה, לפרחיה

אבל היות שעטו של המשורר היהודי ורגלים הציק לו ותבע ביטוי — נכמרו עלי רחמי השלטונות ובינתיים ניתנה לו "עבודת-דחק": "לתרבות המתה" הותר לגלות סימני חיים בשיר-הוקעה נגד "ישראל הפושעת". סוטלוב רשאי לשפסף ידיו בנתת ולומר: ישחק הגער לפנינו — וישפוך בכ"ב האר-תיות היהודיות שלו את חמתו על בני עמו, "המרצחים הישראלים"...

יהושע גלברע

סאקוביץ — והרוח החיה בחיבורו היה ורגלים.

בעקיפין ניתנה לפני זמן קצר תשובת השלטונות הסובייטיים לתזכיר זה. מזכיר המפלגה הקומוניסטית סוטלוב הצהיר, כי "אין בדעתנו להחיות תרבות מתה" — והרי מי שהשתתף בהמתתה של התרבות מוסמך לקבוע את מיתתה...

ברוח דומה — על תרבות "מתה" הושמעו דברים גם מפי כרושצ'וב.

ידיעות

הרב יצחק סטולמאן, נשיא "המזרח" באמ-ריקה והרב פרופ' ח. י. לוקשטיין.

מסיבה לכבוד ה"בצרון"

ביום ה' י"ב בכסלו, נתקיימה מסיבת-צהרים לכבוד ה"בצרון". אורחי-הכבוד של המסיבה היו שגריר מדינת-ישראל ברוסיה, אלוף יוסף אבידר ואשתו הסופרת הידועה ימימה טשרנוביץ. ישב ראש במסיבה מר יצחק פינקל, גזבר ה"בצרון", שנשא דברי ברכה גלבים לשגריר ולאשתו ועורר את הנאספים לעשות למען ה"בצרון", שנמצא במצב קשה ועול החובות מעיק עליו. הוא קרא לעברים הנאמנים באמריקה להיענות לחומר השעה ולהעמיד את הירחון על יסוד כספי מוצק, כדי שיוכל לתרום את תרומתו החשובה לספרותנו גם בעתיד. השתתפו בדיונים חברי ועד ה"בצרון" ותומכיו המסורים מר שניאור זלמן אש, מר שמחה זאב זאלצמאן, מר שמואל כץ ומר צבי כרמלי, נשיא הגליל הציוני דברוקלין. באותו מעמד נבחר ועד שיטפל בהכנות למשתתפי ה"בצרון" שיערך בקרוב לרגל סיום שנת הייח"ל לקיום הירחון.

אבל ד"ר פנתס חורגין ז"ל

ביום ה', ה' כסלו, נפטר נשיא מכללת "בראילין", ממנהיגי "המזרח", המחנך וה-סופר ועורך ה"בצרון", ד"ר פנתס חורגין. במוצאי שבת יצא ארונו לארץ-ישראל. מאות אנשים באו לשדה התעופה לחלוק לנפטר הגדול את הכבוד האחרון. הוא הובא למנוחות בתל-אביב, ליד קבר רעייתו שושנה ג"ע. אלפי אנשים השתתפו בהלווייתו. אחרי ארונו הלכו חברי הכנסת וחברי הנהלת הסוכנות היהודית, מורי האוניברסיטה בראילין ותל-מידיה וכן גם נציגים מכל מוסדות הישוב. הספידוהו: הרב הראשי לתל-אביב-יפו, ר' א. י. אונטרמאן; ש"הדואר, ד"ר יוסף בורג; שגריר ארצות-הברית, א. ב. לאוסן; ד"ר שמואל ביאלובלוצקי, פרופיסור לתלמוד ב"בראילין"; הרב י. מ. טולידאנו; סגן שר הסעד, הרב ש. רוזנברג, הרב מרדכי נוריק, ועוד.

בישיבה-אוניברסיטה נערכה אסיפת אבל ביום א', ט"ו בכסלו. דברי הספד והערכה השמיעו ד"ר שמואל בלקין, נשיא המוסד;

דשה מהי?". פרופ' אברהם י. כץ, נשיא הכבוד של האיגוד ימסור את רשמיו מהכנס הבינלאומי למדעי המזרח, שנערך בסוף הקיץ במינכן.

מיפגש מיוחד לפרופסורים שהשתתפו במכונני הקיץ במדינת ישראל מטעם אוניברסיטת ניו-יורק ומחלקת החינוך והתרבות של הסוכנות היהודית (בראשותו של ד"ר שמואל מ. בלומנפלד) ייערך באותו יום בהנהלתו של פרופ' שלמה מראה-נוף מאוניברסיטת בראנדייס ואחרים. בין חברי הוועדה המסדרת נמנה פרופ' ישראל ט. נעמני, מאוניברסיטת לואיז'יל.

הרב אברהם חן ז"ל

בארץ-ישראל גפטר הסופר והוגה הדעות אציל הרוח, הרב אברהם חן.

הרב חן נולד בשנת תרמ"א בצ'רניגוב לאביו הרב שהיה למדן מופלג וחסיד תב"די. בשנת תרס"ט נתמנה לרב בנובוזיבוקוב. אחר כך שימש ברבנות בביאליסטוק, פריס וערים אחרות. בשנת תרצ"ה הגיע ארצה ונתמנה רב ב"בית מדרש הרמב"ם" בירושלים ולאחר מכן — ראש המרכז לתרבות דתית שעליד הועד הלאומי. לפני פטירתו שירת כמנהל המחלקה לתרבות תורנית במשרד החינוך והתרבות.

הרב חן פירסם את דבריו הראשונים ב"הזמן", בעריכתו של דוד פרישמאן ("פרשת הקרבנות") ואחר כך השתתף בכתיבת שונים בגולה ובארץ, ובכלל זה ב"התקופה", "השלוח", "מאזנים" ו"סיני". מאמריו המקיפים ביותר הם: "על הדם", "לא תרצח", "אדם" (למגפת אבוד לדעת), "מתן תורה וקבלתה", "לבנין מלכות היהדות", וכן כמה מאמרים על הפילוסופיה של המשפט העברי. דברי ההגות והמחשבה של הרב חן מצטיינים בנעימתם הפיוטית ורצופים הם רגש דתי עמוק. יהי זכרו ברוך!

נשף חלוקת פרסי ל. למד

מוצאי שבת כ"א בכסלו, נתקיים הטקס של חלוקת הפרס השנתי מטעם קרן לואיס למד. ישב בראש ד"ר שמואל מארגושס. מר ל. למד, שנתקבל בתשואות עלידי קהל הנוכחים הגדול, דיבר דברים גלביים על הסופרים שזכו בפרסים. דברי הערכה על הסופרים שזכו בפרס נשאו: חיים גראדה, קדיה מולודובסקי ומשה פיינשטיין. חתני הנשף ענו כלפי המברכים בבעיות תרבותו וספרותו. ואלה הם הסופרים שזכו בפרסים: יצחק באשעוים ("מיין טאנסט בית-דין שטוב"); ד"ר שמעון ברנשטיין ("על גהרות ספרד"); יעקב גלאטשטיין ("פון מיין גאנצער מיי"); ד"ר מאיר וואכסמאן ("בשבילי הספרות והמחשבה העברית"). הזמרת מאשה בניה הנעימה את הנשף בשיריה.

ד"ר נחום גלאצר בין עורכי ה"בצרון"

החל מן החוברת הזאת ישתתף ד"ר נחום גלאצר, פרופסור להיסטוריה יהודית באוניברסיטת בראנדייס, כעורך-תורם של ה"בצרון". ד"ר גלאצר פרסם מספר ספרים ומחקרים חשובים בתולדות ישראל ובמחשבה היהודית בעברית, בגרמנית ובאנגלית. הוא שימש גם כעורך הוצאת הספרים של שוקן בארצות-הברית.

כנס איגוד הפרופסורים לעברית

ביום ב' 30 בדצמבר יתקיים בלואיז'יל, קנטוקי, ב"סאותרן באַפּסיסט תיאולוגיקאל סמינארי", הכנס השנתי של איגוד הפרופסורים לעברית. פרופ' שלמה מורג מן האוניברסיטה העברית, המלמד השנה באוניברסיטת בראנדייס, ירצה על "העברית החד-

הוא השתתף בעריכת "מאזנים" (השבועון) ושנים רבות ערך את הירחון "ההד", שיצא מטעם הלשכה הראשית של "הקרן הקיימת". בשנותיו האחרונות ערך את "הגר", שהסיף לאיחוד יהודי-ערבי. דעותיו המדיניות עוררו פולמוס בעתונות העברית ואף הרגיו את הלבבות. כסופר נתפרסם בחינו וטעמו הספירותי היפה ובסגנונו הלבבי.

ד"ר צבי זויסלאבסקי ז"ל

עם חתימת הגליון נתקבלה הידיעה על מותו של ד"ר צבי זויסלאבסקי ז"ל. הערכה מיוחדת תופיע עליו בחוברת ה"בצרון" הבאה.

יהושע ראזלר-פלדמן (ר' בנימין) ז"ל

ביום ב', כ"ב כסלו, נפטר בירושלים הסופר העברי הידוע, ר' בנימין, בשנתו הע"ז.

ר' בנימין נולד בזרוב, גליציה. אחרי שישב זמן מה בלונדון והשתתף ב"המעורר" של ברנר בא בשנת 1908 לארץ-ישראל. הערכתו על סופרים והוגי דעות בעמים ובישראל יצאו בספריו בשם "על הגבולין" ו"פרצופים". לפני כעשר שנים הופיע ספר זכרונותיו "מזכרוב עד נגרת". ר' בנימין הרבה לכתוב על שאלות הישוב. יחד עם ד"ר י. ל. מאגנס ייסד את האגודה "ברית שלום" ונשאר נאמן לעיקריה עד יום מותו.

אין זאת אמת!

האמת היא —

המפורסם "אבער פרעם" יחוסל ועומד לעבור ולהכטל מן העולם. שבית-הדפוס איננו בטל אלא עובר למיאמי, פלורידה. מכיוון שבמיאמי אין בית-דפוס עברי ובשל הדרישות הנמרצות של כמה עסקני תרבות וסופרים שם, החליט "אבער פרעם" לייסד בית-דפוס עברי במיאמי, פלורידה.

"אבער פרעם", שהיה ידוע עד לפני חמש שנים בשם "שאוילזון פרעם" יתמחה בהדפסת ספרים וכתבי-עת בשלש הלשונויות — אידית, עברית ואנגלית, לפי הדרישות המכניות החדישות ביותר, אם כסדור רגיל או על-ידי צילום (פוטו-אופסט). המחירים שלנו יהיו הנוחים והצנועים ביותר ואף להבא נקפיד על טיב העבודה, שכבר יצא לה שם בכל הארץ.

בית-הדפוס יעמוד תחת היוריסדיקציה של אגודת הסדרים היהודיים, סניף 83, בניו-יורק.

מחברים, מוציאים לאור, רבנים ומוסדות שרוצים במלאכת-דפוס נקיה ומשוכללת, סידור, עימוד והדפסה מהודרים בתכלית, ובעיקר במחיר השווה לכל נפש — יואילו לפנות אל:

ABER PRESS INC.
 37 EAST 18th STREET, NEW YORK 3, N. Y.
 Phone: GRamercy 7-4410

א. שאולזון

במודעות הבאות נודיע על מועד פתיחת בית-הדפוס במיאמי, פלורידה, וכמו כן על התכניות שנעשות כדי להוציא כתבי-עת אידי בהשתתפותם של טובי הסופרים היושבים במיאמי, בניו-יורק ובערים אחרות.

מערכת „בצרון“

מתאבלת

על פטירתו של ראש האוניברסיטה „בר-אילן“, מנהיג הציונות הדתית, מנהל בית המדרש למורים של ישיבת-אוניברסיטה לשעבר, בונה החינוך העברי השלם באמריקה, החוקר והסופר הנעלה ועורך ה„בצרון“

ד"ר פנחס חורגין ז"ל

זכרונו לא ימחה מקרבנו!

המרכז האמריקאי לספרים עבריים
ו„יודאיקה“ בכל העולם

בית מסחר והוצאת ספרים של בלוך מביע
את צערו העמוק על הסתלקותו של נשיא
מכללת בר-אילן, המחנך והסופר הדגול

ד"ר פנחס חורגין ז"ל

מ. ז. קערשטיין, סגן נשיא

BLOCH PUBLISHING CO.
THE JEWISH BOOK CONCERN
31 WEST 31st STREET
New York 1, N. Y.

הסתדרות הציונות הדתית
מזרחי—הפועל המזרחי

מתאבלת מרה על פטירתו ללא-עת של
נשיא המזרחי לשעבר, נשיא האוניברסיטה
בר-אילן

ד"ר פנחס חורגין

מי יתן לנו תמורתו. כבוד לזכרו.

הרב יצחק פטולכאן, נשיא

ישיבת ר' יצחק אלחנן

YESHIVA UNIVERSITY

מביעה ברבים את צערה הגדול ויגונה
העמוק על פטירת בונה החינוך בארצות
הברית, המחנך בחסד עליון, שהעמיד
תלמידים לאלפים, איש הרוח וכביר
הפעולה, הוגה דעות, סופר פורה, חוקר
מובחק ולוחם אמיץ על קניני האומה

ד"ר פנחס חורגין ז"ל

התנהלה

האחים טברסקי
בית-דפוס

עברית ואידית

אנו מתמחים בהדפסת כל מיני
ספרים

רבניים ומודרניים. וגם עבודת-דפוס כללית.
מבחר גדול של אותיות. מכונות מודרניות.

TWERSKY BROTHERS

1555 MACOMBS ROAD

New York 52, N. Y.

CY 9-7525

**Use the Pleasant
Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 40 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

אלו הן המהדורות של ד"ר פלטיאל
בירנבוים שיצאו להן מוניטין בכל חוגי
היהדות כאן:

הסדר השלם \$2.75

סדר לשבת ויום טוב

עם קריאות התורה, \$3.25

כלי הקריאות, \$3.00

מחזור השלם לראש השנה ויום כפור

\$2.75

מליחות ליום הראשון, \$0.50

פרקי אבות, \$1.25

סדר הגדה של פסח, \$2.50

משנה תורה לרמב"ם

הוצאה מקוצרת, מנוקדת ומבוארת \$5.00
אוצר היהדות

מקראה אנגלית עשירת התוכן, \$5.00

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancy St., New York 2, N. Y.

לזכר עברי נאמן

אליהו רוכווארג ז"ל

Greetings from . . .

ROY R. SOURS, Inc.

160 E. Ave. at Scio

Greetings from . . .

**THE ROBERT TREAT
HOTEL COMPANY**

"A Knott Hotel"

Albert W. Stander, Pres.

50 Park Pl., Newark, N. J.

Greetings from . . .

**ROXY CLEANERS
& DYERS**

1078 Broadway, Albany, N. Y.

Greetings from . . .

H. W. MOORE & SON

1009 Pearl St.

Kenin & Posner

16 Court St.

Brooklyn, N. Y.

New Smile Restaurant

819 Montgomery St.

Syracuse, N. Y.

Dr. Philip L. Salzberg

80 Hanson Place

Brooklyn, N. Y.

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb.-March, May to August, and Nov.-Dec., when published bi-monthly). Prof. Nahum Glatzer, Contributing Editor, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940; re-entered as second class matter, April 3, 1950 at the Post Office at New York, N. Y., under the act of March 3, 1879. Copyrighted 1957, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

חודש טבת הוא חודש מפעל

ההחתמה על ה"בצרון"

כדי לבסס ולבצר את ירחוננו, שיצר מסורת מפוארת כשדה ספרותנו העתית, ואף להגדילו ולהרחיבו, — הננו קוראים לכל קוראינו וידידינו הנאמנים להצטרף אל מפעל ההחתמה.

כל חותם ה"בצרון" יכניס חותם חדש!

עלידי הגדלת מספר חותמינו נשתחרר מעול החובות הכבד הרוכץ עלינו ונוכל להעשיר ולגוון את הירחון עד שיהיה גם בעתיד בית-כינום ליצירה, המחקר והמחשבה העברית בדורנו.

קורא ה"בצרון"!

השתתף במפעל ההחתמה!

תן ידך לביצור ספרותנו העברית באמריקה

החותמים שלא שילמו עדיין את דמי החתימתם מתבקשים להמציא לנו את הכסף מיד. על אף ההוצאות שנתרבו לא העלינו את דמי החתימה.

נא להודרו בדבר ולסייע בידינו לחלק את ירחוננו ממצוקתנו!

BITZARON

1141 BROADWAY

NEW YORK 1, N. Y.

השתתף
בחג העשור למדינת ישראל
על-ידי השקעה
באגרות-מלווה של מדינת ישראל

**CELEBRATE
ISRAEL'S TENTH ANNIVERSARY
BY INVESTING IN
STATE OF ISRAEL BONDS**

תוכל לקבל פרוספקט ולקנות אגרות-מלווה של מדינת ישראל אצל

DEVELOPMENT CORPORATION FOR ISRAEL

215 FOURTH AVENUE

NEW YORK, N. Y.